

T.C.

Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslâm Anabilim Dalı

Hadis Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**İKRİME MEVLÂ İBN ABBÂS VE
HADİS RİVAYETİNDEKİ KONUMU**

Ramazan BARAN

19949003

Danışman

Prof. Dr. Mehmet BİLEN

Diyarbakır 2023

T.C.
Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslâm Anabilim Dalı
Hadis Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**İKRİME MEVLÂ İBN ABBÂS VE
HADİS RİVAYETİNDEKİ KONUMU**

Ramazan BARAN
19949003

Danışman
Prof. Dr. Mehmet BİLEN

Diyarbakır 2023

TAAHHÜTNAME

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dicle Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “**İkrime Mevlâ İbn Abbâs ve Hadis Rivâyetindeki Konumu**” adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

.../.../.....

Ramazan BARAN

ÖNSÖZ

“İkrime Mevla İbn Abbâs ve Hadis Rivâyetindeki Konumu” adıyla ele aldığımız bu çalışma, Tabîîn döneminin önemli isimlerinden biri olan İkrime Mevlâ İbn Abbâs’ın hayatı ve hadis ilmindeki konumu hakkındadır. Hz. Peygamber'in fiili ve kavli sünneti kadar Kur’ân ayetlerinde de otorite kabul edilen Abdullâh b. Abbâs'ın rahle-i tedrisinden geçmiş, onun ahlak ve ilmi donanımıyla şekillenmiştir. İkrime, bu noktada İslâm tarihinde -özellikle de hadis ilminde- tâbîînden farklı bir konumda yerini almıştır. Asaletin ve soyluluğun ön planda olduğu bir dönemde, köle bir insanın ilmî boyutuyla temayüz ederek toplumun bütün kesimleri içerisinde saygın hale gelmesi bu anlamda dikkat çekicidir.

“Tercümânü'l-Kur’ân” ve” hibrü'l-ümme” diye şöhret bulan, hadis ilminde de çok hadis rivayet edenler anlamında müksirûn diye nitelendirilenlerden biri olan Abdullah b. Abbâs, İkrime Mevlâ İbn Abbâs başta olmak üzere Saîd b. Cübeyr, Mücâhid b. Cebr, Atâ b. Ebî Rebâh gibi köle kökenli âlimlerle beraber; Câbir b. Zeyd, Tâvûs b. Keysân gibi soylu birçok âlimin hocalığını yapmıştır. Bu âlimlerin arasından İkrime’nin ön plana çıkmasının sebebi, Abdullah b. Abbâs'dan daha fazla rivayette bulunmuş olmasından kaynaklanmaktadır. İkrime, başta Hadis, Tefsir, Kırâat, Fıkıh, Siyer gibi ilimlerde Abdullah b. Abbâs'ın rivâyetlerini naklederek Sahâbe ile Tâbîîn arasında bir köprü görevini görmüştür. Hatta İbn Abbâs'la beraber yetiştiği iki yüz sahâbinin birçoğundan hadis almış olması da bu anlamda önemlidir. Bu sebeple Tâbîîn döneminin en önemli ismi olmasına rağmen zaman zaman lehinde veya aleyhinde görüşler kaynaklarımızda yer almıştır. İslâmî ilimlerde çok yönlü oluşunun yanı sıra Cabir b. Zeyd, İbrahim en-Nehâî, Ebû Hanife'nin hocası Hammâd b. Ebî Süleymân, Şa'bi, Câbir el-Cu'fi, Muhammed b. Sîrîn, İmam Mâlik'in hocalarından olan Eyyûb es-Sahtiyânî gibi altıyüz kadar talebe yetiştirmiş olması İkrime’nin İslâm coğrafyasında şöhret bulmasına sebep olmuştur. *Kütüb-i Sitte* içinde yer alan beş yüzden fazla rivâyetin senedinde adı geçen İkrime, Kur’ân

tefsirinde ve fikhî meselelerde de en az hadis ilmi kadar kendisinden söz ettirmiştir. Bu sebeple İkrime, bazı akranlarınca "hibru hâzihi'l-ümme", "a'lemu'n-nas" gibi unvanlarla taltif edilmiştir. Ancak bununla beraber kendi muasır ve sonraki dönemin bazı âlimleri tarafından da özellikle hâricîlik, yalancılık ve idarecilerden hediyeler almakla itham edilmiştir.

Tezimiz giriş, üç bölüm ve sonuç bölümlerinden oluşmaktadır. Giriş kısmında, tezin konusunu ve sınırlarını zikrettikten sonra, araştırmanın önemi, amacı ve metodunu açıkladık. İkrime'nin yaşadığı dönemde önemli gördüğümüz olaylara ve bu olayların neden olduğu siyasi ve mezhebi görüşlere yer verdik. Birinci bölümde; İkrime'nin hayatı, ilmî kişiliği, onun yetiştirilmesinde emeği geçen hocalarını ve meşhur bazı talebelerini zikrettik. İkinci bölümde ise İkrime'nin hadis ilmindeki yerini ve bazı hadis konularına dair görüşlerini ele aldık. Ayrıca İkrime'den rivayet edilen Kütüb-i Sitte'deki hadislerin sayısı ve konulara göre dağılımını şema halinde sunduk. Buna ek olarak muteber hadis kaynaklarında İkrime'nin rivayet etmiş olduğu hadis sayısı hakkında bilgi verdik. Üçüncü bölümde ise İkrime hakkında yapılan tartışmalara yer verip bu tartışmaların değerlendirilmesini yaptık. Çalışmamızı İkrime ve onun hadis ilmindeki konumuna dair genel bir değerlendirme ile sonuçlandırdık.

Bu çalışmada büyük katkılarını gördüğüm başta tez danışmanım, Prof. Dr. Mehmet BİLEN olmak üzere katkı sağlayan, Doç. Dr. Fikret ÖZÇELİK, Doç. Dr. Cuma KARAN, Dr. Öğr. Üyesi İsmail KANBAZ, Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin ZAMUR ve Dr. Öğr. Üyesi Lokman ŞAN hocalarıma teşekkür ediyorum.

Ramazan BARAN

Diyarbakır 2023

İÇİNDEKİLER

Sayfa No:

ÖNSÖZ.....	I
ÖZET.....	VI
ABSTRACT	VII
KISALTMALAR	VIII
GİRİŞ	1
1. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE SINIRLARI	1
2. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ, AMACI VE METODU	2
3. İKRİME MEVLÂ İBN ABBÂS'IN YAŞADIĞI DÖNEM	3
BİRİNCİ BÖLÜM	
İKRİME MEVLÂ İBN ABBÂS'IN HAYATI VE İLMİ KİŞİĞİ	13
1.1. HAYATI.....	13
1.2. ESERLERİ.....	18
1.3. İLMÎ KİŞİLİĞİ	20
1.4. HOCALARI	25
1.4. 1. Abdullah b. Abbâs.....	25
1.4. 2. Hz. Ali (ö. 40/661)	28
1.4. 3. Hz. Hasan (ö. 49/669)	30
1.4. 4. Ebû Hüreyre (ö.58/678).....	31
1.4. 5. Abdullah b. Amr b. Âs (ö. 65/684-85)	32
1.4. 6. Yahyâ b. Ya' mer el-Advânî (ö. 129/748).....	33

1.5. TALEBELERİ	34
1.5.1. İbrahîm b. Yezîd en-Nehâî el-Kûfî (ö. 96/714).....	34
1.5.2. Eyyûb es-Sahtiyânî (ö. 131/749).....	35
1.5.3. İbn Şihâb ez-Zührî (ö. 124/742).....	37
1.5.4. Cabir b. Zeyd (ö. 93/711-12).....	39
1.5.5. Muhammed b. Sîrîn (ö. 110/729).....	40
1.5.6. Hz. Hasan'ın Torunu Hasan b. Zeyd (ö. 168/785).....	41
1.5.7. Hz. Hasan'ın Torunu Abdullah b. Hasan (ö. 145/762).....	42
1.5.8. Humeyd et-Tavîl (ö. 143/760).....	43
1.5.9. Hammâd b. Ebî Süleymân (ö. 120/738).....	43
1.5.10. Abdullah b. Kesîr el-Mekkî (ö. 120/738).....	45
1.5.11. İbn Cüreyc (ö. 150/767).....	46
1.5.12. Âmir eş-Şa'bî (ö. 104/722).....	47
1.5.13. Câbir el-Cu'fî (ö. 128/746).....	48

İKİNCİ BÖLÜM

2.1. HADİS İLMİNDEKİ YERİ	50
2. 2. TOPLAM RİVÂYET ETTİĞİ HADİSLER	52
2.3. RİVÂYET ETTİĞİ HADİSLERİN YER ALDIĞI KAYNAKLAR	53
2.3.1. Sahîhü'l-Buhârî'.....	53
2.3.2. Sahîhu Müslim.....	55
2.3.3. Sünenu Ebî Dâvûd.....	55
2.3.4. Sünenü't-Tirmizî.....	56
2.3.5. Sünenü'n-Nesâî'.....	58
2.3.6. Sünenu İbn Mâce.....	59
2.3.7. el-Muvatta'.....	60

2.3.8. Sünenu'd-Dârimî	62
2.4. İKRİME'NİN HADİS İLMİNİN BAZI MESELELERİNE DAİR GÖRÜŞLERİ	64
2.4. 1. Sünete Bağlılığı	64
2.4. 2. Bid'atlarla Mücadelesi	64
2.4.3. Mana ile Rivâyet	65
2.4.4. Hadislerden Çıkardığı Hükümler	67
2.5. İKRİME'NİN ELEŞTİRDİĞİ BAZI KONULAR	68
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
İKRİME MEVLÂ İBN ABBÂS İLE İLGİLİ TARTIŞMALAR.....	73
3.1. İKRİME'YE YÖNELTİLEN ELEŞTİRİLER	73
3.1.1. Hadis Uydurmakla İtham Edilmesi	73
3.1.2. Harici Olmakla İtham Edilmesi.....	75
3.1.3. Yöneticilerden Hediye Kabul Etmesi.....	79
3.2. ELEŞTİRİLERE VERİLMİŞ CEVAPLAR.....	80
3.2.1. Hadis Uydurma/Yalanlılığına Dair İddiaya Cevap	80
3.2.2. Hâricî Olduğu İddiasına Dair Cevap	83
3.2.3. İkrime'nin Ümerâdan Hediye Kabul Etme Meselesine Dair Eleştirilere Cevap	85
3.3. DEĞERLENDİRME	87
SONUÇ.....	93
EKLER:	106

ÖZET

Tâbiîn döneminin önemli Hadis râvilerinden biri olan İkrime Mevlâ İbn Abbâs'ı konu edinen bu çalışmamızda İkrime'nin hayatı, yaşadığı dönem ve ilmî kişiliği, hadis rivayetindeki konumuyla beraber kendisi hakkında ileri sürülen olumlu ve olumsuz yönleri üzerinde durulmuştur. Bu çalışmadaki amacımız, İkrime'nin hadis rivayetindeki konumunu ortaya çıkarmaktır.

Abdullah b. Abbâs'ın en seçkin öğrencisi olan İkrime, yaşadığı dönem itibariyle 200 sahâbî ile tanışmış ve birçoğundan istifade etmiştir. Bu sebeple Hadis, Tefsir, Kırâat, Fıkıh ve Siyer gibi temel İslâmî alanlarda çokça başvurulan râvilerden biri olmuştur. Sadece Kütüb-i Sitte'de 500'den fazla rivâyetin râvisi olmakla Sahâbe ve Tâbiîn arasında bir köprü görevini îfa etmiştir. Çok sayıda talabe yetiştirmiş olması onun İslam coğrafyasında ismi ve şöhreti bilinen biri olmasını sağlamıştır. Bununla beraber kizb, Hâricî olma, ümerâdan hediye alma hususlarında bazı muhaddisler tarafından eleştirilmiştir. Çalışmamızda İkrime'nin eleştirildiği bu noktaları ayrı ayrı ele alırken eleştirilerin temel sebeplerini ilk kaynaklardan bilgi toplamak suretiyle ortaya çıkardık. Elde ettiğimiz bilgiler ışığında İkrime'ye yönelik yapılan kizb ile ilgili eleştirilerin yerinde olmadığını, Hâricîliği anımsatan bazı ifadeler kullanmış olmasından dolayı onu harici biri olarak değerlendirmenin yerinde bir tutum olmadığını tespit ettik. Ümerâdan hediye alma noktasında yapılan eleştirilerin ise aksiliğini ifade eden herhangi bir bulguya rastlayamadık.

Anahtar Kelime: *Tâbiîn, İkrime Mevlâ İbn Abbâs, Hadis, Hâricilik, Kizb*

ABSTRACT

In this study, which deals with İkrima Mevla İbn Abbas, who is one of the important hadith narrators of the Tabi'in period, the life of İkrima, the period in which he lived, his scientific personality, his position in the hadith narration, as well as the positive and negative aspects of him are emphasized. Our aim in this study is to reveal the position of İkrima in the hadith narration.

Abdullah b. İkrima, who was the most distinguished student of Abbas, met 200 Companions during his lifetime and benefited from many of them. For this reason, it has become one of the most frequently referenced narrators in basic Islamic fields such as Hadith, Tafsir, Recitation, Fiqh and Siyer. By being the narrator of more than 500 narrations only in Kutub-i Sitte, he served as a bridge between the Companions and the Tabi'un. The fact that he trained a large number of students made him a person whose name and reputation are known in the Islamic geography. On the other hand, his being Kharijite and receiving gifts from Ümerâ has been criticized by some hadith narrators. In our study, while considering these points where İkrime was criticized separately, we revealed the main reasons for the criticism by collecting information from the first sources. In the light of the information we have obtained, we have determined that the criticisms about the kizb made against İkrima are not appropriate, and that it is not appropriate to evaluate him as an Kharijite because he used some expressions reminiscent of Kharijite. On the other hand, we could not find any finding that expresses the misconduct of the criticisms made at the point of receiving gifts from Ümera.

Keywords: *Tâbiîn, İkrima Mevlâ İbn Abbas, Hadith, Externalism, Kizb*

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
s.a.v.	: Aleyhi's-salatü ve's-selam
a.s.	: Aleyhi's-selâm
a.y.	: Aynı yer
b.	: İbn
bkz.	: Bakınız
c.c.	: Celle Celalüh
DİA	: Diyanet İslâm Ansiklopedisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
Hz.	: Hazreti
Krş bkz:	: Karşılaştırmalı bakınız
r.a.	: Radiyallahuanhu
sy.	: Sayı
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: Tahkik eden
trc.	: Tercüme
vb.	: Ve benzeri
Yay.	:Yayınları

GİRİŞ

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE SINIRLARI

Çalışmamıza konu olan "İkrime Mevlâ İbn Abbâs'ın Hayatı ve Hadis İlimindeki Konumu" adını taşıyan bu çalışma bir biyografî çalışması olarak görülse de aslında İslamî ilimlerde bir köşe taşı olan, bilgi ve birikimiyle kendisinden sonra gelenleri etkileyen büyük bir şahsiyetin hayatı ve hadis ilmindeki konumunu içermektedir. Bu çalışmamızda öncelikle hayatını, ilmî kişiliğini ve hadis ilmindeki yeri üzerinde durduk. İlmî kişiliğinin şekillenmesinde etkilendiği şahsiyetler başta ilk hocası aynı zamanda efendisi olan İbn Abbâs olmak üzere, Hz. Alî, Hz. Hasan, Ebû Hüreyre, Abdullâh b. Amr b. Âs gibi seçkin sahabilerdir. İkrime'nin hocaları olması itibariyle çalışmamızda kendilerinden beslendiği bu şahsiyetler hakkında kısa bilgiler verdik. İkrime, bu büyük zatlardan almış olduğu dersleri kendi bilgi ve birikimiyle yoğurarak bu mirası takriben altı yüz talebeye aktarmıştır. İkrime, Tefsir, Hadis, Fıkıh, Siyer ve Kırâat gibi İslamî ilimlerde köşe taşı özelliğini taşısa da biz alanımız olan hadis boyutuyla ilgilendik. Malum olduğu üzere Hadis ilmi; tefsir, fıkıh ve siyerden bağımsız bir alan değildir. Hatta o dönemde günümüzde olduğu gibi birbirlerinden ayrılmamışlardı. Çalışmamızda ihtiyaç duyulduğunda diğer alanlarla ilişki kurmaya çalıştık.

Tabiîn ulemasından olan İkrime aynı zamanda o dönemde kendilerine iyi bir nazarla bakılmayan köle ve Berberî asıllıydı. Buna rağmen ilim tahsiliyle İslam toplumunda önemli bir konuma gelmeyi başarmıştır. Özellikle Hadis ilmindeki çalışmalarıyla dikkat çekmiştir. Bundan dolayı onun hadisteki konumu üzerinde yoğunlaştık. Böylesi bir kişiliğin yaşadığı toplum içerisinde lehte ve aleyhte ki söylemler kaçınılmazdır. Dolayısıyla İkrime de bu süreç içerisinde böyle bir şeye düşar olmuştur. Kendisine yöneltilen eleştiriler içerisinde bazı başlıklara yer verdik. Bu başlıkları kaynaklarda anlatılanları esas alarak belirledik. Ona itham edilen bazı başlıklar yalancılık, Hâricîlik ve ümeradan hediye kabul etmesi gibi durumlardır. Biz bu konuda otorite kabul edilen âlimlerin sözleriyle analiz etmeye çaba gösterdik.

Yine çalışmamızın diğer bir konusu olan İkrime'nin Kütüb-i Sittedeki rivayet ettiği hadislerin toplamı üzerinde çalıştık.

2. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ, AMACI VE METODU

İkrime, tâbiîn âlimlerin büyükleri arasında yer alması ve çok yönlü bir âlim olması sebebiyle daha ilk dönemden itibaren ilim erbabının dikkatlerini üzerine çekmiştir. Lehinde söz söyleyenler olduğu gibi aleyhinde de söz söyleyenler olmuştur. Bu durum muhakkik âlimlerin nazarını celbetmiş, İkrime'nin yaşadığı dönemin anlam dünyası, sosyo-psikolojik, siyasi ve kültürel dinamikleri göz önünde bulundurarak hayatını, yaşantısını, faaliyetlerini, ilmi kişiliğini söz ve fiillerini mercek altına almışlardır. Bu bağlamda onun hayatını parçacı değil, bütüncül olarak ele almışlardır. Çok yönlü bir âlim olan İkrime ile alakalı pek çok risâle kaleme alınmıştır. Bu risalelerin çoğu günümüze ulaşmamıştır. Elimize ulaşan risalelerde onun farklı yönleri ele alınmış, her ilim dalında mahir bir âlim olduğu vurgulanmıştır. İkrime'nin hayatına baktığımızda Hadis, Tefsir, Kırâat, Siyer gibi pek çok ilim dallarında kendisine başvuru ve kendisinden rivayet alınan bir âlim olduğunu görmekteyiz. Öyle ki Hadis ilminin temel kaynaklarından oluşan Kütüb-i sitte'de sadece kendisinden beş yüzden fazla rivayet bulunmaktadır. Tefsir ilminde de rivayet tefsirlerinin çoğunda yine kendisinden rivayetler zikredilmektedir. Ayrıca siyer ilminde de kendisine atıflar yapılmakta, rivayetlerinden beslenilmektedir. Araştırmamız neticesinde, İslamî ilimlerin pek çok sahasında kendisinden bu denli istifade edilen bir âlim hakkında, doktora veya yüksek lisans çalışmalarının yapılmadığını tespit ettik. Sadece onun hayatı hakkında bir hakemli dergide yer alan bir makale bulunmakta, bu makalede de hayatı hakkında pek az bilgi verilmektedir. Böyle bir âlimin hayatını ve rivayetlerini konu edinen bir çalışmanın hadis alanında çalışma yapan araştırmacılar için yeni bir ufuk açacağını düşünmekteyiz.

Hadis ilminde önemli bir isim olan Buhârî (ö. 256/870), İkrime'den birçok hadis tahrîc ederek onun sika (sağlam/güvenilir) biri olduğunu ifade etmiştir. Müslim (ö. 261/875), İmâm Mâlik (ö. 179/795), Ebû Hanîfe (ö. 150/767), İmâm Şâfiî (ö. 204/820) ve Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) gibi muhaddis ve fakihler; İbn Cüreyc (ö. 150/767), Taberî (ö. 310/923) ve İbn Kesîr (ö. 774/1373) gibi müfessir, muhaddis ve fakihler; Mûsâ b. Ukbe (ö. 141/758) ve İbn Hişâm (ö. 218/833) gibi siyer âlimleri de

onun pınarından kana kana su içmişlerdir. Bir kırâat âlimi olan Abdullâh b. Kesîr (ö. 120/738) İkrime'den birebir ders almıştır. Daha sonraki dönemlerde gelen İbnü'l-Cezerî (ö. 833/1429) gibi âlimler yine onu kendilerine kaynak kabul etmişlerdir. Ayrıca İkrime, ismini bildiğimiz ve bilmediğimiz nice âlimlerin kaynağı olmuştur. Kendisinden hemen hemen her alanda istifade edilmiş böyle bir âlim bazı kesimler tarafından ağır eleştirilere de maruz kalmıştır.

Bu eleştiriler kimi zaman hadis ilmi literatüründeki 'adalet' yönünden olurken, kimi zaman da itikadî anlamda gerçekleşmiştir. Bunca ağır ithamlara ve eleştirilere rağmen kendisini eleştirenler ondan rivayet almaktan da geri durmamışlardır. Çalışmamızda öncelikle İkrime hakkında yapılan eleştirilere değindik. Daha sonra kendisini eleştirip, aynı zamanda ondan rivayet alan âlimlerin ona karşı bakış açısını ele aldık. Nihayetinde bu âlimlerin İkrime'yi eleştirme sebeplerini ele almaya gayret gösterdik. Bu çalışmamızdaki nihai hedefimiz İkrime'nin hayatı ve rivayetleri hakkında doğru kaynaklardan bilgiler vermek ve kendisine yöneltilen eleştirileri objektif bir biçimde ele almaktır.

Biz, ilk etapta Tabakât kitaplarına müracaatta bulularak İkrime hakkında lehte ve aleyhte ortaya atılan idaaaları objektif bir biçimde ele almaya çalışacağız. Daha sonra ricâl ilminde otorite sayılan âlimlerin gerekçeli değerlendirmelerini inceleyeceğiz. İkrime'nin yaşadığı çağın dil filolojisi, sosyo-politik şartları ve sosyokültürel yapıyı da göz önüne alarak, olayları derinlemesine analiz etmeye çalışacağız. Bunlarla birlikte tarihçilerin verdiği malumata, hadîs şarihlerinin şerhlerine, İkrime'yi müdafaa etmek amacıyla kaleme alınan eserlere başvuracak, bu eserleri çok yönlü bir biçimde tahlil edip, elimizden geldiğince objektif bir tavır sergilemeye gayret edeceğiz.

3. İKRİME MEVLÂ İBN ABBÂS'IN YAŞADIĞI DÖNEM

İkrime'nin ilmî ve siyasi hayatında muhatap olduğu birçok tartışmanın arka planına baktığımızda onların Hz. Peygamber (s.a.v.) dönemine kadar gittiğini görmekteyiz. Bu tartışmaların başında Kırtas, Ceyşu'l-Üsâme, Hz. Ebu Bekir'in Halife seçilmesi ve bu seçime karşı oluşan bazı itirazlardır.

Malum olduğu üzere Resûlullâh (s.a.v) ölüm döşeğinde iken kâğıt ve kalemin getirilmesini emretmiş ancak bu emir karşısında yanında bulunan sahâbiler ikiye ayrılmıştır. Bir kısmı "Hz. Peygamber'in emrini yerine getirelim" demiş, diğer bir kısım ise "Resûlullâh'ın (s.a.v) şiddetli hastalığına bağlayarak buna ihtiyaç olmadığını" ileri sürmüşlerdir. Bunların başında yer alan Hz. Ömer (r.a) "Bize Allâh'ın (c.c) kelamı yeterdir" diyerek o gün Hz. Peygamberin yanında oturanların kalkmasını istemesiyle bu konu kapanmıştır. İbn Abbâs bu hadisi her rivayet ettiğinde "Resûlullâh'ın (s.a.v) yazdırmak istediği şeyin yazdırılmasına engel olan ihtilaf ne büyük bir musibettir" demiştir.¹ Ancak daha sonra bu konu Müslümanlar arasında önemli bir ayrışmanın temelini oluşturmuştur. Özellikle de Şîa'nın bazı itikâdî düşüncelerinin nüvesini teşkil etmiştir. Şîanın iddiasına göre eğer kendisine kâğıt kalem getirilseydi Hz. Peygamber, kendisinden sonra vâsi olarak Hz. Alî'yi halife tayin edecekti.²

Resûlullâh'ın (s.a.v.) kısa süre sonra henüz cenazesi kaldırılmamışken Sakîfetü Benî Sâide'de Evs ve Hazrec halife seçme girişiminde bulunmuştur. Bunu duyan Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve ümmetin emîni Ebû Ubeyde hemen harekete geçip tartışmadan sonra Arapların Ensâr'a itaat etmeyip, Kureyş'e itaat edecekleri fikri kabul görülmüş ve Evs kabilesinin de Muhacirlerden yana tavır almalarıyla Ebû Bekir halife seçilmiştir.³

O dönemde Sa'd b. Ubâde, Hz. Fâtîme ve Hz. Ali gibi zatlar bu duruma dair olan hoşnutsuzluklarını göstermişlerdir. Fakat olay büyütülmeden kapanmışsa da⁴

¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî, *el-Câmi 'u'l-müsnedü's-sahîhu'l-muhtasar min umûri Resûlillâh sallallahü 'aleyhi ve sellem ve sünenihî ve eyyâmih* (Beyrût: Dâru Tavkî'n-Necât, 1422), İlim,39 (114).

² Ebû'l-Feth Muhammed b. Abdülkerîm eş-Şehristânî, *el-Milelu ve'n-Nihal* (Beyrût: Müessesetü'l-Kütübi's-Sikâfeti, 1994), 17; İbrahim Bulut, *İslam Mezhepleri Tarihi* (Ankara: Bilimsel Araştırma Yayınları, 2018), 37-38.

³ Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal*, 18-19; Ebû'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh* (Beyrût: Darü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1997), 2/187-; Muhammed b. Afîfî el-Bâcûrî el-Hudârî, *İtmâmü'l-vefâ' fi sîreti'l-hulefâ'* (Beyrût: Daru İbn Kesîr, 1997), 35; Muhammed Saîd Ramazân el-Bûtî, *Fıkhü's-sîreti'n-nebeviyye mea mücezin li târihi'l-hilâfeti'r-râside* (Dımaşk: Daru'l-Fikr, 1998), 511.

⁴ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 2/187; Hudârî, *İtmâmü'l-vefâ' fi sîreti'l-hulefâ'*, 35.

sonraki yıllarda gerek Şîa gerekse Hâricîler tarafından bu mesele ciddi bir tartışma konusu olmuş, hatta çatışmaya zemin oluşturmuştur.⁵

Yeni seçilen halifenin önünde duran en önemli meselelerden biri de; Hz. Peygamber tarafından oluşturulduğu halde vefatıyla bekletilen Üsâme komutasındaki ordunun Bizans üzerine gönderilmesi idi. Hz. Peygamber tarafından oluşturulan ve Üsâme'nin komutan tayin edildiği bu orduya Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer birer nefer olarak hazırlanmışlardı. Ancak Hz. Ebu Bekir'in halife seçilmesiyle yeni halifenin ricası üzerine Hz. Ömer de Medine'de bırakılmış ve Üsâme ordusu Bizans üzerine gönderilmiştir.⁶ Bu olay, ilk dönemde sorgulanmamış fakat sonraki dönemde Şîa tarafından "Eğer ordu harekete geçseydi Hz. Alî (r.a) kesin halife olacaktı" iddiasıyla ihtilaf konusu yapılmıştır.⁷

Hz. Ebû Bekir dönemi genellikle mürted olan Arap kabileleriyle⁸ ve zekât vermekten imtinâ eden aşiretlerle mücadeleyle geçmiş,⁹ onun vefatından önce veliaht olarak belirlenmiş olan Hz. Ömer'e ikinci halife olarak biat edilmiştir.¹⁰

Hz. Ömer, dengeli siyasetiyle ömrünün sonuna kadar ihtilafa fırsat vermeden ümmetin işini yürütmüştür. Bir yandan yeni yerler fethedilirken diğer taraftan da buna paralel problemler de gizliden gizliye baş göstermiştir. Özellikle de Sâsânîlere karşı kazanılan zaferler, bu imparatorluğun bazı evlatlarının gururunu incitmiş olmalı ki onları kabullenme yerine karşıt ve farklı arayışlara sevk etmiştir.¹¹ Hatta bu durum, Hz. Ömer'in, Fîrûz/Ebû Lü'lü adındaki bir İranlı tarafından şehîd edilmesinde de etkili olmuştur.¹²

Hz. Ömer, hançerlendiğinde altı kişilik bir heyet seçip aralarından birini seçmelerini emretmiş, yapılan istişareler sonucunda Hz. Osmân (r.a) Müslümanların

⁵ Abdurrahmân b. Muhammed İbn Haldûn, *Mukaddimetu İbn Haldûn* (Beyrût: Müessetü'l-A'lemî, ts.), 184; Bulut, *İslam Mezhepleri Tarihi*, 39-40.

⁶ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 2/180-192; Bulut, *İslam Mezhepleri Tarihi*, 38.

⁷ İbn Haldûn, *Mukaddimetu İbn Haldûn*, 197; Bulut, *İslam Mezhepleri Tarihi*, 38.

⁸ Hudaî, *İtmâmü'l-vefâ' fi sîreti'l-hulefâ'*, 47-65.

⁹ Bûtî, *Fıkhü's-sîreti'n-nebeviyye mea mücezi li târihi'l-hilâfeti'r-râşide*, 512-513.

¹⁰ Hudaî, *İtmâmü'l-vefâ' fi sîreti'l-hulefâ'*, 88-89; Bûtî, *Fıkhü's-sîreti'n-nebeviyye mea mücezi li târihi'l-hilâfeti'r-râşide*, 517.

¹¹ H. Musa Bağcı, *Hadis Tarihi ve Usulü* (Ankara: Bilimsel Araştırma Yayınları, 2018), 55; Bulut, *İslam Mezhepleri Tarihi*, 48.

¹² Ahmed b. Yûsuf b. Alî el-Fârikî İbnü'l-Ezrâk, *Târîhu Meyyâfârikîn* (İstanbul: Nubihar, 2014), 119.

yeni halifesi seçilmiştir.¹³ İlk altı yılda Hz. Ömer'in bir devamı olarak devlet işleri başarılı bir şekilde yürürken son altı yıl ise Emevî ailesinin devlet idaresindeki baskın etkisi sebebiyle toplumda hoşnutsuzluk baş göstermiş hatta büyük sahâbilerce bu süreç eleştirilmiştir. Bu olumsuzlukları fırsat bilen isyancı gruplar tarafından ilk defa bir İslam halifesi olan Hz. Osman katledilmiştir.¹⁴ Bu olay daha sonra Hâricîler ve Mu'tezile tarafından "fitneye bulaşmış kişilerin adaleti sorgulanır" görüşünü intac etmiştir.¹⁵ Bu karışık ortamda Hz. Alî istemediği halde isyancılar tarafından halife seçilmiştir. Hz. Alî katillerden hesap sorulması için zemin oluşturma çabası içindeyken Hz. Âişe, Hz. Zübeyr ve Hz. Talha'nın başını çektiği taife, asileri cezalandırmak için harekete geçmiştir. Ancak daha büyük bir fitneye mahal vermemek için Hz. Alî harekete geçmiş ve İslam tarihinde Cemel vak'ası (35/656) olarak bilinen iç savaş cereyan etmiştir.¹⁶

Yeni halife Hz. Alî, şehirlere valileri atarken Şâm valisi Muâviye emri dinlememiş ve bunun neticesinde de Sıffin ma'rekesi (37/657) cereyan etmiştir.¹⁷

Yenileceğini anlayan Muâviye ve Amr b. el-Âs ikilisi mızrakların ucuna mushafı takarak aramızda Kur'ân hükmetsin diye çağrıda bulunmuşlardır. Hz. Alî, bunun bir hile olduğunu belirtmesine rağmen sözünü dinletememiş neticede "tahkîm" olarak bilinen hakeme başvurmayı kerhen de olsa kabul etmiştir.¹⁸ Tahkim olayı Arapların dâhisi olarak kabul edilen Amr b. el-Âs'ın, Ebû Mûsâ'nın iyi niyetini istismar etmesiyle neticelenmiş ve kanayan yaraya merhem olmamıştır.¹⁹ Hz. Ali'yi tahkîme zorlayanlar daha sonra onu tekfîr ederek ve kendileri için Kureyş'ten

¹³ Şehristânî, *el-Milelu ve'n-Nihal*, 20; Bûtî, *Fıkhü's-sîreti'n-nebeviyye mea mücezi li târihi'l-hilâfeti'r-râside*, 529.

¹⁴ Şehristânî, *el-Milelu ve'n-Nihal*, 20; Bûtî, *Fıkhü's-sîreti'n-nebeviyye mea mücezi li târihi'l-hilâfeti'r-râside*, 531-537.

¹⁵ Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî, *Tedribü'r-râvi fi şerhi Takrîbi'n-Nevevî* (Beyrût: Müessesetü'r-Reyyân, 2009), 489-490; Abdülkerîm b. Hummâdî'd-Debân et-Tekrîfî, *eş-Şerhü'l-cedid alâ cem'u'l-cevâmi'* (Beyrût: Dâru İbn Hazm, 2018), 469-470.

¹⁶ Şehristânî, *el-Milelu ve'n-Nihal*, 20; Hudarî, *İtmâmü'l-vefâ' fi sîreti'l-hulefâ'*, 260-270.

¹⁷ Şehristânî, *el-Milelu ve'n-Nihal*, 20-21; Hudarî, *İtmâmü'l-vefâ' fi sîreti'l-hulefâ'*, 270-274; Bûtî, *Fıkhü's-sîreti'n-nebeviyye mea mücezi li târihi'l-hilâfeti'r-râside*, 546-548.

¹⁸ Şehristânî, *el-Milelu ve'n-Nihal*, 21; Hudarî, *İtmâmü'l-vefâ' fi sîreti'l-hulefâ'*, 274-276; Bûtî, *Fıkhü's-sîreti'n-nebeviyye mea mücezi li târihi'l-hilâfeti'r-râside*, 549.

¹⁹ İbnü'l-Ezrâk, *Târîhu Meyyâfârikîn*, 174-175; Bağcı, *Hadis Tarihi ve Usulü*, 56.

olmayan Abdullâh b. Vehb er-Râsibî'yi halife seçerek ondan ayrılmışlardır.²⁰ Hâricîler, masum insanların kanını dökmeyinceye kadar Hz. Alî barışçıl yöntemlerle sorunu çözmeye çalışmış, ancak bu grup son defa uyarılmalarına rağmen taşkınlık yapmaya devam etmiş, meşhur "Nehrevân" savaşı cereyan etmiştir. Hâricîlerin çoğu kılıçtan geçirmişlerdir.²¹ Kurtulanlardan Ebû Meryem es-Sa'dî ve beraberindekiler, Şehrezor'a²² kaçtıktan sonra devşirdikleri Arap olmayan daha sonraki dönemlerde "mevâlî" diye tesmiye edilecekler arasında olan Şehrezor Kürtlerinden dört yüz kişiyle Kûfe'ye saldırmışlardır. Hz. Alî onları itaate davet etmişse de itaat etmemişler vuku bulan savaşta teslim olan elli kişi hariç hepsi kılıçtan geçirilmiştir.²³ Hz. Alî'nin şehadetine kadar ufak tefek Hâricî isyanları olmuştur. Bu olayların cereyan ettiği yıllarda İkrime'nin yaşının savaşa katılmaya elverişsiz olması veya İkrime'nin henüz tanınmış biri olmuyor olmasından dolayı onun hakkında herhangi bir bulguya ulaşamamızın temel sebepleri olduğunu düşünmekteyiz.

Hz. Alî, Hâricî Abdurrahmân b. Mülcem tarafından şehit düşürülmüş ve Hz. Alî taraftarları tarafından Hz. Hasan (r.a), halife seçilmiştir.²⁴ Hz. Hasan, Iraklıların ihanetine uğradığından ayrıca Müslümanların kanının daha fazla akmaması için bazı şartlarla halifeliği Muâviye'ye teslim etmiştir.²⁵

Muaviye döneminde Hâricîlerin isyanı dinmediği gibi Yezîd b. Muâviye döneminde de bu isyanlar dinmemiştir.²⁶ Hâricîler daha sonraki dönemlerde Şebîb b. Yezîd eş-Şeybânî'yi kendilerine lider seçip Mardin ve Nusaybin arasındaki Yukarı Dicle bölgesini mesken edinin Kûfe ve civarına baskınlar düzenlemek suretiyle Emevî iktidarını zayıflatmaya çalışmışlardır. Şebîb'in bu saldırıları uzun zaman

²⁰ Şehristânî, *el-Milelu ve'n-Nihal*, 84-85; Hudarî, *İtmâmü'l-vefâ' fi sîreti'l-hulefâ'*, 279-280.

²¹ Şehristânî, *el-Milelu ve'n-Nihal*, 86; Bûtî, *Fıkhü's-sîreti'n-nebeviyye mea mücezi li târihi'l-hilâfeti'r-râşide*, 551-552.

²² Ebû'l-Kâsım Muhammed b. Alî en-Nusaybî İbn Havkal, *Kitabu Sûreti'l-Arz* (Leiden: Brill, 1939), 369. Şehrezor (Halepçe ve çevresi) el-Cibâl bölgesinde küçük bir şehirdir. Bu şehir bolluk bereketiyle, hoş mazarasıyla, refahıyla dillere destan olmuş Kürt kentidir. Bu şehir ve civarındaki şehirler Irak'a kadar bağımsız olarak Kürtler tarafından idare edilmiştir. Bkz. İbn Havkal, *Kitabu Sûreti'l-Arz*, 369.

²³ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 2/722-723.

²⁴ İbnü'l-Ezrâk, *Târîhu Meyyâfârikîn*, 215; Hudarî, *İtmâmü'l-vefâ' fi sîreti'l-hulefâ'*, 288-290.

²⁵ İbnü'l-Ezrâk, *Târîhu Meyyâfârikîn*, 216-217; Hudarî, *İtmâmü'l-vefâ' fi sîreti'l-hulefâ'*, 292.

²⁶ İvaz Muhammed Halifât, *Neş'etü'l-Hareketi'l-İbâdiyyeti* (Ammân: Dâru's-Şa'b, 1978), 64-70; Amr Halife en-Nâmî, *Dirâsâtün ani'l-İbâdiyyeti* (Bejrût: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 2001), 55-56.

devam etmiş, bir defasında Haccâc'ın gönderdiği kuvvetlerden Kirmân dağlarına kaçmaya çalışırken Düceyl nehrinde boğulmuştur (77/696).²⁷

Yezîd döneminde Hâricî olmayan bazı isyanlar ortaya çıkmıştır. Bu isyanlardan biri Hz. Hüseyin (r.a) öncülüğünde başlamıştır. Hz. Hüseyin (r.a), aile efradı ve bir grup taraftar Iraklıların daveti ile Kûfe'ye hareket ederlerken Kerbelâ'da katledilmeleri (61/680) ile hareket son bulmuştur.²⁸ Medîne halkı oluşan bu tatsız olaya başkaldırınca Harre olayı (63/683) gerçekleşti. Bu olay birçok insanın katli ve birçok kızın, kadının tecavüz edilmesi gibi menfur hadiselerle sonlanmıştır.²⁹ Olayların devamında Abdullâh b. Zübeyr Mekke'de halifeliğini ilan etmesi (64/683) üzerine Şâm ordusu Ka'be'yi yıkabilecek kadar ileriye gitmiştir.³⁰ İşte böyle bir durumda bir Hâricî olan Nâfi' b. Ezrâk'ın teklifiyle Hâricîler, Abdullâh b. Zübeyr'in safında Emevîlere karşı savaşmışlar ancak Abdullâh b. Zübeyr'e Hz. Osmân ve Hz. Alî'yi sorduklarında onları hayırla yâd ettiği için ondan ayrılmışlardır.³¹ İbn Abbas'ın Kerbelâ, Harre ve İbn Zübeyr'in kıyamı vak'alarında yer almamıştır. Dolayısı ile o yıllarda İbn Abbasın yanında kölesi ve talebesi olan İkrime'de bu olaylara dâhil olmamıştır.

Hicrî 68 senesinin hac mevsiminde Müslümanlar bir bayrak altında değil, Emevîler, Abdullâh b. Zübeyr (ö. 737692), Muhammed b. el-Hanefiyye (ö. 81/700) ve Necde el-Harûrî (ö. 72/691) olmak üzere dört bayrak altında hac yapmışlardır.³²

Mevâlinin ilk rol aldığı önemli hareket Hz. Hüseyin'in intikamını almak için kendisini Ehl-i beyt fedaisi olarak gösteren Muhtâr es-Sekafî'nin Kûfe'de başlattığı

²⁷ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et Taberî, *Târîhu'r-Rusûli ve'l-Mülûk* (Beyrût: Daru't-Türâs, 1397), 6/223-282; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 9/13-20.

²⁸ Taberî, *Târîhu't-Tâberî*, 5/389; İbnü'l-Ezrâk, *Târîhu Meyyâfârikîn*, 240.

²⁹ Taberî, *Târîhu't-Tâberî*, 5/491-494; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 3/214-220; İbnü'l-Ezrâk, *Târîhu Meyyâfârikîn*, 262-263.

³⁰ Taberî, *Târîhu't-Tâberî*, 5/498; İbnü'l-Ezrâk, *Târîhu Meyyâfârikîn*, 267.

³¹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 3/254; Ebü'l-Fidâ İmâdüddîn İsmâil b. Şihâbiddîn Ömer el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfî İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye* (Beyrût: Daru'l-Fikr, 1986), 8/239.

³² Taberî, *Târîhu't-Tâberî*, 6/138; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 3/354.

kıyamdır(66/685). Mevâlî, halifeliğin Hz. Alî'nin çocuklarının hakkı olduğu söylemiyle ortaya çıkmıştır. İşte bu amaçla birçok kıyamları olmuştur.³³

Mevâlî, Basra'da Haccâc'a karşı kıyam eden Abdullâh b. Cârûd'u desteklemiştir.³⁴ Yine Haccâc'a karşı kıyam eden İbnü'l-Eş'as'ı yüz bin kişilik dev bir kuvvetle desteklemişlerdir (82/701). Fakat Deyrûlcemâcim'de yapılan savaşta İbnü'l-Eş'as yenilgiye uğramıştır.³⁵ Bu savaşa katılan İkrime'nin üvey evladı Saîd b. Cübeyr, bir müddet gizlendikten sonra tutuklanıp Haccâc'ın huzuruna çıkarılmış ve akabinde Haccâc'ın eliyle katledilerek şehid edilmiştir.³⁶ Yaşanan bu olaylar İkrime'nin Emevilere karşı bakış açısı olumsuz olmasına sebep olmuştur.

Mevâlînin katıldığı diğer bir kıyam ise Kuzey Afrika'da Berberî halkın kıyamlarıdır. Bu kıyamalarda ikinci Yezîd'in valisi Yezîd b. Ebî Müslim, Berberîlerden Müslüman oldukları halde cizye almaya çalışmış ve halk tarafından öldürülmüştür (102/719-20). Mevâlînin bu isyanı aynı zamanda Hâricîlerin desteklediği bir isyandır.³⁷ Bu olayın yaşandığı dönemde İkrime, irşad vazifesini yerine getirmek amacıyla Afrika'nın kuzeyine sefere çıkmıştır. İkrime Emevilere karşı tutum sergilemiş ve onlara karşı bazı ifadeler kullanmıştır. Bunlardan dolayı Emeviler İkrime'nin yakalanma emri verdiğini düşünmekteyiz. Bu isyanlar yıllarca devam etmiş ve neticede Hâricîlerin bir kolu olan İbâdiyye mezhebi Cezayir'de Rüstemî devletini kurmayı başarmıştır (160/777).³⁸

Ehl-i beyt cephesine baktığımızda ise Muhammed b. el-Hanefiyye'yi tabii lider olarak görmekteyiz. Bu durum Muhammed b. el-Hanefiyye'nin vefatına kadar sürmüştür (81/700). Daha sonra Keysâniyye grubu Şîâsı, Muhammed'in oğlu Ebû Hâşim'e biat etmişlerdir.³⁹ Yeni imam faaliyetlerini gizlice sürdürmüştür. Halife Velid, Alî b. Abdullâh'ı Hicrî 95 yılında Dimeşk'ten uzaklaştırılmıştır. Bunun

³³ Taberî, *Târîhu't-Tâberî*, 6/91-108; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 3/329-340.

³⁴ Taberî, *Târîhu't-Tâberî*, 6/210.

³⁵ Taberî, *Târîhu't-Tâberî*, 6/345-353; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 495-497.

³⁶ İbnü'l-Ezrâk, *Târîhu Meyyâfârikîn*, 313.

³⁷ Taberî, *Târîhu't-Tâberî*, 6/617; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 4/146.

³⁸ Halifât, *Neş'etü'l-Hareketi'l-İbâdiyyeti*, 155; Nâmî, *Dirâsâtün ani'l-İbâdiyyeti*, 114.

³⁹ Şehristânî, *el-Milelu ve'n-Nihal*, 106-107; İbn Haldûn, *Mukaddimetu İbn Haldûn*, 198; Bulut, *İslam Mezhepleri Tarihi*, 125.

neticesinde Alî b. Abdullah'da Suriye hac yolu üzerindeki Hümeyme'ye yerleşmiştir.⁴⁰ Ebû Hâşim, Hümeyme'de Abbâs oğullarıyla temas kurmuş ve faaliyet mekezini Hümeyme'ye taşımıştır. Bu durum Ebû Hâşim'in (98/716-17) vefatına yakın zamana kadar sürmüş ve vefat edeceğini sezince imamet görevini Muhammed b. Alî b. Abdillâh'a vasiyet etmiştir.⁴¹ Abbâsîler bu yolla Şîa'nın desteğini almışlardır. Abbâsîlerin propagandası 100/719 tarihinde başlamıştır.⁴² Abbâsîlerin gizli faaliyet merkezi Kûfe şehri olmuştur. Muhammed b. Alî vefatına kadar bu vazifeyi gizlice yürütmüş, vefatından kısa bir süre önce imameti oğlu İbrahîm'e devretmiştir (126/743).⁴³ Abbâsîler (132/750) Emevîleri yenip devlet kurmuşlardır.⁴⁴ Bu başarı mevâlînin de başarısıdır. Bu zaman diliminde incelediğim kaynaklarda İkrime ile ilgili herhangi bir bulguya rastlayamadık.

Bu siyasal ve kültürel durum birçok fırkanın ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bunlardan birkaçını zikretmekte fayda vardır.

Hâricîlik: Bu grup halifeliğin Kureyş'e aidiyetini sorgulamış, liyakat sahibi her Müslümanın halife olma şansına sahip olduğunu iddia etmiştir. Zâlim yöneticilere karşı savaşmayı İslam'ın şartlarından saymışlar, günah işleyeni kâfir görmüşler ve yalanı küfür olarak kabul etmişlerdir.⁴⁵

Şîa: İmamet Hz. Alî ve çocuklarının hakkı olduğunu belirtip imamları masûm görmüşlerdir. Peygamberlere has olan ismet sıfatını imamlara da veren Şîa, İmameti dinin rûknünden sayıp nasla belirlendiğini iddia etmiştir.⁴⁶

Mürchie: Hâricîlerin aksine büyük günahı işleyeni tekfir etmemişlerdir. Cemel ve Siffîn savaşında birbirleriyle savaşan her iki tarafı haklı görmüşlerdir ancak nihaî

⁴⁰ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ* (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1985), 5/285; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 9/321.

⁴¹ Şehristânî, *el-Milelu ve'n-Nihal*, 109; İbn Haldûn, *Mukaddimetu İbn Haldûn*, 199.

⁴² Taberî, *Târîhu't-Tâberî*, 6/562; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 9/189.

⁴³ Ebû'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdirrahmân b. Yûsuf Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî esmâi'r-ricâl* (Beyrût: Darü'r-Risâleti'l-Alemiyye, 2015), 26/155.

⁴⁴ Taberî, *Târîhu't-Tâberî*, 7/421-432.

⁴⁵ Şehristânî, *el-Milelu ve'n-Nihal*, 85; Bulut, *İslam Mezhepleri Tarihi*, 55.

⁴⁶ Şehristânî, *el-Milelu ve'n-Nihal*, 107; İbn Haldûn, *Mukaddimetu İbn Haldûn*, 196-198; Bulut, *İslam Mezhepleri Tarihi*, 125.

kararı Allâh (c.c) kıyamette verecektir demişlerdir. Onlara göre iman artıp eksilmez ve amel, imanın bir cüz'ü değildir.⁴⁷

Mu‘tezile: Aklı önceleyen bir fırkadır. Büyük günah işleyene iman ile küfür arasında bir konum vermişlerdir. Allâh ne verdiği sözde nede tehdidinden döner, iyiliği emretme kötülükten sakındırma görüşleri vardır. Tevhid ve adalet bu fırkanın temel ilkeleridir.⁴⁸

Cebriyye: "İnsanda hiçbir şekilde seçme özgürlüğü yoktur. İnsan, Allâh (c.c) ne takdir etmişse yapmaya mecburdur" görüşünü benimseyen mezheptir.⁴⁹

Kaderiyye: İnsan, Allâh'ın (c.c) kendisine verdiği kudreti dilediğinde iyilikte, dilediğinde gūnahta sarfetme özgürlüğüne sahiptir. Dolayısıyla insan eylemlerinde özgürdür, yaptığından sorumludur.⁵⁰

Zūhd Hareketi: Kendini ibadete adama, dünya zevkinden uzak durma, fitneden kaçma gibi temel prensiplerle yola koyulan bir harekettir.⁵¹

Adını saydığımız ve sayamadığımız her fırka kendi görüşlerini haklı göstermek, karşıtlarının fikriyatını çürütmek için hadislere müracaat etmiştir. Zira İslam'ın iki temel kaynağı vardır; biri Kur'ân-ı Kerîm öbürü Sūnnet-i Nebeviyye'dir.⁵² Bundan dolayı hadis uydurma faaliyetleri fitnelerin ortaya çıkmasıyla başlamıştır.⁵³ İbn Abbâs'ın yanında Büşeyr el-Adevî, Resûlullâh şöyle buyurdu derken, İbn Abbâs oralı olmamış ve şöyle demiştir: "Hadise yalan

⁴⁷ Şehristânî, *el-Milelu ve'n-Nihal*, 101-105; Bulut, *İslam Mezhepleri Tarihi*, 70-74.

⁴⁸ Şehristânî, *el-Milelu ve'n-Nihal*, 35-39; Bulut, *İslam Mezhepleri Tarihi*, 75.

⁴⁹ Şehristânî, *el-Milelu ve'n-Nihal*, 61.

⁵⁰ Şehristânî, *el-Milelu ve'n-Nihal*, 35; Ahmet Saim Kılavuz, *Ana Hatlarıyla İslam Akâidi ve Kelâma Giriş* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2019), 159-160.

⁵¹ "İslam", *Yaşayan Dünya Dinleri*, ed. Şinasi Gündüz (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007), İkinci Bölüm/54; Kılavuz, *Ana Hatlarıyla İslam Akâidi ve Kelâma Giriş*, 477-478.

⁵² Ebü'l-Hasan Seyfüddîn Alî b. Muhammed b. Sâlim el-Âmidî, *el-İhkâm fi usûli'l-ahkâm* (Beyrût: Dâru İbn Hazm, 2019), 100-101; Mustafâ es-Sibâî, *es-Sūnnetu ve Mekânetühâ fi't-teşri'i'l-İslâmî* (Beyrût: Dâru İbn Hazm, 2010), 91-94; Muhammed Saîd Ramazân el-Bütî, *Kübre'l-yakîniyyati'l-kevnîyye* (Dımaşk: Daru'l-Fikr, 1974), 390; Subhî es-Sâlih, *Hadis İlimleri Ve Hadis İstulahları*, çev. Yaşar Kandemir (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2017), 237-240; Talat Koçyiğit, *Hadis Usûlü* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2017), 332-334.

⁵³ Muhammed Cemâlüddîn b. Muhammed Saîd b. Kâsım ed-Dımaşkî el-Kâsımî, *Kavâ'idü't-tahdîs min fūnūni mustalahi'l-hadîs* (Dımaşk: Müessesetü'r-Risâle Nâşirûn, 2012), 253-254; Nüreddîn İtr, *Menhecü'n-nakdi fi Ulūmi'l-Hadîs* (Dımaşk: Daru'l-Fikr, 2017), 263-267; Sibâî, *es-Sūnne ve Mekânetühâ*, 125-126; Koçyiğit, *Hadis Usûlü*, 137-140.

karışmadan evvel birisi, “Resûlullâh (s.a.v) şöyle buyurdu" dediğinde gözler ona dikilir, can kulağıyla dinlerdik fakat doğru yalan gözetilmeden pervasızca konuşulduğunda bildiklerimizle yetinmek zorunda kaldık”.⁵⁴ Muhammed b. Sîrîn, “Önceleri isnadı sormazlardı, fitneden sonra sünnete sahip çıkan, rivayet edenlerin rivayeti alınsın, bid‘at sahiplerinin rivayeti alınmasın diye ravilerin isimleri sorulmaya başlandı” demiştir.⁵⁵ Muhaddisler, uydurma hadisleri tesbit etme ve uydurmanın önünü almak için birçok yöntem geliştirmişlerdir. Uydurmanın sebepleri hakkında birçok kitap yazılmış, sika râvi ve zayıf ravileri tanıtan birçok eser kaleme alınmıştır.⁵⁶

Hz. Peygamberden sonra ortaya çıkan fırkalar arasında en fazla hadis uyduran fırka Şîa'dır.⁵⁷ Ehl-i zühd eliyle de epey hadis uydurulmuştur.⁵⁸ Ebû Dâvûd'un (ö. 275/889) verdiği bilgiye göre ehl-i hevâ'nın en doğru sözlüleri Hâricîlerdir. Hâricîlerin bu özelliklerinden dolayı muhaddisler onlardan hadis almada imtina etmemişlerdir.⁵⁹ Ehl-i sünnetin cahil bir kısmı da hadis uydurmaktan geri kalmamışlardır.⁶⁰

⁵⁴ Ebû'l-Hüseyn b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî Müslim, *el-Câmi 'u's-sahîh* (Beyrût: Daru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1955), 4; Ebû'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe* (Beyrût: Daru'l-Fikr, 1989), 1/236; Sibâî, *es-Sünne ve Mekânetühâ*, 148; Koçyiğit, *Hadis Usûlü*, 197.

⁵⁵ Müslim, *Sahîhu Müslim*, 4; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 4/613; Koçyiğit, *Hadis Usûlü*, 194.

⁵⁶ Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, 234-250; Kâsımî, *Kavâ'idü't-tahdîs min fûnûni mustalahi'l-hadîs*, 250-285; Tekrîfî, *eş-Şerhü'l-cedîd alâ cem'u'l-cevâmi'*, 429-430; Sibâî, *es-Sünne ve Mekânetühâ*, 130-152; Koçyiğit, *Hadis Usûlü*, 212-222.

⁵⁷ Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye fî ilmi'r-Rivâye* (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle Nâşirûn, 2013), 143; Sibâî, *es-Sünne ve Mekânetühâ*, 133; Necmüddîn el-İsâ, *et-Ta'rîfu bitârîhi ve Mesâdiri'l-Hadîsi'n-Nebeviyyi's-Şerîf* (İstanbul: Daru'r-Ravza, 2018), 121.

⁵⁸ Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, 242; Kâsımî, *Kavâ'idü't-tahdîs min fûnûni mustalahi'l-hadîs*, 253; Sibâî, *es-Sünne ve Mekânetühâ*, 143; İsâ, *et-Ta'rîfu bitârîhi ve Mesâdiri'l-Hadîsi'n-Nebeviyyi's-Şerîf*, 124.

⁵⁹ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, 142-146; Sibâî, *es-Sünne ve Mekânetühâ*, 134-137.

⁶⁰ Sibâî, *es-Sünne ve Mekânetühâ*, 133-134; İtr, *Menhecü'n-nakdi fî Ulûmi'l-Hadîs*, 264; Koçyiğit, *Hadis Usûlü*, 142-147; Bağcı, *Hadis Tarihi ve Usulü*, 120-121.

BİRİNCİ BÖLÜM

İKRİME MEVLÂ İBN ABBÂS'IN HAYATI VE İLMİ KİŞİLİĞİ

1.1. HAYATI

Asıl adı Ebû Abdillâh İkrime b. Abdillâh el-Berberî el-Medenî'dir (ö. 105/723). İkrime, Ebû Abdillâh İkrime el-Kureşî el-Haşimî el-Medenî Mevlâ İbn Abbâs olarak da bilinir.⁶¹ O, aslen Mağripli bir Berberî olup⁶² tabiûnun büyüklerindedir. İkrime'nin nerede doğduğu tam olarak bilinmemektedir. Daha önce Husayn b. Ebü'l-Hür el-Anbûrî'nin kölesiydi. Husayn kölesi İkrime'yi Hz. Ali tarafından vali olarak Basra'ya atanan Abdullah b. Abbâs'a hediye olarak takdim etmiştir⁶³ Bu takdim İkrime'nin hayatında bir dönüm noktası olmuştur. Zira tanınmayan, sıradan biri iken Abdullah b. Abbâs gibi meşhur bir sahâbinin hizmetine girmesiyle etrafta tanınır biri haline gelmiştir.

Tabakât kitaplarının bazılarında İkrime'nin künyesi verilmezken bazılarında Ebû Abdillâh diye verilir.⁶⁴ Kendisi bir Berberî olduğu ve İkrime de Arapça bir kelime olduğu için babasının ona bu ismi vermesi aklen uzak bir ihtimaldir. Tabakât kitaplarının ilk müelliflerden olan İbn Sa'd'ın (ö. 230/845) verdiği bilgilere göre İbn Abbâs kölelerine; "İkrime, Küreyb, Sümey' gibi Arapça isimler vermiştir.⁶⁵ Rivâyette geçen bu bilgi ışığında İkrime isminin İbn Abbâs tarafından kendisine verildiği söylenebilir.

⁶¹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, 20/264-265.

⁶² Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, 20/265; Abdülazîm b. Abdülkavî Münzirî, *Cüz'ün fihi zikru hali İkrime Mevlâ İbn Abbâs vemâ kile fihi* (Beyrût: Darü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2000), 16; Ebü'l-Fazl Ahmed b. Ali el-Askalânî İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb* (Kâhire: Darü'l-Hadîs, 2010), 5/137.

⁶³ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 5/504.

⁶⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ* (Beyrût: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2012), 5/219; Münzirî, *Cüz'ün fihi zikru hali İkrime*, 15; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, 20/ 264; İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, 5/137.

⁶⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/219.

İkrime'nin hangi yılda doğduğu, kaç yıl yaşadığı, kaç yaşındayken vefat ettiği, hatta nerede vefat ettiğine dair bilgilere ulaşmak istendiğinde ilgili kaynaklarda farklı rivâyetler olduğu görülecektir. Doğum tarihi için kaynaklara bakıldığında hicrî 21 ve 25 tarihleri kaydedilmiştir.

Aynı kaynaklar, ölüm tarihi için de farklı bilgilere yer vermiştir. Bunlar hicrî 104, 105, 106, 107 hatta 115 tarihleridir.⁶⁶ Ancak bunlardan vefat tarihinin 115 olduğunu iddia eden rivâyet en zayıf rivâyettir. Onun kaç yıl yaşadığına dair kaynaklara bakıldığında, 80 sene rivâyetinin yanı sıra 84 rivâyeti de kaynaklarda yerini almıştır.⁶⁷ Alî b. Abdillâh et-Temîmî (ö. ?), Muhammed b. Abdillâh b. Nümeyr (ö. 234/849), Mus'ab. b. Abdillâh ez-Zubeyrî (ö. 236/851), Amr b. Alî (ö. 249/864), Halife b. el-Hayyât (ö. 240/854-55), Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm (ö. 224/834) ve Ebû Saîd b. Yûnus (ö. 347/958) gibi âlimler İkrime'nin hicri 105 yılında vefat ettiğini ifade etmişlerdir. İbn Yûnus ve et-Temîmî (ö.?), "İkrime vefat ederken seksen yaşındaydı" bilgisini vermektedir.⁶⁸ Bu bilgiye binaen İkrime'nin hicri yirmi beş yılında dünyaya geldiğini söylemek mümkündür. Bu görüşü destekleyen rivayet İbn Sa'd'ın Tabakât'ında geçen ve Muhammed b. Ömer tarafından rivayet edilen şu rivayettir: "İkrime'nin kızı bana, İkrime 105 yılında 80 yaşındayken vefat etmiştir dedi".⁶⁹

İkrime, tahsil hayatının 40 yıl sürdüğünü ve İbn Abbâs'ın Kur'ân ve sünneti öğretmek için zaman zaman kendisini ayağından bağladığını ifade etmiştir.⁷⁰ Bu ifade gerçek anlamda anlaşılabilirliği gibi mecâzi anlamda da yani "benim başka bir işle meşgul olmama müsaade etmezdi" şeklinde de anlaşılabilir.

İkrime; müfessir, muhaddis olan Saîd b. Cübeyr'in (ö. 94/713)'in annesi Ümmü Dehmâ ile evlenmiştir.⁷¹ Kaynaklar bir oğlu⁷² ve kızlarının varlığından

⁶⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/224; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, 20/292; Münzirî, *Cüz'ün fihî zikru hali İkrime*, 38.

⁶⁷ Münzirî, *Cüz'ün fihî zikru hali İkrime*, 38.

⁶⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/224; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, 20/291.

⁶⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/224.

⁷⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/219-220; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, 20/269.

⁷¹ İbn Hibban, *Sikât*, 5/230; Ebû'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih* (Bejrût: Darü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1997), 4/168.

⁷² Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, 20/276.

bahsetmektedir.⁷³ İkrime'nin etnik kökeni ile ilgili bilgiler de kaynaklarımızda yer almıştır. Berberî olduğu için *el-Berberî* diye anılmış ve bir müddet Mekke'de ikamet ettiğinden dolayı da kendisine *el-Mekkî*, en çok ikamet ettiği yer Medine olduğu için de *el-Medenî* denilmiştir.⁷⁴

İbn Abbâs, yetiştirdiği bu talebesine çok güveniyordu. Zira daha kendisi hayatta iken bu talebesine fetva verme yetkisini vermiştir. Bu durum pek alışlagelen bir gelenek değildi. İkrime de bu durumu, "Kırk yıl ilim tahsilinde bulundum. Bu süre içerisinde hocam İbn Abbâs (ö. 68-687-88) evinde iken ben onun kapısında fetva veriyordum" şeklinde ifade etmiştir.⁷⁵ İkrime'nin İbn Abbâs'ın kendisine, "Git insanlara fetva ver, bu konuda senin arkadayım." demesi üzerine kendisine olan özgüveni artmış ve kendisi; "Fetva için yanıma gelenler iki katına çıksa da yinede fetva vermekten çekinmezdim" demiştir. İbn Abbâs'ın kendisinin yetiştirilmesi hususunda verdiği önemli prensiplerden biri de İkrime'ye; "İnsanlar kendileriyle ilgili bir şeyi sana sorduklarında fetva ver, kendilerini ilgilendirmeyen konular hakkında ise sana bir şey sorduklarında fetva verme. Zira böylece yükünü hafifletmiş olursun," şeklinde olmuştur.⁷⁶

İkrime, İbn Abbâs vefat edinceye kadar köle olarak kalmıştır. İbn Abbâs vefat ettikten sonra oğlu Ali (ö.118/736), İkrime'yi Halid b. Yezîd b. Muaviye'ye (ö. 85/704) 4.000 dinar karşılığında satmıştır. Ancak İkrime'nin kendisine babasının ilmini parayla sattığını söyleyerek sitem etmesi üzerine Ali bu alışverişi feshederek İkrime'yi azat etmiştir.⁷⁷

İkrime için 4.000 dinar değer biçilmesi İkrime'nin akranlarıyla kıyaslanmayacak kadar yüksek bir değere sahip olduğu anlamına gelmektedir. Zira İkrime'nin yaşadığı dönem olan Abdülmelik b. Mervan (ö. 86/705) döneminde basılan bir İslâm dinarının ağırlığı 4,25 gram idi. Bu 4,25 gram 4000 dinarla

⁷³ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, 20/275.

⁷⁴ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, 20/265; Münzirî, *Cüz'ün fîhi zikru hali İkrime*, 15; İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, 5/137.

⁷⁵ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 5/505.

⁷⁶ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 5/505.

⁷⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/219.

çarpıldığında toplam 17.000 gr. altına denk gelmektedir.⁷⁸ Bu da İkrime Mevlâ İbn Abbâs'ın sıradan bir köle değil aksine çok değerli, paha biçilmez bir köle olduğunu göstermektedir. Bu değer ise salt bir biyolojik değerden öte sahip olduğu bilgi ve birikim sonucu olsa gerektir.

İkrime'nin sahip olduğu değerinin tam anlaşılabilmesi için şöyle bir mukayese daha yapabiliriz: Öldürülen bir Müslüman erkeğin diyeti yüz devedir. Devesi olmayan bir insanın buna karşın ödeyeceği diyet ise bin dinardır.⁷⁹ Bu değerle konuya baktığımızda bir köle olan İkrime'nin değerinin o dönemde en az dört hür insanın diyeti kadar olduğunu görüyoruz.

Abdürrezzâk b. Hemmâm es-San'anî'den gelen bir rivâyete göre İkrime Cened'e⁸⁰ gelince Tavûs b. Keysân ona asil bir deve hediye etmiştir. Tavûs'a "Ona bir şeyler verdikten sonra ne diye deveyi verdin ki?" denilmesi üzerine Tavûs, "Bu kölenin ilmini bu deveyle satın aldım."⁸¹ diyerek onun ilmine vurgu yapmıştır. Hatta *Tabakât* müellifi İbn Sa'd, Amr b. Müslim'den rivâyetle, "İkrime'ye verilen devenin kıymeti altmış dinardı,"⁸² demiştir. Bir asil devenin değeri altmış dinar ise dört bin dinarla yaklaşık 66. 6 asil deve alınır. Bu da bir köle olan İkrime'nin o dönemde ne kadar değerli bir insan olduğunu ve bu değerinin de insanlar tarafından fark edildiğini göstermektedir.

İkrime'yi İbn Abbâs'ın oğlundan Hâlid b. Yezîd b. Muâviye el-Ümevî (ö. 85/704)⁸³ satın almıştır. Köklü bir aileden olan ve başta kimya olmak üzere aklı

⁷⁸ Gram altının bugünkü (30. 04. 2022) kur olan 905,93 Türk parasına çevrildiğinden 15.400.810 TL yapar

⁷⁹ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Kâdî Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-müktesid* (Beyrût: Dâru İbn Hazm, 2006), 729.

İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/221; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, 20/270; Münzirî, *Cüz'ünfihizikru hali İkrime*, 23; İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, 5/138.

⁸⁰ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Şihâbüddîn Ebû Abdillâh Yâkût b. Abdillâh er-Rûmî el-Hamevî, Mu'cemü'l-Büldân (Beyrût: Dâru Sâdır, 1995), 2/169-170. Cened'de Muâz b. Cebel bir cami inşa etmiştir. Tâbiîn ulemâsından meşhur Tavûs b. Keysân, Cened'de yaşamıştır.

⁸¹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/221; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, 20/270; Münzirî, *Cüz'ünfihizikru hali İkrime*, 23; İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, 5/138.

⁸² İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/221.

⁸³ Köklü bir aileden olduğu için kendisini ve kardeşlerini Ömer b. Nuaym el-Ansî yetiştirdi. Halife olan ağabeyi ikinci Muaviye 64/683 yılında vefat edince, Câbiye'de yapılan toplantıda hilafet için Halid namzet gösterildiyse de genç ve tecrübesiz olduğundan hilafeti Mervan b. Hâkem aldı. Kaynaklarda Halid b. Yezid'in çok zeki, cömert, cesur ve dindar bir şahıs olduğu ifade edilmektedir. Hadis rivâyetine alaka gösteren ve ikinci tabakadan bir muhaddis sayılan Hâlid'in hadis merviyatı beşi geçmemektedir. İlim tarihinde kendisinden önemli bir kişi olarak

ilimler alanında mühim bir şahsiyet olarak temayüz eden ve İslâm toplumunda “Hekîmü Benî Ümeyye” unvanıyla maruf olan Halid,⁸⁴ İkrime'yi satın alma isteğinin altında yatan temel nedeninin, İkrime'nin İslâmî ilimlerdeki birikiminden ve mevlâsı aynı zamanda talebesi olduğu Ehl-i beytin tecrübelerinden istifade etme gayesi olarak düşünülebilir. Ayrıca İkrime'nin kendisinin Hâlid b. Yezîd'e satılmayı hoş karşılamamasını; hocası olan Hz. Hüseyin'in (ö. 61/680) Halid'in babası olan Yezid (ö. 64/683) tarafından katledilmiş olmasına ilişkilendirilebilir. Buna ek olarak Resûlullah'in (s.a.v); "Bir kavmin mevlâsı kendilerindedir."⁸⁵ ve “Velâ ile oluşan akrabalık neseple meydana gelen akrabalık gibidir.”⁸⁶ hadislerine de bağlamak mümkündür. Hanefî, Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî fukahâsı bu hadislerle amel etmişlerdir.⁸⁷ Zira İkrime Halid b. Yezid'e satılmış olsaydı *el-Haşimî* nisbesi değil de *el-Ümevî* şeklinde anılmış olacaktı. Böylece İkrime, Emevî nisbesiyle anılmak istememiş, mevlâsı ve talebesi olmakla iftihar ettiği İbn Abbâs'ın mensup olduğu Haşimî ailesine nispet edilmeyi istemiştir demek de mümkündür.

İkrime'nin ilim yayma, irşad amaçlı rihleleri (yolculuk/seyahat) olduğu gibi geçimini sağlamak için ümeranın yanına gittiği seferleri de olmuştur. Çeşitli nedenlerden dolayı gezdiği yerler başta; Horasan, Semerkand, Neysâbûr, İsfahan, Basra, Kûfe, Mısır, Mağrib, Cezire Bölgesi, Mekke ve Medine gibi merkezlerdir. İkrime, fikri düşüncelerini dile getirmekten çekinmediği gibi yaşadığı yerlerdeki

bahsedilmesinin asıl nedeni kimyaya duyduğu ilgi ve bu konudaki faaliyetleridir. Hâlid, İskenderiyeli bir rahip olan Maryanos'u Şam'a davet ederek, Grekçe ve Kiptîce'den simya konusu ile ilgili tercüme yaptırılmıştır. Ayrıca Hâlid'in Maryanos'un ustası olduğu anlaşılan İskenderiyeli rahip Staphon'a da astronomi, kimya ve tıp alanında tercüme yaptırıldığı bilinmektedir.

⁸⁴Muhammed Abdülkâdir Hureysât, “Hâlid b.Yezîd b. Muaviye”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997), 15/292-293.

⁸⁵ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel* (Müessesetü'r-Risâle, 2001), 31/326; Ebû Muhammed Abdullâh b. Abdirrahmân ed-Dârimî Dârimî, *Müsnedü'd-Dârimî el-ma'rûf bisüneni'd-Dârimî* (el-Memleketü'l-Arabîyyeti's-Suûdiyye: Darü'l-Müğnî li'n-Neşr, 2000), Siyer, 82; Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî, *es-Sünenü's-Süğrâ li'n-Nesâî* (Haleb: Mektebetü'l-Metbûâtü'l-İslâmiyye, 1989), Zekât, 97 (2612).

⁸⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-Şâfiî, *el-Müsned* (Beyrût: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1400), 1/338; Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' es-San'ânî, *el-Musannef* (Beyrût: el-Mektebü'l-İslâmî, 1971), 9/5.

⁸⁷ Ebû'l-Hasen Bürhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelil el-Fergânî el-Merginânî, *el-Hidâye fi Şerhi Bidâyeti'l-Mübtedi* (Beyrût: Darü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.), 3/267; Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed el-Makdisî İbn Kudâme, *el-Müğnî* (Mektebetü'l-Kâhire, 1968), 6/409; Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb eş-Şirbînî, *Müğnî'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-Minhâc* (Beyrût: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994), 4/182; Abdülbâkî b. Yûsuf b. Ahmed el-Mısırî ez-Zürkânî, *Şerhü'z-Zürkânî alâ Muhtasari Halîl ve meahu el-Fethü'r-Rebbânî fimâ Zehele anhu'z-Zürkânî* (Beyrût: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2002), 2/313-314.

idarecilerle ölümüne yakın bir zamana kadar da iyi geçinmiştir. Ancak vefatına doğru bazı idarecilerle arası açılmış ve onlar tarafından aranmıştır.⁸⁸ Bu süre içerisinde Medine’de talebesi olan Davud b. el-Husayn’ın (ö.135/752) evinde gizlenmek zorunda kalmıştır. Bu gizlenme durumu vefatına kadar sürmüştür.⁸⁹

1.2. ESERLERİ VE HAKKINDA YAPILAN ÇALIŞMALAR

Tabakât yazarlarından biri olan Ebû Nuaym’ın (ö. 430/1038) kaydettiği bir rivâyete göre İkrime, Kur’ân’ın tamamını tefsir etmiştir.⁹⁰ İbnü'n-Nedim de (ö.385/995) ona nispet ettiği *Tefsiru İkrime* adındaki eserle bu rivâyeti doğrulamışsa da eserin günümüze ulaştığına dair bir bilgi bulunmamaktadır.⁹¹

Ebû İshak Ahmed b. Muhammed b. İbrahim es-Sa’lebî de (ö.427/1035) *el-Keşf ve'l-Beyan an Tefsiri'l-Kur'ân* adlı tefsirinin mukaddimesinde aynı şekilde "*Tefsiru İkrime*"den bahsetmektedir.⁹²

İkrime Mevlâ İbn Abbâs ile İlgili Yerli ve Yabancı Akademik Çalışmalar

İkrime Mevlâ İbn Abbâs ile ilgili yerli ve yabancı çok sayıda çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaları kısaca şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Muhammed b. Nasr el-Mervezî (ö. 294/906) Mervezî, İkrime'yi müdafaa etmek için bir risale telif etmiştir. Ancak bu risale günümüze kadar ulaşamamıştır. Münzirî ve İbn Hacer bu risaleden alıntı yapmışlardır.⁹³
2. İbn Cerîr et-Taberî (ö.310/923). Taberî, İkrime'yi savunmak amacıyla bir risale telif etmiştir. Ancak bu risale de günümüze ulaşmamakla beraber yine Münzirî ve İbn Hacer bu risaleden de alıntılar yapmışlardır.⁹⁴

⁸⁸ Bu konu ile ilgili ilerde bilgi verilecektir. İdarecilerle aranımın açılmış olmasıyla ilgili bkz. Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Muhammed İbn Abdülber, *et-Temhîd limâ fi'l-Muvaţta' mine'l-me'ânî ve'l-esânîd* (el-Mağrib: Vizâretu Umûmî'l-Evkâfî veş-Şuûnî'l-İslâmîyye, 1387), 2/3

⁸⁹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, 20/270-271; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/219.

⁹⁰ Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh b. İshâk İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtu'l-esfiyâ* (Beyrût: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1974), 3/327.

⁹¹ Ebû'l-Ferec Muhammed b. İshâk İbn İbn Nedîm, *el-Fihrist fi ahbâri'l-'ulemâi'l-musannifîn mine'l-kudemâ' ve'l-muhdesîn ve esmâ'i kütübihim* (Beyrût: Darü'l-Ma'rife, 1997), 53.

⁹² Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-Sa'lebî, *el-Keşfuve'l-beyân an tefsiri'l-Kur'ân* (Beyrût: Darulhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2002), 1/76.

⁹³ Ebû'l-Fazl Ahmed b. Ali b. Hâcer İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî bi Şerhi Shihi'l-Buhârî el-Mukaddime* (Beyrût: Daru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1988), 1/424-428; Münzirî, *Cüz'un fihî zikru hali İkrime*, 19-34.

3. Ebû Hatim b. Hibbân (ö. 354/965). İbn Hibbân, İkrime'yi müdâfaa etmek için bir risale kaleme almış fakat bu risale de günümüze ulaşmamıştır. İbn Hacer ve Münzirî bu risaleden de alıntılar yapmışlardır.⁹⁵
4. Ebû Abdillâh b. Mende (ö. 395/1005), İkrime'yi müdâfaa etmek için bir cüz kaleme almıştır. Fakat bu risale de günümüze ulaşmamıştır. İbn Hacer ve Münzirî bu risaleden istifade etmişlerdir.⁹⁶
5. Ebû Ömer Cemâlüddin Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr el-Endülüsî (ö. 463/1071), İkrime'yi müdâfaa etmek için bir risale kaleme almıştır. Günümüze ulaşmayan bu risaleden İbn Hacer ve Münzirî'nin nakillerinden bilgiler bize kadar gelmiştir.⁹⁷
6. el-Hafız Abdülazîm b. Abdülkavî el-Münzirî (ö. 656/1258), tarafından hazırlanan "Cüz'ün fihi Zikru Hali İkrime Mevlâ Abdillâh b. Abbâs ve mâ kîle fihi" adlı bir risale yaymıştır.⁹⁸
7. İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/1449), "Mukaddimetu Fethi'l-Barî" adlı eserinde İkrime hakkında genişçe bilgi verip eleştirilere karşı müdâfaa etmiştir.⁹⁹
8. Merzuk b. Heyyâs, "İkrime Mevlâ İbn Abbâs ve tetebbu'u merviyatihî fi Sahihi'l-Buhârî" (عكرمة مولى ابن عباس وتتبع مروياته في صحيح البخاري).¹⁰⁰
9. Abdullatif b. Hail Sabit el-Yemeni "Tefsiru İkrime min evveli Sûreti'l-Enfali cem'an ve dirâseten" adlı çalışması.¹⁰¹

⁹⁴ İbn Hacer, *el-Mukaddime*, 1/424-427; Münzirî, *Cüz'ün fihi zikru hali İkrime*, 19-38.

⁹⁵ İbn Hacer, *el-Mukaddime*, 1/424-429; Münzirî, *Cüz'ün fihi zikru hali İkrime*, 16-19.

⁹⁶ İbn Hacer, *el-Mukaddime*, 1/424-428; Münzirî, *Cüz'ün fihi zikru hali İkrime*, 20-21.

⁹⁷ İbn Hacer, *el-Mukaddime*, 1/427-429; Münzirî, *Cüz'ün fihi zikru hali İkrime*, 33-34.

⁹⁸ Bu risale Daru'l Beşâiri'l-İslâmîyye tarafından 2000 yılında birinci baskı olarak yayınlanmıştır. Burada Arapça ifade de anlaşıldığı çalışmada geçen "cüz" ifadesini biz burada "risale" şeklinde tercüme ettik.

⁹⁹ İbn Hacer, *el-Mukaddime*, 1/427-429.

¹⁰⁰ el-Medinetü'l-Münevvere'de bulunan el-Camiatu'l-İslamiye Üniversitesi'nde 1399/1979 yılında hazırlanmış yüksek lisans tezi.

¹⁰¹ Danışmanlığını Dr. Muhammed Ali Osman'ın yaptığı bu yüksek lisans tezi, Riyad'daki Câmiatu'l-İmâm Muhammed b. Suud el-İslâmîyye Üniversitesi'nin el-Kur'ân ve Ulûmuhu bölümüne 1405/1985 yılında teslim etmiştir.

10. Salih Yahyâ Savvâb tarafından "Tefsiru İkrime min evveli Sûreti't-Tevbeti ilâ âhiri Sûreti'l-Ankebûti cem'an ve dirâseten" adlı çalışması.¹⁰²
11. Süleymân Muhammed es-Sağîr "Tefsiru İkrime min evveli Sûreti'r-Rum ilâ âhiri Sûreti'n-Nas cem'an ve dirâseten" adlı çalışması.¹⁰³
12. Muhammed Ersöz'ün, "Bir Tabiûn Müfessiri İkrime Hakkındaki İthamların Değerlendirilmesi" adlı çalışması.¹⁰⁴

1. 3. İLMÎ KİŞİLİĞİ

Bir âlimin ilmi kişiliği şüphesiz ki çok önemlidir. Hadis ilminde bu husus daha da önem arz etmektedir. Zira hadisin sıhhatinde râvilerin kişiliği vb. durumlar esas olduğundan kişilik, özellikle de ravinin ilmi boyutu bu anlamda dikkat çekmektedir. İkrime'nin ilmi kişiliğine dair gerek muasırlarının ve gerekse daha sonra gelen ve ondan istifade eden âlimlerin görüş ve beyanları bu anlamda önemlidir.

Saîd b. Cübeyr'e "senden daha bilgili var mı?" diye sorulunca kendisinin cevabı: "Evet benden daha bilgisi İkrime'dir,¹⁰⁵" şeklinde olmuştur.

Alî b. el-Medînî (ö. 234/848-49) şöyle demiştir: "İkrime ilim ehliydendi." Eyyûb es-Sahtiyânî (ö. 131/749) ise şöyle demiştir: "Ben İkrime'ye gitmek için bir diyardan başka bir diyara seyahat etmek arzusundayken ansızın onu Basra çarşısında bineğinin üzerinde gördüm. Bunun kim olduğunu sorduğumda, 'İkrime'dir dediler. İnsanlar İkrime'nin yanına toplandılar. Yanına gidip bir şeyler sormak istedim fakat izdihamdan dolayı güç yetiremedim. Kendi kendime bir şey soramayacağım derken bineğinin yanına yaklaştım. İnsanlar ona soru soruyorlardı. İkrime cevap verince ben de birçok sorunun cevabını almış oldum."¹⁰⁶

¹⁰² Riyâd'daki *Câmiatu'l-İmâm Muhammed b. Suud el-İslâmîyye Üniversitesi'nin* "el-Kur'ân ve Ulûmuhu" bölümünde yapılan bu çalışma 1407/1986 yılında Dr. Muhammed Ali Osman danışmanlığında yürütülmüş yüksek lisans tezi. bkz Bir önceki dipnot linki.

¹⁰³ *Câmiatu'l-İmâm Muhammed b. Suud el-İslâmîyye Üniversitesi'nde* aynı danışman tarafından yürütül''müş yüksek lisans tezi.

¹⁰⁴ Bkz. Ersöz, M.(2011). Bir Tabiun Müfessiri İkrime Hakkındaki İthamların Değerlendirmesi. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. (c.2, s.3)

¹⁰⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, 20/ 272; İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, 5/139.

¹⁰⁶ Münzirî, *Cüz'ün fîhi zikru hali İkrime*, 23.

Câbir b. Zeyd (ö.93/711-12) şöyle demiştir: "İşte bu İbn Abbâs'ın mevlâsı (İkrime), insanların en bilgelisidir."¹⁰⁷

İkrime'nin, çeşitli ilim dallarındaki vukûfiyetini ifade eden Katade'ye (ö. 117/735) ait rivâyet şöyledir: "Tabiûn uleması içerisinde en bilgili olan şu dört kişidir: Atâ b. Ebî Rabâh (ö. 114/732) haccı en iyi bilendir. Saîd b. Cübeyr tefsiri en iyi bilendir. İkrime siyeri en iyi bilendir. Hasan el-Basrî (ö. 110/728) ise helal ve haramı en iyi bilendir."¹⁰⁸

Süfyân b. Uyeyne (ö. 198/814) şöyle demiştir: "İkrime'nin öne çıktığı yönü siyer alanındaki bilgisidir. O insanlara bunu anlatırken harp meydanını görüyormuşçasına anlatıyor ve olayı olduğu gibi aktarıyordu."¹⁰⁹

İkrime sadece hadis ilminde kendinden söz ettirmemiş. Kur'ân-ı Kerim ilimlerinde de, öyle bir seviyeye gelmiştir ki bazı âlimler onun hakkında hüsnü şahadetlerini şöyle dile getirmişlerdir:

"Ebû Hâtim er-Râzî (ö. 277/890) İkrime ve Saîd b. Cübeyr (ö. 94/713) hakkında hangisi tefsiri daha iyi biliyordu" diye sorduklarında:

"İbn Abbâs'ın talebeleri İkrime'nin ilmine muhtaçtırlar." diye cevap vermiştir. Şa'bî (ö.104/722) ise onun hakkında "Allah'ın kitabını İkrime'den daha iyi bilen kalmamıştır" tesbitinde bulunmuştur.¹¹⁰

Selâm b. Miskîn el-Ezdî el-Basrî (ö.167/784); "İkrime, tefsir ilmini en iyi bilen insanlardandı."¹¹¹ Eyyûb es-Sahtiyânî bir arkadaşından naklen şunu söylemiştir: "Saîd b. Cübeyr, İkrime, Tavûs ve yanlış hatırlamıyorsam Atâ'nın da aralarında olduğu bir ilim meclisinde beraber bulunuyorlardı. O mecliste söz sahibi İkrime idi. İkrime, konuşunca sanki onların başlarına kuş konmuşçasına pür dikkat kesilirlerdi. İkrime'nin sözü bitince bazıları bu konuşulanları elleriyle bazıları ise başlarını eğerek tasdik ediyorlardı. İçlerinden hiçbiri ona muhalefet etmezlerdi. Fakat

¹⁰⁷ Münzirî, *Cüz'ün fihi zikru hali İkrime*, 24.

¹⁰⁸ Münzirî, *Cüz'ün fihi zikru hali İkrime*, 23-24; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, 20/272.

¹⁰⁹ Münzirî, *Cüz'ün fihi zikru hali İkrime*, 24.

¹¹⁰ Münzirî, *Cüz'ün fihi zikru hali İkrime*, 22.

¹¹¹ Münzirî, *Cüz'ün fihi zikru hali İkrime*, 24.

konu hût'tan (balık) açılınca İkrime; "Hz. Musa ve arkadaşı yürürken balık da derin olmayan suda onları yüzerek takip ediyordu" demiştir. Buna karşın Said b. Cübeyr de İbn Abbâs'tan rivayetle "onlar balığı bir zenbilde taşıyorlardı."¹¹² şeklinde bu mecliste farklı bir açıklamada bulunmuştur.

Süfyan es-Sevrî (ö.161/778) şöyle demiştir: "Kur'ân'ın tefsirini İkrime'den, Saîdb. Cübeyr'den, Mücahid'ten ve Dahhâk'tan (ö. 105/723) alınız."¹¹³ Görüldüğü üzere Süfyan, başta İkrime'yi zikretmiştir.

Münzirî, muhaddislerin İkrime'nin rivâyetlerini hüsn-ü kabulle aldığına dikkat çektikten sonra şunları söylemiştir: "Buharî (ö. 256/870), Sahîhi'nde İkrime'nin rivâyetlerini zikretmiştir. Buharî gibi Ebû Davûd es-Sicistanî (ö. 275/889), Ebû İsa et-Tirmizî (ö. 279/892), Ebû Abdîrrahmân en-Nesâî (ö. 303/915), İbn Mâce el-Kazvîni (ö. 273/887) kitaplarında İkrime'nin rivâyetlerine yer vermişlerdir. Tirmizî, ondan gelen hadisleri sahih kabul etmiştir."¹¹⁴ Ancak bunları söyleyen Münzirî, Müslim b. el-Haccâc'ın (ö. 261/875) İkrime'nin rivayet ettiği hadisleri hüccet olarak kabul etmemekle birlikte ondan bir hadis naklettiğini söylemiştir.¹¹⁵

Osman b. Saîd ed-Dârimî (ö. 280/894) Yahya b. Maîn'e (ö.233/848);

-"Size göre İkrime'nin İbn Abbâs'tan rivâyeti mi veya Ubeydullah b. Abdillâh'ın (ö.98/716) İbn Abbâs'tan rivâyetimi daha sevimidir?" diye sorunca, Yahya:

-"İkisinin" deyip tercihte bulunmamıştır. Ancak kendisine İkrime'nin mi yoksa Said b. Cübeyr'in rivâyeti mi daha sevimidir diye sormaları üzerine ikisi hakkında tercih yapmayan Yahya b. Maîn;

-"Sika, sika" demekle yetinmiştir.¹¹⁶

Muhaddislerden olan İbn Ebî Hâtim (ö. 327/938) kendisi gibi büyük muhaddis olan babasına İkrime'yi sorduğunda babasının:

¹¹² İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/222; Münzirî, *Cüz'ün fihi zikru hali İkrime*, 25.

¹¹³ Münzirî, *Cüz'ün fihi zikru hali İkrime*, 25.

¹¹⁴ Münzirî, *Cüz'ün fihi zikru hali İkrime*, 20-21; İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, 5/144.

¹¹⁵ Münzirî, *Cüz'ün fihi zikru hali İkrime*, 18.

¹¹⁶ Münzirî, *Cüz'ün fihi zikru hali İkrime*, 18-19.

-İkrime sika biridir demesi üzerine; hadisleriyle delil getirilir mi? sorusuna karşın ise:

-Sikaların ondan rivâyet etmesi şartı ile evet demiştir. Devamında Ebû Hatim şunu söylemiştir:

-Yahya b. Saîd ve İmam Malik İkrime'yi, bir görüşünden ¹¹⁷ dolayı kınamışlardır. Babasına İkrime'yi sormaya devam eden İbn Ebî Hatim, bu sefer İbn Abbâs'ın mevlâlarını sorduğunda babası kendisine şöyle demiştir:

-Küreyb, Sümei', Şu'be ve İkrime'dir. Bunlar arasında en üstünleri ise İkrime idi. ¹¹⁸

Muhaddis ve dönemin fıkıhçılardan olan Mervezî (ö. 292/905), Ahmet b. Hanbel'e "İkrime'nin hadisleriyle delil getirilir mi?" diye sorduğunda "evet hadisleriyle delil getirilir." diye cevabını vermiştir. Hadis hafızı, ensâb ve tarih âlimi olan fıkıhçı Ahmed b. Züheyr (ö. 279/892-93) İkrime ile ilgili olarak: "O rivâyetlerinde en güvenilir adamdır. Zira İkrime kendisinden rivâyet noktasında düşük ve kendisiyle aynı seviyede olandan hadis almamıştır, hadislerinin çoğu sahâbedendir, "demiştir. ¹¹⁹

İkrime, tefsir ve hadiste otorite olduğu gibi fıkıhta da otoriteydi. Fâkih, muhaddis ve aynı zamanda İkrime'nin talebesi olan İbn Ebî Zi'b (ö. 159/776) İkrime'nin güvenilir olduğunu söylemiştir. Taberî (ö. 310/923) ise; fıkıh bilgisinde, Kur'ân'nın te'vilinde ve hadisleri çokça rivâyet konusunda hiç kimsenin İkrime'yle boy ölçüşmeyeceğini söylemiştir. ¹²⁰

Hadis hafızı olan Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk b. Mende el-İsfahânî (ö. 395/1005); "Tabiûn ulemasının imamları ve sonrası İkrime Mevlâ İbn Abbâs'ın adil

¹¹⁷ Bu görüşün Hâricî olma şüphesi diye ifade edilmiştir.

¹¹⁸ Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî, *el-Cerh ve't-Ta'dil* (Beyrût: Daru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1952), 7/9; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, 20/289; Münzirî, *Cüz'ün fihî zikru hali İkrime*, 19; İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, 5/142.

¹¹⁹ Münzirî, *Cüz'ünfihizikru hali İkrime*, 19.

¹²⁰ Münzirî, *Cüz'ünfihizikru hali İkrime*, 19.

olduğunu belirtmiş, ondan hadis almışlardır. İbn Mende, İkrime'den müfred¹²¹ olarak rivâyet edilen hadisleri sıfatlarda, sünende ve ahkâmda hüccet olarak kabul ettiklerini nakletmiştir.¹²² Burada sıfatlardan kasıt akâid, sünenden kasıt Hz. Peygamberin hadis ve sünneti ve ahkâmdan kasıt ise fıkıh konularıdır.

İkrime'den farklı memleketlerden altı yüz kadar büyük âlim rivâyet almışlardır. Bunların içerisinde yetmişden fazlası tabiûnin seçkinleri ve ileri gelenleri idi. Münzirî'ye göre tabiûn ulemasından İkrime kadar talebe yetiştirme şerefine nerede ise kimse nail olmamıştır.¹²³ Onu cerh eden Yahya b. Saîd el-Ensârî (ö. 143/760), Mâlik b. Enes (ö. 179/795) gibi imamlar bile İkrime'den rivâyet almaktan geri durmamışlardır.¹²⁴

Münzirî İbn Mende'nin şu görüşüne yer vermiştir: Bütün hadisçiler asırlarca onun rivâyetlerini almış ve bu rivâyetleri hüccet kabul etmişlerdir. Bu durum Buhârî (ö. 256/8709), Müslim (ö. 261/875), Ebû Davûd (ö. 275/899) ve İmam Nesâî'ye (ö. 303/915) gelinceye kadar devam etmiştir. Müslim dışında ismi geçen bütün muhaddisler İkrime'nin hadislerini almada hiç tereddüd etmemişlerdir. Müslim, önce İkrime hakkında olumsuz görüş serd etse de daha sonra kitabına İkrime'nin rivâyeti ni makrûn olarak almıştır.¹²⁵ Böylece önceleri İkrime'yi cerh eden Müslim daha sonra İkrime'ye adalet nisbet etmiştir.¹²⁶ Müslim, eserinin mukaddimesinde hadis ravîlerini üç kategoride değerlendiğini birinci kategoride yer alan ravîlerin hafız, mütkin ravîler olduğunu, ikinci kategoride yer alan ravîlerin sâdık ve mestûr olan ravîler olduğunu, üçüncü kategoride yer alan ravîlerin zayıf ve metrûk ravîler olduğunu belirtmiştir.¹²⁷ Müslim'in bu taksimini anlama konusunda farklı yorumlar olmuştur. Ancak anlaşılana o ki, Müslim, İkrime'yi ikinci kategoride görmüştür.¹²⁸ Bu sebeple olcaktır ki, hadisini makrûn olarak zikretmiştir. Bu, Müslim'in İkrime'nin

¹²¹ Hadis ilminde mütevatir derecesine ulaşamayan habere verilen isimdir. Aynı zamanda "haber-i vahid" olarak da adlandırılan hadis çeşidir. Bkz. Koçyiğit, Hadis Usûlü, 40.

¹²² Münzirî, *Cüz'ün fîhi zikru hali İkrime*, 20.

¹²³ Münzirî, *Cüz'ün fîhi zikru hali İkrime*, 20.

¹²⁴ Münzirî, *Cüz'ün fîhi zikru hali İkrime*, 20.

¹²⁵ Ebû'l-Hüseyn b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî Müslim, *el-Câmi'u's-sahih, Hac*, (Beyrût: Daru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1955), 1208.

¹²⁶ Münzirî, *Cüz'ün fîhi zikru hali İkrime*, 20-21.

¹²⁷ Müslim, *Sahihu Müslim*, Mukaddime, 4-6.

¹²⁸ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, *el-Minhâc fî şerhi Sahihi Müslim b. el-Haccâc* (Beyrût: Daru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1392), 1/23-24.

rivayetlerini tek başına kaldığında almadığını; ancak başkası tarafından da rivayet edilmiş olan rivayetini kabul ettiği anlamına gelmektedir.

Hem fakih hem muhaddis olan Ebû Ebdillâh Muhammed b. Nasr el-Mervezî İkrime ile ilgili şöyle demiştir:

"Ehl-i ilmin tümü İkrime'den hadis alınacağına dair icmâ'etmişlerdir. Bizim asrımızın ehl-i hadisleri Ahmed b. Hanbel, İshak b. Rahûye, Ebû Sevr ve Yahya b. Maîn gibi imamlar İkrime'den hadis alınacağına dair ittifak etmişlerdir. Ben, İshâk b. Râhûye'ye, "İkrime'nin hadisleri hüccet olarak alınır mı? diye sorduğumda bana şöyle dedi: "İkrime bizim nezdimizde dünyanın imamıdır" deyip bu sorumu hayretler içerisinde karşılamıştı. Devamında Mervezî: "Bize birçok kişi Yahya b. Main'e İkrime'nin rivâyetleri ile ilgili sorulduğunda onun böyle bir soruyu hayretler içerisinde karşıladığını söylemiştir."¹²⁹

1.4. HOCALARI

İkrime Mevla İbn Abbâs'ın, dönemin önde gelen müfessir, muhaddis ve fakîhlerinden olmasında şüphesiz hocalarının te'siri büyüktür. Muhaddis, müfessir, tarîhçi ve aynı zamanda fakîh olan İbn Kesîr (ö. 774/1373), İkrime'nin ikiyüz sahâbiye yetiştiğini ve birçoğundan rivâyet aldığını aktarmıştır.¹³⁰ İkrime'nin yetişmesinde etkisi olan bazı hocaları hakkında kısa bir malûmat verilmesinde fayda vardır.

1.4. 1. Abdullah b. Abbâs (ö. 68/687-88)

İkrime, ilk eğitimini Basra'da efendisi Abdullah b. Abbâs'tan almıştır. Başta Kur'ân kırâatı ve tefsiri olmak üzere diğer İslâmî ilimleri kendisinden öğrenmiştir. Mevlâsı olan Abdullah b. Abbâs'tan aldığı dersler, hocasının hicrî 68'de olan vefat tarihine kadar sürmüştür. Abdullah nereye gittiyse İkrime'yi de beraberinde götürmüştür. Bu sebeple Basra, Medine, Mekke, Tâif gibi şehirler mevlâsıyla beraber gezip yaşadığı yerler olmuştur.¹³¹

¹²⁹ Münzirî, *Cüz'ün fıhi zikru hali İkrime*, 21.

¹³⁰ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 9/245.

¹³¹ Daha evvel geçtiği gibi İkrime, İbn Abbâs bana Kur'ân ve sünneti öğretmek için ayaklarını bağladığı bkz İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 5/219-220; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 20/269. Bu sözden

Abdullah b. Abbâs Müslümanlar Kureyş tarafından ambargo altında iken hicretten üç yıl kadar önce Mekke'de doğmuştur.¹³² Annesi, Hz. Hatice'den (ö. 620) hemen sonra İslamla şereflenen Ümmü'l-Fazl'dır.¹³³ Doğumundan hemen sonra Hz. Peygamber'e götürülen Abdullah, Hz. Peygamber'in duasına mazhar olmuştur.¹³⁴ Babasıyla beraber Mekke'nin fethinde Medine'ye hicret etmişlerdir. Peygamberimizden hadis almak için yanına sık sık giden Abdullah, teyzesi olan Meymûne (ö. 51/671) Resûlullah'ın zevcesi olduğu için bazı gecelerde bu vesile ile Hz. Peygamber'le vakit geçirme fırsatı bulmuş ve Hz. Peygamber'in "Allah'ım, İbn Abbâs'a hikmeti ver ve ona te'vili öğret" şeklindeki duasına mazhar olmuştur.¹³⁵

Hz. Osman döneminden itibaren çeşitli sebeplerle Arap yarımadasının dışına çıkmıştır. Bu dönemde Kuzey Afrika'ya, Taberistan'a, Cürcân'a ve İstanbul'a gitmiştir. Hz. Osman tarafından Hac emiri olarak tayin edilmiştir.¹³⁶ Hz. Ali ile beraber Cemel ve Sıffin harplerine katılmış¹³⁷ ve daha sonra ikna etmek için Hz. Alî tarafından Hâricîlere gönderilmiştir. Bu ikna çabası sonucu bazı Hâricîler fikirlerini değiştirerek gruplarından ayrılmışlardır.¹³⁸ Hz. Alî tarafından Basra'ya valî olarak tayin edilmiştir.¹³⁹

Kaynaklar İbn Abbâs'ın siyasi ve içtimaî olaylar karşısında ilmi otoritesini ve siyasi itidalini daima koruduğunu göstermiştir.¹⁴⁰ Kerbelâ Faciası'ndan sonra o kadar hüzünlenip ağlamış ki, rivâyetlere göre gözünü kaybetmiştir.¹⁴¹ Hayatı boyunca

anlaşılan İbn Abbâs, İkrime'nin başka bir işle meşgul olmasına izin vermemiş. Ayrıca bir kölenin yeri sahibinin yanındır.

¹³² Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed İbn Abdülberri, *el-İstî'âb fî Ma'rifeti'l-Aşhâb* (Beyrût: Daru'l-Ma'rife, 2012), 465.

¹³³ Hz. Meymune'nin kız kardeşi olmasıyla Hz. Peygamber (sav)'in baldızıdır.

¹³⁴ Muhammed el-Mâlikî el-Hasenî Alevî, *el-Menhelü'l-Latîf fî Usûli'l-Hadîsi's-Şerîf* (Cidde: Metâbi' Seher, 1990), 230.

¹³⁵ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî, *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001), 4/244.

¹³⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 3/47.

¹³⁷ Taberî, *Târîhu't-Tâberî*, 4/563; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 3/353.

¹³⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 3/23.

¹³⁹ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 7/310.

¹⁴⁰ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 8/304-305. Örneğin; Kûfeliler Hz. Hüseyin'i Kûfe'ye davet ederlerken Kûfelilere kesinlikle güvenilmeyeceğini defalarca İbn Abbâs dile getirmiş fakat sözünü dinletememiştir. Bkz. Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 3/354; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 8/304.

¹⁴¹ İbn Abdülberri, *el-İstî'âb fî Ma'rifeti'l-Aşhâb*, 468.; Bu konuda farklı rivayet için bkz Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 3/340. İbn Abbâs Cebrâil'i (a.s) gözleriyle gördüğü için Resûlullâh (s.a.v) ona daha sonra kör olacağını dair haber vermiştir.

Müslümanların birlik ve beraberliğini savunmuş gerektiğinde zaman zaman uyarılmış, bazen de idarecileri bu açıdan eleştirmiştir.¹⁴²

Rivâyet etmiş olduğu hadis sayısı 1660 adettir.¹⁴³ Bu hadislerin bir bölümünü bizzat Peygamber'den duymuş, çoğunu ise Hz. Ömer, Hz. Alî, Muâz, Hz. Abbâs Abdurrahmân b. Avf, Ebû Zer, Ubey b. Ka'b, Zeyd b. Sâbit gibi sahâbîlerden öğrenmiştir.¹⁴⁴ Bazı tâbiîler hakkında cerh anlamı taşıyan değerlendirmeler yapmıştır. Hadis öğretiminde "arz" veya "kıraat" metodunun geçerli olduğunu belirtmiştir.¹⁴⁵ Zaman zaman Hâricîler İbn Abbâs'a soru yöneltmişler. İbn Abbâs da güzel bir şekilde cevap vermiştir. İlimdeki üstün dirâyetinden dolayı kendisine "Hibrü'l-ümme, Tercümânu'l-Kur'ân" ünvanı verilmiştir. İbn Abbâs hadis rivâyetiyle meşhur olduğu gibi Kur'ân tefsiriyle ve fıkıhla da ün salmıştır.¹⁴⁶

İbn Abbâs'ın talebeleri arasında büyük fakihler de vardır. İkrime, Mücâhid, Atâ, Tâvûs, Saîd b. Müseyyib bunlardan bazılarıdır.¹⁴⁷ İlimi yanında hitabetinin de çok güçlü olduğu belirtilmiştir. Namazlardan sonra tesirli konuşmalar yaptığı nakledilmiştir.¹⁴⁸

Hadis ilmi kaynaklarından İbn Abbâs'tan gelen rivâyetler derlenmiş, daha sonra "Tefsiru İbn Abbâs ve merviyâtüh" adıyla iki cilt halinde toplanmıştır.

Kur'ân'da adı geçen anlaşılması müşkül olan iki yüz kadar kelime hakkında Hâricîlerin liderlerinden Nâfi' b. Ezrak'ın (ö. 65/685) sorduğu sorulara İbn Abbâs tarafından verilen cevapları içinde barındıran "Mesâilu Nâfi' b. Ezrak" adlı bir eser de mevcuttur.¹⁴⁹

¹⁴² İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 8/300.

¹⁴³ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 3/359; İsâ, *et-Ta'rifü bitârîhi ve Mesâdiri'l-Hadîsi'n-Nebeviyyi's-Şerîf*, 151.

¹⁴⁴ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 3/332.

¹⁴⁵ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, 44; İtr, *Menhecü'n-nakdi fî Ulûmi'l-Hadîs*, 60.

¹⁴⁶ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 8/295.

¹⁴⁷ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 3/332.

¹⁴⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 8/300.

¹⁴⁹ Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es Süyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân* (Beyrût: Daru İbn Kesîr, 1987), 1/382-416.

1.4. 2. Hz. Ali (ö. 40/661)

Hicretten takriben yirmi iki yıl önce Mekke'de doğduğu rivâyet edilmektedir. Babası Resûlullah'ın amcası Ebû Tâlib, annesi de Fâtıma binti Esed b. Hâşim'dir. Mekke'de baş gösteren kıtlık nedeniyle Resûlullah (s.a.v) amcasının yükünü hafifletmek için Hz. Alî'yi himayesi altına almıştır.¹⁵⁰ Dokuz veya on yaşında Müslüman olmuş ilk çocuktur.¹⁵¹ Peygamberimiz, Medine'ye hicret ettiği gece yatağında Hz. Ali'yi yerine geçirmiştir. Resûlullah'ın kendisine bıraktığı emanetleri sahiplerine iade ettikten sonra kendisine verilen emir gereği Mekke'den ayrılarak Kubâ'da Resûlullah'a yetişmiştir.¹⁵² Hicretten sonra Resûlullah (sav) tarafından gerçekleştirilen muâhât sırasında Hz. Alî'yi kendisine kardeş eylemiştir.¹⁵³ Hicrî ikinci senesinde kızı Fatıma'yı Hz. Alî ile evlendirmiş¹⁵⁴ bu evlilikten; Hasan, Hüseyin ve ölü doğan Muhsin adlı erkek çocuklarıyla Zeynep ve Ümmü Külsûm adlı kız çocukları dünyaya gelmiştir.¹⁵⁵ Hemen hemen bütün gazve ve seriyyelere katılmış ve Tebûk gazvesinde (Receb 9/Ekim 630) Peygamberimize vekâleten Medine'de kalmıştır.¹⁵⁶ Hz. Peygamber'e vahiy kâtipliği yapmış, Hudeybiye sulhunun maddelerini de o yazmıştır.¹⁵⁷ Hicretin dokuzuncu senesinde hac emiri olarak gönderilen Hz. Ebû Bekir'e Mina'da yetişip Tevbe Sûresi'nin ilk yedi ayetini okumakla, ayrıca müşriklerle Müslümanların bu seneden sonra hacda bir arada bulunamayacağını ve hiç kimsenin Kâbe'yi çıplak tavaf edemeyeceğini ilan etmek üzere Hz. Peygamber tarafından vazifelendirilmiştir.¹⁵⁸ Hz. Peygamber vefat ettiğinde cenaze teşhiz vazifesini Hz. Peygamber'in vasiyeti üzerine Hz. Alî, Hz. Abbâs, oğulları Fazl ve Kusem ile Üsâme b. Zeyd yapmışlardır.¹⁵⁹

Hz. Alî, Hz. Osmân (ö. 35/656) döneminde ümmetin birliği ve beraberliği için çaba göstermiş, Halifeye dostane nasihatı olmuştur.¹⁶⁰ Gösterdiği bütün çabalara

¹⁵⁰ Taberî, *Târihu't-Tâberî*, 2/313.

¹⁵¹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 3/15.

¹⁵² Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdümelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî el-Meâfirî el-Basrî el-Mısrî İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye* (Beyrût: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1995), 2/108-118; Taberî, *Târihu't-Tâberî*, 2/378.

¹⁵³ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 3/226.

¹⁵⁴ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 3/345.

¹⁵⁵ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 2/747.

¹⁵⁶ Taberî, *Târihu't-Tâberî*, 3/103.

¹⁵⁷ Taberî, *Târihu't-Tâberî*, 2/634.

¹⁵⁸ Taberî, *Târihu't-Tâberî*, 3/122-123.

¹⁵⁹ Taberî, *Târihu't-Tâberî*, 3/211.

¹⁶⁰ Taberî, *Târihu't-Tâberî*, 4/337-370.

rağmen Hz. Osmân şehit düşürülünce Hz. Alî istemediği halde halife seçilmiştir.¹⁶¹ Hz. Osmân'ın katillerinin cezalandırılması gerekçesiyle önce Cemel vak'ası, akabinde Sıffin vak'ası cereyan etmiştir. Sıffin'de yenileneceğini bilen Muâviye ve Amr b. Âs, Şam Mushafını beş mızrağın ucuna bağlatarak taşıttılar ve "aramızda Kur'ân hakem olsun" diye bağıldılar. Bunun bir hile olduğunu bilen Hz. Alî savaşa devam emri vermesine rağmen orduya sözünü dinletememiştir. Hz. Alî, birçok kurrânın ısrarıyla hakem kararına başvurma teklifini kabul etmek zorunda kalmıştır.¹⁶² Hz. Ali istemeyerek Ebû Musa el-Eş'arî'yi hakem belirledi. Muâviye (ö. 60/680) ise Amr b. Âs'ı (ö. 43/664) hakem seçti. Savaşın sonunda hakemlerin belirlenmesine rağmen halifenin ordusundaki bazı askerler tahkîmden dolayı Hz. Alî'yi tekfir ettiler.¹⁶³ Halife ile beraber Kûfe'ye dönmeyerek on iki bin kişilik bir birlik ile Harûrâ'ya çekildiler.¹⁶⁴ Halifenin ikna çabasıyla altı bin kişilik bir grup kendisiyle Kûfe'ye döndü. Geride kalan ve daha sonra Hâricîler diye anılacak olan dört bin kişilik bir kuvvet ise Nehrevân'a gitti. Hariciler'in Abdullah b. Habbâb'ı ve hamile eşini sırf kendi görüşlerini paylaşmadığı gerekçesiyle hunharca öldürmeleri üzerine Hz. Alî, Hâricî tehlikesini önce bertaraf edip daha sonra Muaviye'ye karşı harekete geçmeyi tasarladı.¹⁶⁵ Hz. Alî'nin Nehrevân'daki Hâricilere yaptığı teklif reddedilince savaş kaçınılmaz oldu. Vuku bulan şiddetli çarpışmada Hâricîler'in tamamına yakını hayatlarını kaybettiler.¹⁶⁶ Hâricîlerle yaşanan çatışmalar askerin savaşmak azmini kırdı ve bunun neticesinde Hz. Ali, Muâviye'ye karşı faaliyetlerini durdurmak zorunda kaldı.¹⁶⁷ En son Hz. Alî büyük gayretlerle kırk bin kişilik bir ordu tanzim etti. Ancak intikam arzusuyla yanıp tutuşan Abdurrahmân b. Mülcem denilen Hâricî tarafından zehirli bir hançerle sabah namazında yaralanmış, iki gün sonra Kûfe'de vefat edip orada defnedilmiştir.¹⁶⁸

Hz. Ali Kur'ân, Hadis ve Fıkıh alanında kendini ispatlamış bir otoritedir. Hadîslerin çoğunu bizzat Hz. Peygamber(s.a.v.)¹⁶⁹ ve Hz. Ebû Bekir'den

¹⁶¹ Taberî, *Târihu't-Tâberi*, 4/427.

¹⁶² Taberî, *Târihu't-Tâberi*, 5/51-52.

¹⁶³ Taberî, *Târihu't-Tâberi*, 5/64.

¹⁶⁴ Taberî, *Târihu't-Tâberi*, 5/63.

¹⁶⁵ Taberî, *Târihu't-Tâberi*, 5/81-82.

¹⁶⁶ İbn Abdülber, *el-İstî'âb fi Ma'rifeti'l-Aşhâb*, 539.

¹⁶⁷ Taberî, *Târihu't-Tâberi*, 5/90.

¹⁶⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/3/27.

¹⁶⁹ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, 3/596.

duymuştur.¹⁷⁰ Kendisinden başta oğulları Hasan, Hüseyin, Muhammed el-Hanefiye olmak üzere Sahâbîlerden de Abdullah b. Mes'ûd, İbn Abbâs, İbn Ömer, Ebû Hüreyre, Berâ b. Âzib, Ebû Saîd el-Hudrî ve daha başkaları; ayrıca Tabiûn'dan başta İkrime olmak üzere Ebû'l-Esved ed-Düelî, Ebû Vâil Şakîk b. Seleme, Şa'bî, Abdurrahmân b. Ebî Leylâ ve Zir b. Hubeyş (ö. 82/701) gibi zatlar rivâyet etmişlerdir.¹⁷¹ Hz. Alî'nin rivâyet etmiş olduğu hadis sayısı 586'dır.¹⁷²

1. 4. 3. Hz. Hasan (ö. 49/669)

Hicri üçüncü senesinin Şaban ayında veya Ramazan ayının on beşinde Medine'de doğdu.¹⁷³ İsmi bizzat Hz. Peygamber vermiş ve kulağına ezan okumuştur. Peygamberimize çok benziyordu.¹⁷⁴ Hz. Osman'ın hilafeti sırasında Hz. Hüseyin ile beraber Said b. Âs'ın Taberistân seferine katılmış¹⁷⁵ Kûfelilerin halifenin yanında yer almaları için Ammâr b. Yâsir (ö. 37/657) ile beraber Kûfe'ye gitmiştir.¹⁷⁶ Cemel ve Sıffin vak'alarında babasının yanında yer almış,¹⁷⁷ babasının şehadetinden sonra Kûfe'liler halife olarak ona biat etmişlerdir.¹⁷⁸ Durumdan haberdar olan Muaviye, Suriye, Filistin ve el-Cezire güçlerinden oluşan bir ordu hazırlatınca Hz. Hasan da ordusunu hazırlamıştı ancak Müslüman kanı dökülmemesi¹⁷⁹ için bazı şartlarla halifeliği Muaviye'ye devretmişti.¹⁸⁰ Eşlerinden Ca'de bint Eş'as b. Kays tarafından zehirlenmiş ve Rebülevvel ayı hicrî kırk dokuz senesinde vefat etmiştir.¹⁸¹ Hz. Hasan doğrudan Resûlullah'tan, babasından, Hz. Hüseyin'den ve dayısı olan Hz. Hatice'nin oğlu Hâle'den hadis rivâyet etmiştir. Kendisinden de oğlu Hasan ile Hz. Âişe, Süveyd b. Gafele, Ebû'l-Havrâ es-Sa'dî,

¹⁷⁰ Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es Süyûtî, *Târihu'l-Hulefâ* (Kâhire: Matbaatü'l-Fecâleti'il-Cedîde, 1966), 87.

¹⁷¹ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, 3/596.

¹⁷² Süyûtî, *Târihu'l-Hulefâ*, 167.

¹⁷³ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, 1/488; İbn Abdülberr, *el-İstî'âb fî Ma'rifeti'l-Aşhâb*, 217; Taberî, *Târihu't-Tâberî*, 2/537; İbnü'l-Esîr, *ell-Kâmil fî't-târih*, 2/53.

¹⁷⁴ Süyûtî, *Târihu'l-Hulefâ*, 188.

¹⁷⁵ İbnü'l-Esîr, *ell-Kâmil fî't-târih*, 2/480.

¹⁷⁶ Taberî, *Târihu't-Tâberî*, 4/482; İbnü'l-Esîr, *ell-Kâmil fî't-târih*, 2/587-590.

¹⁷⁷ İbnü'l-Esîr, *ell-Kâmil fî't-târih*, 2/650; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 7/264.

¹⁷⁸ Taberî, *Târihu't-Tâberî*, 5/158.

¹⁷⁹ Kan dökülmemesi için barıştığı rivayetiyle beraber siyasi olarak o dönemde askerlerin onu dinlemeyip hatta onunla tartışıp Hz. Hasan'ı yaraladığı rivayeti mevcuttur. bkz. Taberî, *Târihu't-Tâberî*, 5/159.

¹⁸⁰ Taberî, *Târihu't-Tâberî*, 5/159; İbn Abdülberr, *el-İstî'âb fî Ma'rifeti'l-Aşhâb*, 217-218.

¹⁸¹ Ebû'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm b. Ebî Bekr el-Bermekî el-İrbîlî İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâ'ü ebnâ'i'z-zamân mimmâ şebete bi'n-naql evi's-semâ' ev eşbete hü'l-ayân* (Beyrût: Dâru Sâdir, 1994), 2/66.

Şa'bî, Hübeyre b.Yerîm, Asbağ b. Nübâte, Müseyyeb b. Necebe ile beraber çalışmamıza konu olan İkrime Mevlâ İbn Abbâs gibi şahıslar da rivâyette bulunmuşlardır.¹⁸²

1.4. 4. Ebû Hüreyre (ö.58/678)

Yemenî olan Ezd Kabilesi'nin Devs kolundandır. Ne zaman doğduğu belli değildir. Câhiliye dönemindeki ismi hakkında farklı rivâyetler bulunmaktadır.¹⁸³ Hz. Peygamber, onun ismini Abdullah veya Abdurrahman olarak değiştirmiştir. Hayber fethinde Müslüman olmuştur. Ebû Hüreyre, Medine'ye dönünce kendisini tamamen dine verdi. Mescid-i Nebevî'deki Suffe'den ayrılmazdı.¹⁸⁴ Hayber fethinden sonra yapılan gazvelerin tümüne katılmıştır. Daha sonra Yermûk savaşı (15/636) ve Cürcân fethine(30/650-51) katılmıştır.¹⁸⁵ Bahreyn ve Medine'de valilik görevini yerine getirmiştir.¹⁸⁶ Hz. Ali ve Muaviye arasında cereyan eden savaşlarda tarafsız kalmıştır. Rivayetlere göre hicri 57, 58 veya 59 yılında vefat etmiştir. Vefat ederken 78 yaşlarındaydı.¹⁸⁷ Ebû Hüreyre başta Resûlullah (s.a.v) olmak üzere Übey b. Kâ'b, Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Âişe, Fazl b. Abbâs ve Üsâme b. Zeyd gibi sahâbilerden ayrıca Kâ'b el-Ahbâr (ö. 32/652-53) gibi tâbiîlerden hadis rivâyet etmiştir. Kendisinden de sayıları sekiz yüze varan pek çok sahâbî ve tâbiîn rivâyette bulunmuştur.¹⁸⁸ Rivâyet ettiği hadis sayısı mükerrer olanlarla beraber 5374' tür.¹⁸⁹ İmam Şafiî kendisiyle ilgili olarak; "kendi döneminin en iyi hadis ezberleyeni idi" demiştir.¹⁹⁰

¹⁸² Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 6/221.

¹⁸³ İbn Abdülberr, *el-İstî'âb fî Ma'rifeti'l-Aşhâb*, 851; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, 5/319.

¹⁸⁴ İbn Abdülberr, *el-İstî'âb fî Ma'rifeti'l-Aşhâb*, 852; Alevî, *el-Menhelü'l-Latîf*, 202-203.

¹⁸⁵ İbnü'l-Esîr, *ell-Kâmil fî't-târîh*, 2/412.

¹⁸⁶ İbn Abdülberr, *el-İstî'âb fî Ma'rifeti'l-Aşhâb*, 852; Ebû'l-Felâh Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed es-Sâlihî el-Hanbelî İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-Zeheb fî Ahbâri Men Zeheb* (Beyrût: Daru İbn Kesîr, ts.), 1/261.

¹⁸⁷ İbn Abdülberr, *el-İstî'âb fî Ma'rifeti'l-Aşhâb*, 852; Ahmed Halîl Cum'a, *Ulemâü's-Sahâbe* (Beyrût: Daru'l-Yemâme, 2006), 378.

¹⁸⁸ İbn Abdülberr, *el-İstî'âb fî Ma'rifeti'l-Aşhâb*, 5/321; Cum'a, *Ulemâü's-Sahâbe*, 308.

¹⁸⁹ İbnü'l-İmâd, *şezerât*, 1/261.

¹⁹⁰ Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-Şâfiî, *er-Risâle* (Mısır: Mektebetü'l-Halebî, 1940), 1/278.

1.4. 5. Abdullah b. Amr b. Âs (ö. 65/684-85)

Hicretten takriben yedi yıl önce Mekke'de doğdu. Babası Amr'dan önce İslam'ı kabul etti¹⁹¹ ve hicretin yedinci yılının sonunda babasıyla beraber Medine'ye göç etti. Tevrat'ı ve Süryanice'yi iyice bilen ve güzel yazı yazabilen bir zattır.¹⁹² Hz. Peygamber'den işittiği hadisleri Peygamberin izniyle not eden biriydi.¹⁹³ Abdullah *es-Sahîfetü's-Sadika* adıyla topladığı bu hadisleri bir sandıkta muhafaza edip gözü gibi bakardı.¹⁹⁴ Kendisine yöneltilen bazı soruları bu sahîfelerden bakarak cevaplardı. *es-Sahîfetü's-Sadika*'daki hadis sayısı kesin olmamakla beraber bin civarında olduğuna dair rivâyetler mevcuttur.¹⁹⁵ Bu eser Abdullah'ın büyük torunu Amr b. Şuayb'a geçmiş ve onun tarafından rivâyet edilmiştir.¹⁹⁶ Eserin, kahir ekseriyeti Ahmed b. Hanbel'in *Müsnedin'de* yer almaktadır. Abdullah, hadis, fıkıh ve zühitte de sahabilerin önde gelenlerindendi.¹⁹⁷ Babasıyla beraber Şam'ın fethinde Yermük muharebesinde (15/636) bulunmuştur. Sıffîn savaşına (37/657) babasının ısrar üzerine Muâviye ordusunda yer almış fakat kendi ifadesine göre Müslümanlara karşı silah çekmemiştir.¹⁹⁸ Ammâr b. Yâsir'in şehadetinden sonra bağı olan taifenin Muâviye'nin tarafı olduğunu sarahaten söyleyip bu konuda Resûlullah'tan Ammâr'ın âsi bir taife tarafından öldürüleceğini bizzat işittiğini dile getirmiştir.¹⁹⁹

Abdullah, Muâviye tarafından Kûfe'ye vali olarak atanmış daha sonra azledilip yerine Muğîre b. Şu'be(ö. 50/670) atanmıştır.²⁰⁰ Ömrünün sonlarına doğru yaşadığı Mısır'da vefat etmiş, Fustât'ta defn edilmiştir.²⁰¹

En çok hadis bilen birisi olmasına rağmen kendisinden yedi yüz hadis rivâyet edilmiştir.²⁰² Bunun sebebine gelince, Medine'den uzak Mısır'da yaşadığına bağlanılmıştır.²⁰³ Talebeleri arasında sahâbeden Enes b. Mâlik, Ebû Ümâme b. Sehl

¹⁹¹ İbn Abdülberr, *el-İstî'âb fî Ma'rifeti'l-Aşhâb*, 476; İbnü'l-İmâd, *şezzerât*, 1/290.

¹⁹² Cum'a, *Ulemâü's-Sahâbe*, 142-143.

¹⁹³ İbn Abdülberr, *el-İstî'âb fî Ma'rifeti'l-Aşhâb*, 476.

¹⁹⁴ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, 3/246.

¹⁹⁵ Cum'a, *Ulemâü's-Sahâbe*, 152.

¹⁹⁶ İsâ, *et-Ta'rifü bitârîhi ve Mesâdiri'l-Hadisi'n-Nebeviyyi's-Şerîf*, 59-60.

¹⁹⁷ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, 3/246; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 3/84.

¹⁹⁸ İbn Abdülberr, *el-İstî'âb fî Ma'rifeti'l-Aşhâb*, 477; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, 3/246.

¹⁹⁹ Taberî, *Târîhu't-Tâberî*, 5/41.

²⁰⁰ Taberî, *Târîhu't-Tâberî*, 5/166; İbnü'l-Esîr, *ell-Kâmil fî't-târîh*, 3/12.

²⁰¹ İbn Abdülberr, *el-İstî'âb fî Ma'rifeti'l-Aşhâb*, 477; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, 3/247.

²⁰² İbnü'l-İmâd, *şezzerât*, 1/261.

²⁰³ Koçyiğit, *Hadis Usûlü*, 343.

gibi zatlar, tâbiîn neslinden de torunu Şuayb b. Muhammed, ayrıca İkrime, Said b. Müseyyeb, Urve b. Zübeyr, Şa'î, Tâvûs, Mücahid, Atâ, Hasan-ı Basrî gibi önemli simalar vardır.²⁰⁴

1.4. 6. Yahyâ b. Ya'mer el-Advânî (ö. 129/748)²⁰⁵

Ebû Adi künyesiyle ve Veşkî nisbesiyle anılan²⁰⁶ Yahyâ b. Ya'mer Basra doğumludur. İlk tahsilini Basra'da gördü.²⁰⁷ Babasından Arapça'yı, Ebü'l-Esved ed-Düelî'den de Nahiv ve Kur'ân ilimlerini öğrendi.²⁰⁸ Arap dili edebiyatında, Kur'ân ve İslamî ilimlerde tabiînin önde gelenleri arasında yer almıştır. Bu özelliğinden dolayı Yezid b. Mühelleb onu Horasan'a götürüp divan kâtipliği yaptı.²⁰⁹ Ayrıca Merv şehrinde de kadılık yapmıştır.²¹⁰ Kaynaklarda Yahyâ'nın; Hz. Osmân, Hz. Alî, Ebû Mûsâ el-Eş'ârî, İbn Ömer, İbn Abbâs, Hz. Âişe, Ebû Hüreyre ve Ebû Zer el-Gıffârî gibi sahâbilerden rivâyette bulunduğu yer almaktadır.²¹¹ Kendisinden İkrime, Abdullah b. Büreyde, Katâde b. Diâme, Süleymân b. Tarhân et-Teymî, Ezrak b. Kays, Yahyâ b. Ukeyl, İshâk b. Süveyd gibi şahsiyetler hadis, Abdullah b. Ebî İshâk Kırâat ilmi, Ebû Amr b. Alâ kırâat ve hadis almıştır.²¹² Diğer sahabilere saygısı olmakla birlikte Ehl-i Beyt'i daha üstün gördüğü ve Şîa'ya meyilli biri olduğu iddia edilmiştir. Bundan dolayı ilk şifler arasında ismi anılmıştır.²¹³ Horasan'da vefat eden Yahyâ'nın ölüm tarihi hicrî 129 senesidir.²¹⁴ Yahya b. Ya'mer'in yaptığı en güzel iş Kur'ân-ı Kerim'i noktalamasıdır.²¹⁵

²⁰⁴ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 3/81.

²⁰⁵ Yahyâ b. Ya'mer el-Advânî'nin DİA maddesinde ölüm tarihi 89/708 olarak verilmiştir. Ancak İbn Halikan ve wikipediaarabçada 129/748 olarak verilmiştir. Biz de bunu esas aldık.

²⁰⁶ İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, 6/176.

²⁰⁷ İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, 6/173.

²⁰⁸ İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, 6/173.

²⁰⁹ Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükrim b. Alî el-Ensârî İbn Manzur, *Muhtasaru Tarihi Dimaşk li-İbn Asakir* (Dimaşk: Daru'l-Fikr, 1984), 6/211.

²¹⁰ İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, 6/173.

²¹¹ Âdil Nüveyhiz, *Mu'cemu'l-müfessirîn min sadri'l-İslâm hatta'l-asri'l-hâzir* (Beyrût: Müessesetu Nüveyhizi's-Sekâfiyye, 1983), 2/737.

²¹² İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, 6/173.

²¹³ İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, 6/173.

²¹⁴ İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, 6/175; Nüveyhiz, *Mu'cemu'l-müfessirîn*, 2/737.

²¹⁵ Ebû Gays Muhammed Hayrüddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Alî b. Fâris ez-Ziriklî, *el-A'lâm* (Beyrût: Daru'l-İlm li'l-Melâyîn, 2002), 8/177.

1.5. TALEBELERİ

İkrime'nin sahib olduğu bilgi ve donanım ile çok sayıda talebenin yetişmesinde payı olmuştur. Yetiştirdiği veya katkıda bulunduğu talebelerin sayısının altı yüz civarında olduğu nakledilmiştir.²¹⁶ Meşhur talabelerinden bazıları şunlardır:

1.5.1. İbrahim b. Yezîd en-Nehâî el-Kûfî (ö. 96/714)

İkrime'in yetiştirdiği veya yetişmesinde büyük katkısı olan öğrencilerin başında Ebû Hanife'nin de hocası olan Hammad b. Ebi Süleyman'ın hocası İbrahim b. Yezîd en-Nehâî el-Kûfî'dir.

Hicri kırk altı senesinde Kûfe'de dünyaya geldi. Aslen Yemenî bir kabile olan Mezhic'in Kûfeye yerleşen Nehâ'ya koluna mensuptur.²¹⁷ Annesi Mûleyke, Yezid b. Kays en-Nehâî'nin kızıdır.

Muhaddis ve fakihlerin yetiştiği aile çevresinde tâlim gören Nehâî, annesinin amcası Alkame b. Kays, dayıları Abdurrahmân b. Yezîd ve Esved b. Yezîd²¹⁸ ile Kâdî Şüreyh, Abide es-Selmânî, Mesrûk b. Ecda', İbrahim et-Teymî, İkrime Mevlâ İbn Abbâs, Süveyd b. Gafele, Ebû Abdurrahmân es-Sülemî, Hemmâm b. Haris en-Nehâî gibi tabîîn büyüklerinden hadis rivayet etmiştir.²¹⁹ Doğrudan sahâbeden hadis dinleyip dinlemediği konusu tartışmalıdır.²²⁰ Berâ b. Âzib, Abdulah b. Ebî Evfâ, Ebû Cuhayfe, Amr b. Hureys gibi onun devrinde Kûfe de bulunan sahabileri görmüş olmakla beraber bunlardan hadis rivâyet etmediği ileri sürülmüştür.²²¹ Bin beş yüz sahâbinin ikamet ettiği Kûfe' de İbrahim en-Nehâî'nin bunlardan hiç kimseden hadis konusunda kendilerinden doğrudan hadis rivayet etmemesi zor gibi görünse de, hadis ilmi kriterlerine göre sahâbilerin herhangi birinden hadis rivayet ettiğine dair bir tespit bulunulamamıştır.²²²

²¹⁶ Münzirî, *Cüz 'ün fihi zikru hali İkrime*, 20.

²¹⁷ İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, 1/25.

²¹⁸ Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî İbn Hibbân, *es-Sikât* (Haydarâbâd: Dâiretü'l-Meârifî'l-Osmâniyye, 1973), 5/208.

²¹⁹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, 2/235.

²²⁰ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 4/524; İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, 5/1/178.

²²¹ Ebû'l-Hasen Ahmed b. Abdillâh b. Sâlih el-İclî, *Ma'rifetü's-sikât min ricâli ehli'l-ilm ve'l-hadîs ve mine'd-ðu'afâ' ve zikru mezâhibihim ve ahbârihim* (el-Medînetü'l-Münevver: Mektebetü'd-Dâr, 1985), 1/209.

²²² Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 4/521.

İbrahim en-Nehâî'den Ebû İshak es-Sebiî, Simak b. Harb, Hakem b. Uteybe, A'meş, Abdullah b. Avn, İbnü'l-Mü'temir, Hammâd b. Ebî Süleymân, Mugîre b. Miksem ed-Dabbî, Hâris b. Yezîd el-Uklî gibi zatlar hadis rivâyet etmişlerdir.²²³

Kûfe'yi ele geçiren Muhtâr es-Sekafî kendisine görev teklif etmesine rağmen hastalığını bahane ederek kabul etmedi. Haccâc'a lanet okuması ve İbnü'l-Eş'as ayaklanmasında Irak ulemasıyla İbn Eş'as'ın yanında yer alması, Emeviler'e karşı iyi bir his taşımadığının belirtisi olsa gerek.²²⁴ Hicri 96'da vefat etmiştir.²²⁵

Hz. Alî'yi Hz. Osmân'dan daha üstün sayardı. Sıffin'de Hz. Ali'nin yanında yer alan Alkamey'i Esved'ten daha üstün görürdü. İbn Kuteybe, en-Nehâî'nin bu anlayışından dolayı ve Emevilere karşı tutumundan onu Şîa'dan saymıştır.²²⁶

Nehâî'nin hadis rivâyetinde sika ve fıkhî otorite olduğuna dair güçlü bir kanaat vardır. On dokuz yaşında iken ders vermiş. Kırat, hadis, tefsir ve fıkhî temayüz etmiştir.²²⁷ Otuz üç yaşında iken fetvâ vermeye başlamıştır. Onu ilk takdir eden Kûfe sakinlerinden Said b. Cübeyr'dir.²²⁸ Nehâî, Kâdî Şüreyh'in (ö. 80/699) yanında bir müddet mübaşir olarak görev almıştır. Bu sayede Kadî Şüreyh'in hukukî içtihatlarını sonraki nesillere aktarmada vasıta olduğu gibi kendisi de epeyce fıkhî tecrübeler edinmiştir. İbrahim en-Nehâî, İbn Mesûd'un fıkhî birikimini harmanlayarak kendi öğrencisi olan Hammâd'a aktarmıştır. Hammâd ise daha sonra bu bilgi birikimini Ebû Hanîfe'ye nakletmiştir. Bu miras Ebû Hanîfe ekseninde oluşacak olan Hanefî mezhebinin görüşlerinin temelini teşkil etmiştir.²²⁹

1.5.2. Eyyûb es-Sahtiyânî (ö. 131/749)

Ebû Bekr Eyyûb b. Ebî Temîme Keysân es-Sahtiyânî 68/687-8 yılında Basra'da doğdu. Babası Benî Aneze kabilesi mevalîsiydi. Daha sonra Tuheyeye

²²³ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, 2/236; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 4/521.

²²⁴ İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, 2/39.

²²⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/6/291.

²²⁶ İbnü'l-İmâd, *şezzerât*, 1/386.

²²⁷ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 4/527.

²²⁸ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 4/523.

²²⁹ Kâsımî, *Kavâ'idü't-tahdîs min fünûni mustalahi'l-hadîs*, 562; Sibâî, *es-Sünne ve Mekânetühâ*, 594.

kabilesine iltihak etti. Eyyûb, sahtiyân²³⁰ ticareti ile meşgul olduğu için kendisine Sahtiyânî denilmiştir.²³¹

Küçüklüğünde kendini ilme verdiği dört yıl boyunca derslerinin müdâvimi olduğu Hasan Basrî tarafından "Eyyûb Basra gençlerinin seyyididir" diye taltif edilmiştir.²³²

Enes b. Malik'ten rivâyet alma durumu tartışmalıdır.²³³ Eyyûb; İkrime, Atâ b. Ebî Rebâh, Hasan Basrî, Muhammed b. Sîrîn, Hişâm b. Urve, Katâde b. Diâme, Mücâhid b. Cebr, Nâfi', Saîd b. Cübeyr ve Sâlim b. Abdullah b. Ömer, İbn Şihâb ez-Zührî gibi birçok kişiden hadîs dinlemiştir.²³⁴ Rivâyet ettiği hadîs sayısı İbn Uleyye'ye göre iki bin civarında iken²³⁵ Ali b. Medînî'ye (ö. 234/848-49) göre sekiz yüz dür.²³⁶ Kendisinden de Hammâd b. Seleme, Malik b. Enes, Ma'mer b. Raşid, Süfyan es-Sevrî, Süfyan b. Uyeyne, Şu'be b. Haccâc, Zührî ve Hammâd b. Zeyd, İsmâil b. Uleyye gibi âlimler rivâyette bulunmuşlardır.²³⁷

İmam Mâlik Eyyûb'un dışında hiçbir Iraklı'dan rivâyet almamıştır. Eyyûb'u kendilerinden hadis dinlediği âlimlerin en üstünü diye vasıflandırmıştır.²³⁸ *Kütüb-i Sitte* müelliflerinin tümü Eyyûb'tan rivâyette bulunmuşlardır. Muhaddisler tarafından sika olarak görülmüştür.²³⁹

Fıkıh konusunda da âlimlerin övgüsüne mazhar olmuştur.²⁴⁰ Hata yapma endişesiyle hadisten delilini bilmediği meselelerde içtihatla bulunmamıştır.²⁴¹

²³⁰ Sahtiyân kelimesi Kürtçe'de deri anlamındadır.

²³¹ Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim ed-Dîneverî İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (el-Kâhire: el-Hey'etü'l-Mısriyye, 1992), 1/577.

²³² Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm* (Beyrût: Darü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1993), 8/380; Alî Muhammed Muhammed es-Sallâbî, *ed-Devletü'l-Ümeviyye Avâmilü'l-İzdihâr ve Tedâiyâtü'l-İnhiyâr* (Beyrût: Daru'l-Ma'rife, 2008), 2/286.

²³³ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Maîn b. Avn el-Mürri el-Bağdâdî İbn Maîn, *Târîhu İbn Maîn Rivâyetü'd-Dürî* (Mekketü'l-Mükerreme: Merkezü'l-Behsi'l-İlmî, 1979), 4/289; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, 3/457.

²³⁴ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 6/16; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, 3/458.

²³⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, 3/460.

²³⁶ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*, 8/380.

²³⁷ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 6/16.

²³⁸ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*, 8/382.

²³⁹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, 3/462-463.

²⁴⁰ İsfahânî, *Hilyetü'l-evlyâ*, 3/3/3.

İtikadi mezheplerin teşekkülü döneminde yaşayan Eyyûb, Ehl-i Sünnet safında yer almıştır. Ehl-i Sünnet'ten bir şahıs vefat ettiğinde sanki bir organını kaybetmiş gibi üzüldü.²⁴² Bidatçıları kendi ifadesiyle "İslam'a kılıç çekmiş Hâricîler'e benzediklerinden dolayı kendisi bunlara "Haricîler" derdi.²⁴³

Eyyûb es-Sahtiyânî abid, zâhid, sünnete bağlı, bidatçılara karşı mücadele eden faziletli bir âlimdi. Zühdü; Allah'a ibadetle tevhitte zühd, haramlarda ve helallerde zühd olmak üzere üç'e ayırırdı.²⁴⁴

Emeviler'in buhranlı döneminde yaşayan Eyyûb siyasetten çok uzak durmuş hatta arkadaşı Yezid halife olunca onunla olan ilişkisini kesmiştir.²⁴⁵

1.5.3. İbn Şihâb ez-Zührî (ö. 124/742)

Ebû Bekr Muhammed b. Muslim b. Ubeydillâh İbn Şihâb ez-Zührî hicrî 51 senesinde Medine'de doğdu. Elli, elli altı veya elli sekiz yılında doğdu diye nakiller de vardır.²⁴⁶ Babası Müslim ve diğer akrabaları Emeviler'e karşı Abdullah b. Zubejr'i desteklemişlerdir.²⁴⁷ Eğitimine Kur'ân öğrenerek başladı. Seksen günde hıfzını tamamladığı söylenir.²⁴⁸ Sahâbîlerden dayısı Abdullah b. Sa'lebe b. Suayr'dan nesep ilmini öğrenmiştir. Görüşüp hadis rivâyet ettikleri sahâbîler; Enes b. Mâlik, Mahmûd b. Rebî', Sehl b. Sa'd, Sâib b. Yezîd, Abdurrahmân b. Ezher ve Ebû't-Tufeyl gibi şahsiyetlerdir. Dimaşk'ta Enes b. Malik'ten rivâyet edenlerin en güveniliriydi.²⁴⁹ Ebû Hüreyre,²⁵⁰ Râfi' b. Hadîc ve Ubâde b. Sâmit'ten rivâyetleri münkatı' kabul edilmiştir.²⁵¹

²⁴¹ Ebû Yûsuf Ya'kûb b. Süfyân b. Cüvân Fesevî, *el-Ma'rife ve't-târih* (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1981), 2/234.

²⁴² Sallâbî, *ed-Devletü'l-Ümeviyye Avâmilü'l-İzdihâr ve Tedâiyâtü'l-İnhiyâr*, 2/285.

²⁴³ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 6/21.

²⁴⁴ İsfahânî, *Hilyetü'l-evlyâ*, 3/7.

²⁴⁵ İsfahânî, *Hilyetü'l-evlyâ*, 3/16; Zehebî, *Târihu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*, 8/30.

²⁴⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, 26/440-441.

²⁴⁷ Sibâî, *es-Sünne ve Mekânetühâ*, 314.

²⁴⁸ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 5/332.

²⁴⁹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, 26/421-423.

²⁵⁰ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, 26/426.

²⁵¹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, 26/421-423.

Zührî'nin asıl hocaları kibar-ı tabifindir. Fukahây-ı seb'a'nın²⁵² hepsinden ders almış ve bunlardan çok istifade etmiştir. Fukahay-ı seb'a' nın dışında İkrime Mevlâ İbn Abbâs, Atâ b. Ebî Rebâh, Abdurrahmân b. Hürmüz el-A'rec, Alî b. Hüseyin b. Alî b. Ebî Tâlib, el-Hasen b. Muhammed b. el- Hanefiyye, Amre bint Abdurrahmân, Kabîse b. Züeyb ile Abdullah b.Ömer'in oğulları Sâlim, Hamza ve Ubeydullah'tan ders almıştır. Daima yanında yazı malzemesini taşır ve duyduğunu yazardı.²⁵³

Zührî'den binlerce kişi hadis rivâyet etmiştir. Önemli şahsiyetler Atâ b. Ebî Rebâh ve Ömer b. Abdülazîz gibi hocaları dışında, Eyyûb es-Sahtiyânî, Malik b. Enes, Ma'mer b. Raşid, Süfyan b. Uyeyne, Yunus b. Yezîd, Ukayl b. Hâlid el-Eylî, Şuayb b. Ebî Hamza ve Muhammed b. Velîd ez-Zübeydî sayılabilir.²⁵⁴

Ömer b. Abdülazîz, Mekhûl eş-Şâmî ve Katâde; "Sünnet-i maziyyeyi²⁵⁵ Zührî'den daha iyi bilen kalmadığını"²⁵⁶ nakletmişlerdir.

Ailesi Abdullah b. Zübeyr'e destek verdi diye divandan çıkarılan dolayısıyla fakir düşen bir ailenin çocuğuydu. İbnü'l-Eş'as'ın fitnesi devam ettiği sıralarda henüz otuzlu yaşlardayken maddi sıkıntılardan kurtulmak için çare ararken yolu Dimaşk'a düştü (82/701). Fikhî bir meselede Hz. Ömer'in kararını²⁵⁷ araştıran Halife Abdülmelik b. Mervân aradığı cevabı hiçbir âlimden bulamamıştı. Zührî ise Dimaşk'ta gittiği camide Kabîse b. Züeyb'le tanışmış ve o gün gündemde yer alan bir konu ile ilgili Zühri, Hz. Ömer'in bu konudaki kararını bildiğini aktarmıştır. Bunun üzerine Kabise Zühri'nin bildiği bu bilgiyi halifeyle paylaşmasıyla halife Zühri'yi davet etmiş ve ondan dinlediği cevaptan hoşnut olmuş ve kendisine resmi görev ile

²⁵² İstifaede ettiği fukaha-ı Seb'a'dan olan hocaları şunlardır: Saîd b. el-Müseyyib (ö. 94/712), Urve b. Zübeyr (ö. 94/712), Ebû Bekr b. Abdurrahmân (ö.94/712) ve Ubeydullah b. Abdullah'tır (ö. 98/716). Ayrıca Kâsım b. Muhammed b. Ebî Bekr (ö. 107/725), Süleyman b. Yesâr (ö. 107/725), Hârice b. Zeyd (ö. 104/722) Bkz. Mizzi, *Tehzîbü'l-Kemal*, 26/432-433.

²⁵³ Mizzi, *Tehzîbü'l-Kemal*, 26/432-433.

²⁵⁴ Mizzi, *Tehzîbü'l-Kemal*, 26/429-431.

²⁵⁵ Sünnet-i maziyye: Neshe uğramamış ve uygulanması gereken sünnettir.

²⁵⁶ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 5/336; İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, 5/9/949.

²⁵⁷ Ümmehâtü'l-evlâd/efendisinden çocuk sahibi olan cariyelerin statüsü bkz. Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-nübelâ*, 5/329.

beraber arazi tahsis etmiştir.²⁵⁸ Bu şekilde maddi sıkıntılardan kurtulan Zührî halife Abdülmelik b. Mervan'ın emriyle ilmî faaliyetlerine tekrar dönmüştür.²⁵⁹

Zührî hadisleri ilk tedvin eden âlim olarak bilinir. Tedvin sürecinde devletin imkânlarını kullanmaktan geri durmadı. Bunun en güzel delili, II. Velîd öldürülürken saray kütüphanesinden deve yükleriyle çıkartılan ve "Zührî'nin ilmi " diye anılan kitaplardır.

Zührî'den aktarılan hadis sayısı 2200 civarındadır. Bunların 200 kadarı sika olmayan ravilerden rivâyet edilmiştir.²⁶⁰

1.5.4. Cabir b. Zeyd (ö. 93/711-12)

Ebü's -Şa'sâ Câbir b. Zeyd el-Ezdî, hicri yirmi bir yılında Umân'ın Nezvâ bölgesinde dünyaya geldi. Yaşadığı bölge itibariyle el-Basrî,²⁶¹ el-Ummânî, el-Yahmedî, el-Cevfî nisbeleriyle anılmıştır.²⁶² Sahâbilerden Abdullah b. Abbâs, Abdullah b. Zübeyr, Abdullah b. Ömer ve Muâviye b. Ebû Süfyân gibi şahsiyetlerden tâbiünden de İkrime Mevlâ İbn Abbâs gibi bir zattan hadîs rivâyet etmiştir. Kendisinden de Eyyûb es-Sahtiyânî, Amr b. Dinâr, Katâde b. Diâme, Ümeyye b. Zeyd el- Ezdî gibi muhaddisler hadis rivâyetinde bulunmuşlardır.²⁶³

İbn Abbâs kendisini takdir etmiş "Basralılar aralarında Cabir b. Zeyd bulunuyorken ne diye bana soru soruyorlar?" demiştir.²⁶⁴ Hasan Basrî Basra'da olmadığı zamanlarda halka fetva verirdi. Basra fakihî olma hasebiyle tavaf sırasında kendisine rastlayan Abdullah b. Ömer kendisini "Kur'ân ve sünnete dayanmayan bir konuda fetva vermemesi noktasında uyarılmış, aksi halde hem kendini hem de başkasını helak edeceğini hatırlatmıştır.²⁶⁵

Câbir, Hâricîler in İbadiye fırkasının en önemli simasıdır. Bazı İbadi fırkalar onu " umdetü'l-İbadiyye", "aslül-mezheb" diye vasıflandırır. Onun takip ettiği

²⁵⁸ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 5/329.

²⁵⁹ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 5/331.

²⁶⁰ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, 26/431.

²⁶¹ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 4/481.

²⁶² Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, 4/435.

²⁶³ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, 4/435.

²⁶⁴ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, 4/436; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 4/482.

²⁶⁵ Nâmî, *Dirâsâtün ani'l-İbâdiyyeti*, 76.

barışçıl siyaset anlayışıyla İbadileri diğer Hâricî fırkaların tekfir, şiddete başvurma gibi tutumlardan uzaklaştırdığı gibi devletin baskı ve takibinden de kurtarmayı başarmıştır. En güzel faaliyetleri arasında İbadileri Ehl-i Sünnet'e yaklaştırmasıdır.²⁶⁶ Fakat Tabakât kitapları müştereken Cabir b. Zeyd'in Hâricilerle, İbâdiler'le alakası olmadığını beyan edip Câbir'in "İbâdiler'den olmaktan Allah'a sığınırım" dediğini aktarmıştır.²⁶⁷

Kur'ân-ı Kerim'i çok iyi bilenlerden biri olup müfessirler arasında yer almıştır. İbadî olduğuna dair iddialarla beraber sika ve zahid bir ravi kabul edilip rivâyetleri Kutüb-i Sitte'de yer almıştır.²⁶⁸ Meşhur fetvalarından biri; "liyakat sahibi her Müslüman halife seçilebileceğini, halifelik için Kureyşî olmanın şart olmadığını ve fakirlere yardım etmenin nafîle hacdan daha faziletli" olduğudur fetvasıdır.

Vefat edeceği sırada; "bir şey istiyor musun?" denildiğinde kendisi; "Hasan-ı Basrî'yi (ö. 110/728) görmek isterim" demiştir. Vefat ettiği zaman talebesi Katâde; "Bugün Iraklılar'ın en büyük âlimi vefat etti" demiştir.²⁶⁹ Vefat tarihi 93,103 hatta 104 diyenler vardır.²⁷⁰

1.5.5. Muhammed b. Sîrîn (ö. 110/729)

Ebû Bekr Muhammed b. Sîrîn el-Basrî hicrî otuz dört yılında Basra'da doğdu. Babası İran'ın Cercerâyâ kasabasından olup²⁷¹ Hâlid b. Velîd'in Aynüttemr'i fethettiği sıralarda esirler arasında bulunuyordu.²⁷² Ve Enes b. Mâlik'in payına düşmüştü. Daha sonra mükâtebe yoluyla azat edilmiştir.²⁷³ Otuz kadar sahâbiyle görüşmüştür. İbn Sîrîn, Huzeyfe b. Yemân, Hasan b. Alî b. Ebî Talib, Zeyd b. Sâbit,

²⁶⁶ Nâmî, *Dirâsâtün ani 'l-İbâdiyyeti*, 84-90; Halîfât, *Neş 'etü 'l-Hareketi 'l-İbâdiyyeti*, 96-97.

²⁶⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü 'l-kübrâ*, 5/7/134-135; İclî, *Ma 'rifetü 's-sikât*, 1/263; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 4/101; Mizzî, *Tehzîbü 'l-Kemal*, 4/436.

²⁶⁸ İbn Maîn, *Târîhu İbn Maîn Rivâyetü 'd-Dûrî*, 4/81; Nâmî, *Dirâsâtün ani 'l-İbâdiyyeti*, 77.

²⁶⁹ Zehebî, *Siyeru a 'lâmi 'n-nübelâ*, 4/482.

²⁷⁰ Mizzî, *Tehzîbü 'l-Kemal*, 4/436.

²⁷¹ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed es-Sâlihî ed-Dımaşkî İbn Abdülhâdî, *Tabakâtu Ulemâi 'l-Hadis* (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 2014), 1/151.

²⁷² İbn Sa'd, *et-Tabakâtü 'l-kübrâ*, 7/143.

²⁷³ İbn Hallikân, *Vefeyâtü 'l-A'yân*, 4/181; İbnü'l-İmâd, *şezerât*, 2/52.

Ebû Hüreyre, İmrân b. Husayn gibi sahabîlerden, Abîde es-Selmânî, İkrime Mevlâ İbn Abbâs ve Kâdî Şüreyh gibi tabiîn âlimlerden ilim almıştır.²⁷⁴

Kendisinden de Şa'ibî, Katâde b. Diâme, Eyyûb es-Sahtiyânî, Âsım el-Ahvel, Abdullah b. Avn, İbn Ebî Arûbe, Hâlid el-Hazzâ ve Evzâî başta olmak üzere birçok âlim istifade etmiştir.²⁷⁵ İbn Sîrîn'in kardeşleri Yahya, Ma'bed, Enes ve Hafsa da sika râvilerdir.²⁷⁶

"İmam, hafız" lakaplarıyla tanınan İbn Sîrîn; tefsir, şiir, matematik ilminde meşhur olmakla birlikte ilmi kişiliğinde hadisçilik ve fıkıh ağır basar.²⁷⁷ Kendisi sika bir muhaddistir. Sika ravilerden de rivâyet ettiği için güvenilir bir muhaddis olduğunda ittifak edilmiştir. Rivâyetleri Kütüb-i Sitte'de yer almıştır.²⁷⁸ İlk dönemlerde muhaddis ve fakîh olarak bilinen İbn Sîrîn daha sonraki dönemlerde rüya tabiriyle meşhur olmuştur.²⁷⁹

1.5.6. Hz. Hasan'ın Torunu Hasan b. Zeyd (ö. 168/785)

Muhtemelen hicrî seksen üç yılında Medine'de dünyaya gelmiştir. Hz. Ali'nin evladı içinde ilk Abbâsî taraftarı olarak bilinir. Faziletli, dürüst ve Abbâsîlerle iyi geçinen Hasan b. Zeyd bir kızını²⁸⁰ ilk Abbâsî halifesi olan Seffah'la evlendirmiş, diğer kızını da²⁸¹ Ca'fer es-Sâdık'ın oğlu İshak el-Mü'temin'le evlendirmiştir.²⁸²

İkinci halife olan Ebû Ca'fer el-Mansur hicri 149'da Hasan b. Zeyd'i Medine valisi olarak atamış ancak 6 sene sonra Hicri 155'te onu azlederek malına el koymuş ve daha sonra da onu hapsedmiştir. Mansûr'un vefatından (ö.158/775) sonra oğlu Mehdî başa geçer geçmez onu hapisten çıkararak tekrar vali olarak atamak istediyse

²⁷⁴ İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, 2/240; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, 25/348; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 4/606.

²⁷⁵ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 4/607.

²⁷⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 7/154.

²⁷⁷ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 4/609.

²⁷⁸ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, 25/350-351.

²⁷⁹ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 4/618; İbnü'l-İmâd, *şezerât*, 2/53-54.

²⁸⁰ Ümmü Külsüm

²⁸¹ Nefise es-Seyyide

²⁸² İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, 5/423.

de Hasan b. Zeyd bunu kabul etmeyip uzlete çekilmeyi tercih etmiş²⁸³ ve Medine'nin doğusunda bulunan Hacîr'de 168/785 yılında vefat etmiştir.²⁸⁴

Ders aldığı zatlar; babası Zeyd, İkrime Mevlâ İbn Abbâs, Abdullah b. Ebû Bekr b. Muhammed, Abdullah b. Hasan b. Hasan b. Ali ve Muâviye b. Abdullah b. Ca'fer'dir. Kendisinden de oğlu İsmail, İbn İshâk, İbn Ebî Zi'b, Abdurrahman Ebü'z-Zinâd, Malik b. Enes ve Ebû Üveys hadis rivâyet etmişlerdir.²⁸⁵

İbn Sa'd, İbn Hibbân ve İbn Hacer el-Askalânî tarafından "sika, sadûk ve fâzıl"olarak vasıflandırılmıştır.²⁸⁶

1.5.7. Hz. Hasan'ın Torunu Abdullah b. Hasan (ö. 145/762)

Ebû Muhammed Abdullah b. Hasan b. Hasan b. Ali b. Ebî Tâlib hicrî altmış dokuzda Medine'de dünyaya gelmiş ve Mescid-i Nebevî'de Ebü'z-Zinâd'dan ders almıştır. Başta babası ve annesi Fatıma bint Hüseyin b. Ali olmak üzere, Abdullah b. Ca'fer b. Ebî Tâlib, İkrime Mevlâ İbn Abbâs, A'rec, Ebû Bekir b. Hazm gibi âlimlerden de hadis almıştır. Kendisinden de, iki oğlu Musa ve Yahyâ, İmâm Mâlik ve Süfyân es-Sevrî hadis rivâyet etmişlerdir.²⁸⁷

Gerek Emevî dönemi olsun gerekse Abbâsî dönemi olsun iktidarla iyi geçinmek istemiştir fakat bir niyet okuyucusu olan Ebû Ca'fer'in hışmına uğramıştır. Ebû Ca'fer kendisini tutuklatıp hapse attırması ve hapiste vefat etmiştir.²⁸⁸ Daha sonra oğlu Muhammed Nefsü'z-Zekiyye²⁸⁹ ve İbrahim, Abbasî idaresinin kendilerine yönelik baskı ve şiddetine karşı başkaldırmış ve buna karşın Abbasi idaresi de bunu şiddetli bir şekilde bastırarak iki kardeşi de katletmiştir.²⁹⁰

²⁸³ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, 6/153; İbnü'l-İmâd, *şezerât*, 2/303.

²⁸⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/445; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, 6/161; İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, 2/279.

²⁸⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, 6/152; İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, 5/2/279.

²⁸⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/5/444; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, 6/153; İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, 2/279.

²⁸⁷ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, 14/415-416; İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, 5/186.

²⁸⁸ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, 14/417; İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, 5/187.

²⁸⁹ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Nahide Bozkurt, "Ali oğullarının Siyasal İktidar İstencinde - Abbasiler Dönemi- İlk Mücadelesi: Muhammed en-Nefsu'z -Zekiyye'nin İsyanı, *Dinî Araştırmalar*, 2002, cilt: V, sayı: 13, s. 107-118

²⁹⁰ İbnü'l-İmâd, *şezerât*, 2/204-205.

1.5.8. Humejd et-Tavîl (ö. 143/760)

Ebû Ubeyde Humejd b. Ebî Humejd Tîrûye el-Basrî hicrî 68 senesinde dünyaya geldi. Meşhur muhaddis, fakîh ve nahiv âlimi olan Hammâd b. Seleme'nin dayısıdır.²⁹¹ Babasının ismi hakkında muhtelif rivâyetler mevcuttur.²⁹² Tîr, Tîrûye, Zâdeveyh, Davûd, Dâver, Mihrân, Mahled, Semîr, Tarhân, Abdurrahman gibi rivâyetler var olmasına rağmen *Tîrûye* rivâyetiağır basmaktadır.²⁹³ Sicistân valisi Talha b. Abdullah b. Halef'in mevlâsı olduğu için Huzâî nisbesiyle anılır.²⁹⁴ Kısa boylu olmasına rağmen kollarının uzunluğundan dolayı *et-Tavîl* lakabıyla anılmıştır.²⁹⁵ Basra'da vuku bulan anlaşmazlığı giderdiği için "muslihu ehl-i Basra" diye şöhret kazanmıştır.²⁹⁶

Humejd, Enes b. Mâlik, İkrime Mevlâ İbn Abbâs, Nafi', Hasan-ı Basrî, Recâ b. Hayve, Sâbit el-Bünânî gibi sahâbî ve tabiînden hadis almış, kendisinden de yeğeni Hammâd b. Seleme, Malik b. Enes, Süfyân b. Uyeyne, Şu'be b. Haccâc, Hüşeym b. Beşîr gibi zatlar hadis nakletmişlerdir.²⁹⁷

Rivâyetleri "Kütüb-i Sitte'de" yer almış, emin ve sika bir ravidir.²⁹⁸ Humejd et-Tavîl'in Enes b. Malik'ten olan rivâyetleri toplayan *Sahîfetü Humejd et-Tavîl an Enes* adlı risale/cüz Süleymâniye Kütüphanesinde mevcuttur.

1.5.9. Hammâd b. Ebî Süleymân (ö. 120/738)

Ebû İsmâil Hammâd b. Ebî Süleymân Müslim b. Yezîd el-İsfahânî el-Kûfî babası aslen İsfahân'ın Bürhuvâr civarındandır.²⁹⁹ Ebû Musa el-Eş'arî'nin İsfahân'ı fethi esnasında (20/641 veya 21/642) esir düşmüş ve onun vasıtasıyla da İslam'ı

²⁹¹ İclî - Bestevî, *Ma'rifetü's-sikât*, 1/325.

²⁹² İbnü'l-İmâd, *şezerât*, 2/199.

²⁹³ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 6/163; İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, 3/38.

²⁹⁴ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, 3/355.

²⁹⁵ İbn Abdülhâdî, *Tabakâtu Ulemâi'l-Hadis*, 1/237.

²⁹⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, 7/363; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 6/167.

²⁹⁷ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, 7/355-356; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 6/163; İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, 3/38; İbn Abdülhâdî, *Tabakâtu Ulemâi'l-Hadis*, 1/237.

²⁹⁸ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, 7/359; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 6/164.

²⁹⁹ Taberî, *Târîhu't-Tâberî*, 11/643; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, 7/270; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 5/231.

seçmiştir. Ebû Musa'yla velâ³⁰⁰ yaptığı için el-Eş'arî nisbesiyle anılır.³⁰¹ Ebû Süleymân'ı Ebû Musa Hz. Ömer'in yanına götürmüş ve halifenin huzurunda İslam'ı kabul ettiğini yeniden ikrar etmiştir. Hz. Ömer'de Kûfe'de kendisine arazi tahsis etmiştir.

Kaynaklarda Hammâd 'ın hayatı hakkında malumatlar sınırlıdır. Babası İslâm ilimlerinde derin biri olması için onu Kûfe'nin en meşhur siması muhaddis, fakîh İbrâhîm en-Nehâî'ye teslim etti. Babası onun ilim dışında başka bir şeyle meşgul olmasını istemiyordu. Hammâd 'ın üstün zekâsı, kabiliyeti yanında onu mümtaz kılan faktör, Irak fikhî ekolünün temsilcisi, Kûfe mescidinde halka sahibi olan İbrahîm en-Nehâî'nin rahle-i tedrisinden uzun süre istifade etmesidir.

Hadis aldığı üstadları; Enes b. Malik, Saîd b. el-Müseyyib, İkrime Mevlâ İbn Abbâs, Hasan-i Basrî, Saîd b. Cübeyr, Ebû Vail Şakîk b. Seleme, Abdullah b. Büreyde ve Hz. Ömer'in mevlâsı Abdullah b. Sa'd'dır. İbrahim en-Nehâî daha hayattayken fetva vermeye başlamıştır.³⁰² Hocasının ölümünden sonra ortak taleple Kûfe mescidinin ilim halkasının başına Hammâd getirilmiştir.³⁰³ Ebû Hanife Hammâd'dan on sekiz sene ders almıştır. Ondandır; başka meşhur talebeleri arasında oğlu İsmâîl, Hakem b. Utbe, A'meş, Zeyd b. Ebî Uneyse, Mugîre b. Miksem, Hişâm ed-Destüvâî, Muhammed b. Ebân el-Cu'fî, Hamza b. Habîb ez-Zeyyât, Mis'ar b. Kidâm, Süfyân es-Sevrî, Şu'be b. Haccâc ve Hammâd b. Seleme vardır.³⁰⁴

Hammâd, Kûfe bölgesinde İbn Mesûd'la başlayan fikhî menhece, birinci ve ikinci nesil tabiîn ulemasının katkılarıyla zenginleşen bu mirası aralarında Ebû Hanîfe'de bulunduğu nesle aktarılmasında adeta bir köprü görevi üstlenmiştir. Bu fikhî mirâsın en etkin fertleri şüphesiz İbrahim en-Nehâî ve Hammâd b. Ebî Süleymân olmuştur.³⁰⁵

³⁰⁰ Âzat olmaktan veya muvâlât sözleşmesinden doğan hükmi akrabalık bağına denir. Geniş bilgi için bkz. Şükü Özen, "Velâ" DİA, (İstanbul: TDV. Yayınları, 2013), 43/11-15.

³⁰¹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 6/324.

³⁰² Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, 7/273; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 5/273.

³⁰³ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, 7/274.

³⁰⁴ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, 7/270-271; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 5/231; İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, 3/16.

³⁰⁵ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 5/236.

Hammâd b. Ebî Süleymân üstadı İbrâhîm en-Nehâî gibi mekâsîd-ı şerîâyı belirlemede mahirdi.³⁰⁶ Yahyâ b. Maîn, Ebü'l-Hasan el-İclî, İbn Hibbân gibi münekkit muhaddisler Hammâd'ı sika görürler.³⁰⁷ Buhârî *Edebü'l-müfred*'de, Müslim *Sahîhi*'nde sadece bir yerde rivâyetlerine yer verirken; dört Sünen müellifi, sünenlerinde onun rivâyetlerine yer vermişler.³⁰⁸

1.5.10. Abdullah b. Kesîr el-Mekkî (ö. 120/738)

*ed-Dârî*³⁰⁹ nisbesiyle anılan Ebû Ma'bed Abdullah b. Kesîr b. Amr el-Mekkî ed-Dârî, hicri kırk beş veya kırk sekiz senesinde Mekke'de doğmuştur.³¹⁰ Amr b. Alkame el-Kinanî'nin mevlâsı olduğu için Kinanî nisbesiyle de anılmıştır.³¹¹

Sahâbî neslinde Abdullah b. Zübeyr, Ebû Eyyûb el-Ensarî, Enes b. Mâlik'le görüşmüş ve Kur'ân derslerindeki Abdullâh b. es-Sâib, Mücahid b. Cebr ve Dirbas Mevlâ İbn Abbâs'tan almıştır.³¹² İbn Kesir, İkrime Mevlâ İbn Abbâs, Mücahid b. Cebr, Dirbâs Ebü'l-Minhâl, Abdurrahman b. Mut'im, Muhammed b. Kays b. Mahreme'den hadis rivâyet etmiştir.³¹³

Kırâat talebeleri arasında Ma'ruf b. Müşkân, Şibl b. Abbâd, İsmâîl b. Abdullah el-Kıst, Halîl b. Ahmed ve Ebû Amr b. Alâ yer almıştır.³¹⁴

İbn Cüreyc, Eyyûb es-Sahtiyânî, Hammâd b. Seleme, Cerîr b. Hâzim, Abdullah b. Ebî Necîh gibi âlimler kendisinden hadîs rivâyet etmişlerdir.³¹⁵

³⁰⁶ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 5/231.

³⁰⁷ İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, 1/320; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, 7/277; İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, 3/17.

³⁰⁸ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, 7/279.

³⁰⁹ Dârî nisbesini Benû Abduddar'a nisbeten aldığı söylenmişse de Ebû Ca'fer İbnü'l-Bâzîş'a göre Kısra tarafından Yemen'e gönderilen Farslar'dandır. Hayatının ilk demlerinde aktarlıkla ilgilendiği ve Bahrey'nin hoş kokularıyla bilinen Dârîn limanına nisbetle Hicaz bölgesinde aktarlara Dârî denildiği için bu nisbetle meşhur olmuştur. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, 15/468.

³¹⁰ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, 15/468.

³¹¹ Ebû Amr Osmân b. Saîd b. Osmân ed-Dânî, *et-Teyisîr fi'l-kırâ'âti's-seb'* (Beyrût: Daru İbn Kesîr, 2016), 169; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 5/318.

³¹² Dânî, *et-Teyisîr fi'l-kırâ'âti's-seb'*, 189; Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-aşr* (Beyrût: Darü'l-Kitâbi'l-Arabî, ts.), 1/120.

³¹³ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, 15/469.

³¹⁴ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-aşr*, 1/120-121.

³¹⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, 15/469.

Zehebî'ye göre İbn Kesîr az hadis rivâyet etmiştir. İbn Sa'd, Ali el-Medînî ve Nesâî gibi muhaddisler İbn Kesîr'i sika bir râvî olarak görmüşlerdir.³¹⁶

1.5.11. İbn Cüreyc (ö. 150/767)

Ebü'l-Velîd Abdulmelik b. Abdulazîz b. Cüreyc el-Kureşî³¹⁷ hicrî seksen senesinde dünyaya geldi. Önceleri şiir ve neseble ilgilenmiş daha sonra Atâ b. Ebî

Rebâh'ın ders halkasına katılmış ve on sekiz on dokuz sene devam etmiştir.³¹⁸ Amr b. Dinâr'ın ders halkasına yedi veya dokuz sene devam etmiştir. Faydalandığı hocaları Tâvûs b. Keysân, Mücâhid b. Cebr, İkrime Mevlâ İbn Abbâs, İbn Ebî Müleyke, Nâfî' Mevlâ İbn Ömer, Hişâm b. Urve, İbn Muhaysin, Meymûn b. Mihrân, Zührî gibi zatlardır.

Abdullah b. Kesîr'den kırâat ilmini almıştır. Yahyâ b. Saîd el-Ensârî, Sellâm b. Süleymân, Süfyân es-Sevrî kendisinden kırâat; hadîs rivâyetinde bulunanlar ise Süfyân es-Sevrî, Süfyân b. Uyeyne, Hasan b. Ziyâd, Yahyâ b. Saîd el-Ensârî, Yahya b. Saîd el-Kattân, Vekî' b. Cerrâh, Hammâd b. Seleme gibi zatlardır.³¹⁹

İbn Cüreyc tefsirini³²⁰ talebesi Haccâc b. Muhammed el-Missîsî'ye yazdırmıştır.³²¹ İbn Cüreyc İbn Abbâs'ın hadislerini cem edip Bağdat'a Ebû Ca'fer'in huzuruna çıkıp sunmuş ancak Ebû Ca'fer ona iltifat etmemiştir.

Gezdiği yerler arasında Yemen, Basra ve tefsirini yazdırdığı yer olan Kûfe'de vardır.³²²

³¹⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 6/32; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, 15/469.

³¹⁷ Rûm asıllı olduğu için *Rûmî*, Mekke'de ikamet ettiği için *Mekkî* rivâyete göre Ümeyye b. Hâlid'in mevlâsı olduğu için *Emevînisbeleriyle* anılmıştır. Bkz. İbn Sa'd, *-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 6/37; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, 18/338-339.

³¹⁸ İbnü'l-İmâd, *şezerât*, 2/226-227.

³¹⁹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, 18/339-343; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 6/326-327; İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, 6/403-404.

³²⁰ Eseri günümüze ulaşmamışsa da Taberî, Begavî, Kurtubî, EbûHayyân, İbn Kesîr ve Süyutî gibi zatlar tefsirlerinde İbn Cüreyc'in tefsirinden epeyce alıntı yapmışlardır. İsmail Cerrahoğlu, "İbn Cüreyc", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999), 19/404-406.

³²¹ Nüveyhiz, *Mu'cemu'l-müfessirîn*, 1/133.

³²² İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 6/38; Muhammed es-Seyyid Hüseyin ez-Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-müfessirûn* (Kâhire: Mektebetu Vehbe, ts.), 1/143.

İbn Sa'd, Yahyâ b. Maîn, el-İclî ve Zehebî gibi bu işin uzmanları onu sika biri görmüşler. İbn Cüreyc'in bin kadar merfû' rivâyetleri dışında pek çok rivâyetleri vardır. Kütüb-i Sitte ve Taberânî'nin el-Mu'cemü'l-Kebîr'inde pek çok rivâyeti vardır. Mekke'de hadîsleri bablara göre tasnif eden ilk kişi İbn Cüreyc'dir.³²³

1.5.12. Âmir eş-Şa'bî (ö. 104/722)

Ebû Amr Âmir b. Şerâhîl b. Abd el-Hemdânî eş-Şa'bî hicrî on dokuz senesinde Kûfe'de doğdu. Soyu Yemen'de ikamet eden Himyerî hanedanının bir kolu olan Benî Şa'ban b. Amr'a dayanır.³²⁴ Şa'bî, 500 sahâbîyi gördüğünü belirtmiştir. İbrâhîm Nehâî ile beraber İbn Mesûd'un güzide talabeleri arasında yer almıştır. Sa'd b. Ebî Vakkâs, Saîd b. Zeyd, Ebû Musa el-Eş'ari, Adî b. Hâtim, Usâme b. Zeyd, Ebû Mes'ûd el-Bedrî, Ebû Hüreyre gibi yetmişden fazla sahabiden hadis nakletmiştir.³²⁵

Peygamberimizin elçisi Amr b. Ümeyye den siyer ilmini aldı. Şa'bî tabîinden Alkame b. Kays, Esved b. Yezîd, İkrime Mevlâ İbn Abbâs, Kâdî Şüreyh, Abîde es-Selmânî, Abdurrahman b. Ebî Leylâ, Mesrûk b. Ecda', Ebû Abdurrahmân es-Sülemî, Kûfe kadısı Ebû Bürde el-Eş'arî, Kâsım b. Muhammed b. Ebî Bekr'den hadîs rivâyeti aldı. Hz. Alî'nin talabesi Hâris el-A'ver'den ilm-i hesab almıştır. Emevi Halifesi Abdülmelik b. Mervân, Muhammed b. Sîrîn, A'meş, Katâde b. Diâme, Amr b. Meymûn, Amr b. Şürahbîl, Hammâd b. Ebî Süleymân Şîa'nın muhaddislerinden Câbir el-Cu'fî, İbn Şübrûme, Osmân el-Bettî, Haccâc b. Ertât, Muhammed b. Sâib el-Kelbî, Muhammed b. Abdurrahmân b. Ebî Leylâ, Abdullah b. Avn, Ebû Hanîfe, Ebû Mihnef kendisinden hadis nakletmişlerdir.³²⁶

Şa'bî, İbn Zübeyr in Kûfe valisi olan Abdullah b. Mutî' ve Abdullah b. Yezîd el-Hatmî'ye kâtiplik yaptı.³²⁷ Haccâc vali olunca Şa'bî'nin hadis, kırâat, ferâiz, şiir,

³²³ Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-müfessirîn*, 1/143.

³²⁴ Annesinin Hz. Ömer döneminde Müslümanlarla Sasanîler arasında meydana gelen Celûlâ Savaşında ele geçirilen bir esir olduğu söylenilmektedir. Bkz. *Şezerât*, 2/24-25.

³²⁵ İbn Ömer, İbn Abbâs, Mugîre b. Şû'be, Cerîr b. Abdillâh, İmrân b. Husayn, Nu'man b. Beşîr, Berâ b. Âzib, Câbir b. Abdillâh, Abdullah b. Ebî-Evfa, Enes b. Mâlik, Hz. Âişe, Meymûne, Ümmü Seleme, Avf b. Mâlik, Asım b. Adî, Abdullah b. Ca'fer b. Ebî Talib ve Abdullah b. Utbe gibi sahabilerden de hadis nakletmiştir. Bkz. *Şezerât*, 2/26; *Tabkâtu Ulemâi'l-Hadîs*, 1/156.

³²⁶ İbnü'l-İmâd, *şezerât*, 1/155; İsâ, *et-Ta'rîfu bitârîhi ve Mesâdiri'l-Hadîsi'n-Nebeviyyi's-Şerîf*, 207.

³²⁷ İbnü'l-İmâd, *şezerât*, 2/25.

siyer, edebiyat ve hesap gibi ilimlerde dâhi olduğunu görünce kendisine hayran kaldı. 328 Onu Şa'bîler'in ve bütün Hemdânîlîler'in sorumlusu kıldı. Emevî kumandanı İbnü'l-Eş'as'ın isyanında Kûfeli âlimlerle beraber Emevîler'in karşısında yer almış ancak Deyrülcemâcim'de Emevîlerin galip gelmesiyle Haccâc kesinlikle Şa'bî'yi öldüreceğini söylemiş ve bundan dolayı Şa'bî dokuz ay boyunca gizlenmiştir.³²⁹

Yahyâ b. Saîd el-Kattân, isnad hakkında ki ilk çalışma Şa'bî ile başladığını söyler. Yahyâ b. Maîn'e göre Şa'bî'nin sika olduğu konusu ittifakla kabul edildiği gibi kimden rivâyet almışsa o da sikadır. Rivâyetleri, Kütüb-i Sitte'de yer almıştır. Güçlü bir hafızaya sahip olduğundan kendisi duyduğunu yazmıyordu fakat talebesine yazıyı tavsiye ederdi. Re'ye başvuramaz ve hakkında net bilgisi olmadığı meselede fetvâ vermezdi.³³⁰

1.5.13. Câbir el-Cu'fî (ö. 128/746)

Ebû Abdullah Câbir b. Yezîd el-Hâris el-Cû'fî tabiîn neslindedir. Câbir'in hayatı hakkında pek bilgi yoktur. Daha evvel Kûfe muhaddisleri arasında yaygın olan mu'tedil şîfî fikirlere sahipken daha sonraları İmam Muhammed Bâkır ve İmam Ca'fer'in imâmetini savunan fikirleri paylaşmıştır.³³¹ İmâmiye kaynakları Ca'fer es-Sâdık'ın "Câbir'in imamlar hakkında ki rivâyetleri doğru, Muğîre b. Saîd el-İclî'nin ise yanlıştır" dediğini aktarmışlar. Şîâ'nın en muteber kaynaklarından biri olan Küleyni'nin el-Kâfiye'sinde Câbir'e isnad edilen çok sayıda rivâyet vardır.

Mu'tedil İmâmiyye anlayışına göre Câbir sika biridir. Rivâyetlerinde Câbir'in hocaları olan Şa'bî, İkrime Mevlâ İbn Abbâs, Atâ b. Ebî Rebâh ve Tâvûs b. Keysân görülmektedir. Kendisinden de Süfyân es-Sevrî, Vekî' ve Şu'be b. Haccâc rivâyet

³²⁸ İbn Abdülhâdî, *Tabakâtu Ulemâi'l-Hadis*, 1/156.

³²⁹ Daha sonra Haccâc'ın huzuruna çıktı zarîf konuşmaları sayesinde affedilmiş, Abdülmelik b. Mervân çocuklarını eğitmek için Şa'bî'yi yanına almıştır. Bir ara onu Bizans'a elçi olarak göndermiş ve daha Ömer b. Abdulazîz döneminde Kûfe valisi olarak atanmıştır. Bkz. et-Ta'rif

³³⁰ Şa'bî'ye; el-Ferâizve'l-cirâhât, el-Megâzî, el-Kifayefi'l-İbâdeve't-tâa, Kitabü's-Şûrâ ve maktelü Osmân adlı eserler nisbet edilmiştir. Bkz. Yaşar Kandemir, "Şa'bî", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010), 38/217-218.

³³¹ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*, 3/385; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehabî, *Mizânü'l-i'tidâl fî nakdi'r-ricâl* (Beyrût: Darü'l-Ma'rife, 1963), 1/381; Ebû Muhammed (Ebü's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed el-Aynî, *Meâni'l-Ahyâr fî Şerhi Esâmî Ricâli Meâni'l-Asâr* (Beyrût: Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2006), 1/137.

almış³³² ve onun şîf fikirleri benimsemekle beraber sika olduğunu söylemişlerdir.³³³ Ebû Davûd sadece Câbir'den bir rivâyet almıştır. Tirmizî ve İbn Mâce bazı rivâyetlerine yer vermişler. Buhârî ve Müslim ise Cabir'in rivâyetlerine hiç yer vermemişlerdir.³³⁴ İbn Kuteybe ve Yahya b. Maîn Câbir'in zayıf, kezzâb ve metrûk bir râvi olduğunu belirtmişlerdir.³³⁵ Hakkında *Rec'at'a* inandığı söylenmiştir.³³⁶ İlimde otorite olmasına rağmen Ehl-i Sünnet'e ters düşen fikirlerinden dolayı tenkide uğramıştır.³³⁷

İmâmiye âlimlerinden olan Ahmed b. Alî en-Necâşî Câbir'in *Kitabüt-Tefsir*, *Kitabü'l-Fezâil*, *Kitabü Sıffin*, *Kitabü'n-Nehrevân*, *Kitabü Makteli Emîri'l-mü'minîn Alî*, *Kitabü Makteli'l-Hüeyin*, *Kitabü'l-Cemel* ve *Kitabü'n-Nevâdir* adlı kitaplarının bulunduğunu belirtmiştir.³³⁸ Taberî tefsirinde ve tarihinde, Nasr b. Müzâhim'de Vak'atü Sıffin'de özellikle Hz. Ali'nin hilafeti, Cemel, Sıffin ve Hz. Hüseyin'nin şahadeti ile alakalı konularda Câbir'in rivâyetlerine yer vermiştir.

³³² Mizzî, *Tehzibü'l-Kemal*, 4/485-486.

³³³ İbnü'l-İmâd, *şezerât*, 2/122; Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl* (Beyrût: Daru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1952), 1/136.

³³⁴ Mizzî, *Tehzibü'l-Kemal*, 4/471.

³³⁵ Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî İbn Hibbân, *Kitâbü'l-mecrûhîn mine'l-muhaddişîn ve'd-du'afâ' ve'l-metrûkîn* (Haleb: Daru'l-Va'y, 1396), 1/208.

³³⁶ Mizzî, *Tehzibü'l-Kemal*, 4/468.

³³⁷ Mizzî, *Tehzibü'l-Kemal*, 4/468; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*, 3/385; Ziriklî, *el-A'lâm*, 2/105.

³³⁸ Ebû'l-Hüseyin (Ebû'l-Abbâs) Ahmed b. Alî b. Ahmed b. Abbâs en-Necâşî, *Ricâlü'n-Necâşî (Kitâbü'r-Ricâl, Fihrisü esmâ'i muşannifi's-Şî'a)* (Kum: Müessesetü'n-Neşri'l-İslâmî, 1407), 129; Ebû Abdillâh Câbir b. Yezîd el-Hâris Câbir el-Cu'fî, *Tefsîru Câbir el-Cu'fî* (en-Necefü'l-Eşref: Daru'l-İ'tisâm, 2008), 35-36.

İKİNCİ BÖLÜM

2.1. İKRİME’NİN HADİS İLMİNDEKİ YERİ

Daha önceki bölümde geçtiği üzere İkrime, çok yönlü, donanımlı ve velûd bir âlimdi. İkrime her ne kadar bir tefsirci olarak bilinse de onun hadîsçiliği tefsirciliğinin gerisinde değildir. Hadîs külliyâtına bakıldığında birçok hadis âliminin kendisinden nakilde bulunduğu görülmektedir. Örneğin: Ma‘mer b. Râşid'in *el-Câmi‘* adlı eseri, İbn Mübârek'in *ez-Zühd ve'r-Rekâik* adlı eseri, Ebû Yûsuf'un *el-Asâr* adlı eseri, Ebû Dâvûd et-Teyâlisî'nin *Müsned* adlı eseri, İmâm Şâfiî'nin *el-Müsned* adlı eseri, Rebî‘ b. Habîb'in (ö. 180/796 [?]) *el-Câmiu's-Sahîh* adlı eseri İkrime'nin rivâyetlerini nakleden kaynaklardan bir kaçıdır.³³⁹ Taberi'nin *Târîhu'r-Rusûli ve'l-Mülûk*, İbnü'l-Esîr'in *el-Kâmil fi't-Târîh* İbn Kesîr'in *el-Bidâye ve'n-Nihâye* adlı eserler İkrime'nin hadis rivâyetlerinin geçtiği başlıca eserlerdir.

Hâlid b. Safvân (ö. 135/752-53), Hasan Basrî'nin (ö. 110/728) yanında İkrime'nin "Resûlullâh (s.a.v) testilerde yapılan nebîzi haram kılmıştır" rivâyetini garip görerek doğruluğundan şüphe edince Hasan Basrî, "vallahî İbn Abbâs'ın Mevlâsı doğru söylüyor" diyerek İkrime'yi onaylamıştır.³⁴⁰ Hasan Basrî'nin, İkrime'den gelen bu rivâyeti yeminle te'yidi, aynı zamanda onun hadisi eda etmedeki güvenilirliğinin simgesi olarak algılamak mümkündür.

Hâlid el-Hazzâ, Muhammed b. Sîrîn'in (ö. 110/729) Muhtâr es-Sekaffî'nin (ö. 67/687) Irak'taki hâkimiyeti döneminde İkrime'den ders aldığını belirtmiştir. İbn Abbâs'ı görmediği için bana İbn Abbâs'tan şöyle bir haber geldi dediği yerlerde ona haber verenin İkrime olduğunu da söylemiştir. Zira İbn Sirin, İbn Abbâs'tan hadis

³³⁹ Çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde İkrime'nin *Kütüb-i tis'a*'dan yer alan hadislerinden detaylı bahsedeceğiz.

³⁴⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/222.

işitmemiş sadece İkrime vasıtasıyla İbn Abbâs'ın rivâyetlerine vakıf olmuştur.³⁴¹ İbn Sîrîn her ne maksatla İkrime'nin ismini vermek istemesede zımnem onu kabul ettiği ve isnad konusunda o kadar hassas olmasına rağmen, İkrime'ye olan güveninden dolayı İkrime'yi anmayı gerek dahi görmediği gibi bir sonuca varmak da mümkün olsa da İkrime konusunda bir çekincesinin olduğunu da gösterebilir.

İkrime'nin hadis ilmindeki otoritesiyle ilgili olarak Ferezdak b. Cevâs el-Hammânî de yaşadığı bir durumu şöyle dile getiriyor:

“Biz Cürcân'da Şehr b. Havşeb'le beraberdik. Bu sırada Cürcân'a İkrime Mevlâ İbn Abbâs geldi. Biz de Şehr b. Havşeb'e onun yanına gidip gitmeme konusunda istişarede bulunduk. Şehr bize, “Onun yanına gidin. Zira her bir ümmetin güzide bir âlimi vardır, bu ümmetin güzide âlimi ise İbn Abbâs'ın Mevlâsıdır”³⁴² dedi. Cürcân gibi uzak bir yerde İkrime'nin tanınıyor ve onun ilmine güveniliyor olması, İkrime'nin o dönemin en cazip ilimleri arasında yer alan hadis ilmindeki konumunu bildirmekte ve diğer ilimlerde de mütehassıs olduğunu göstermektedir. Zira “ümmetin güzîde âlimi olma” unvanını haketmek için bir ilimde değil belki de birçok ilimde uzman olmak gerekir diye düşünüyöruz.

Başka bir rivayette,

İbn Cüreyc, Yahyâ b. Eyyûb el-Mısrî'ye (ö. 168/785);

-İkrime sizin diyarınıza gelmiş miydi? diyerek soru sormuş. Yahyâ da

-“Evet” deyince,

-Peki “ondan hadis yazdınız mı?”

- “Hayır” dediklerinde, bunun üzerine O da;

- “O zaman ilmin üçte ikisini elinizden kaçırdınız” demiştir.³⁴³

³⁴¹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/223; el-Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, 20/287; el-Askalânî, *Tehzîbü't-tehzîb*, 5/142.

³⁴² Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, 270; İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, 5/138.

³⁴³ Münzirî, *Cüz'ün fihi zikru hali İkrime*, 22; İbn Hacer, *el-Mukaddime*, 1/428.

İbn Cüreyc (ö. 150/767) gibi müfessir, muhaddis, fakîh bir zatın bu tesbiti yerinde bir tesbittir. “İlmin üçte ikisini kaybettiniz” sözü, İkrime'nin ne denli bir ilmi birikime sahip olduğunun da göstergesidir.

Alî b. el-Medînî (ö. 234/848-49), “İbn Abbâs'ın köleleri arasında İkrime'den daha âlimi yoktur. İkrime gerçek bir ilim ehliydi” demiştir. Mücahid, Şa'bî, Atâ, Câbir b. Zeyd, İbrâhîm en-Nehâî gibi zatlar ondan hadis rivâyetinde bulundular.³⁴⁴

İkrime'nin hadis ilminde ki yeri hem hocaları tarafından takdir edilmiş hem de akranları tarafından kabul görnüştür. Aynı şekilde etbâ-i tâbîn döneminde ve sonraki asırlarda da İkrime bu konumunu muhafaza etmiştir. Böylesi bir durum ancak âlimlerden nadir insanlara olan bir nimettir.³⁴⁵

2. 2. TOPLAM RİVÂYET ETTİĞİ HADİSLER

İkrime Mevlâ İbn Abbâs'ın rivayet etmiş olduğu ve Kütüb-i Sitte'de tahrîc edilmiş rivâyetlerinin sayısı 552'dir. Hac ile ilgili olan hadîslerin sayısı 56'dır. Talâk ile ilgili olan hadîslerin sayısı 45'tir. Tefsîr ile ilgili olan hadîslerin sayısı 40'dır. Salât ile ilgili olan hadîslerin sayısı 25'dir. Nikâh ile ilgili olan hadîslerin sayısı 21'dir. Menâkıb ile ilgili olan hadîslerin sayısı 17'dir. Tıb ile ilgili olan hadîslerin sayısı 16'dır. Geriye kalanlar başka konular ile ilgilidir. Sadece İmâm Ahmed'in *Müsned*'inde İkrime'nin 406 rivâyeti tahrîc edilmiştir. Dârimî'nin *Sünen*'in de ise 60, İmâm Mâlik'in *el-Muvatta*'sın da 1 hadîs tahrîc edilmiştir. Yaptığımız tesbite göre İkrime'den, *Kütüb-i Tis 'a*'da toplam 1019 hadîs tahrîc edilmiştir.

Taberânî *el-Mu 'cemü'l-Kebîr*'inde 638, *el-Evsat*'inde 199, *es-Sağîr*'inde 22 olmak üzere, İkrime'den gelen 859 hadîsi tahrîc etmiştir.

Musannef kitaplarda da İkrime'den gelen çok sayıda hadis tahrîc edilmiştir. İbn Ebî Şeybe'nin *Musannef*'inde İkrime'den gelen 656 hadîsi tahrîc ettiği görülmüştür.

Yaptığımız araştırmaya göre Abdürrezzâk es-San'ânî ise *Musannef*'inde İkrime'den gelen 413 hadîsi tahrîc etmiştir.

³⁴⁴ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, 289.

³⁴⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, 274; İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, 5/139.

Aynı şekilde Ebû Hanife ve İmâm Şâfi de İkrime'nin rivâyetlerine yer vermiştir. İmâm Ebû Hanîfe *Müsned*'inde İkrime'den gelen 7 hadîsi tahrîc ederken, İmâm Şâfi ise *Müsned*'inde İkrime'den gelen 10 rivâyeti tahrîc etmiştir.

Yaptığımız araştırmada Hâkim el-*Müstedrek*'inde İkrime'den gelen 285 hadîsi tahrîc etmiştir. Beyhakî ise es-*Sünenü'l-Kübrâ*'sında İkrime'den gelen 561 rivâyetini tahrîc etmiştir.

2.3. RİVÂYET ETTİĞİ HADİSLERİN YER ALDIĞI KAYNAKLAR

İkrime'nin rivâyet ettiği hadisler başta *Kütüb-i-Sitte* olmak üzere birçok temel hadis kitaplarında tahrîc edilmiştir. Tesbit ettiğimiz kadarıyla bu hadislerin yer aldığı eser, bab ve sayı dağılımını şu şekilde sıralamak mümkündür:

2.3.1.Sahîhü'l-Buhârî

Sahîhü'l-Buhârî'de İkrime Mevlâ İbn Abbâs tarîkiyle toplam 141 hadîs tahrîc edilmiştir. İkrime'nin Sahîhü'l-Buhârî'de ki rivâyetlerinin dağılımı şu şekildedir:

Tablo 1: İkrime'nin Sahîhü'l-Buhârî'deki Rivâyetlerinin Dağılımı

Kitâbu Tefsîri'l-Kur'ân	22 Adet
Kitâbü'l-Hac	18 Adet
Kitâbü't-Talâk	10 Adet
Kitâbu Menâkibi'l-Ensâr	6 Adet
Kitâbü't-Tıbb	6 Adet
Kitâbü'l-Libâs	5 Adet
Kitâbü'l-Meğâzî	3 Adet
Kitâbü's-Salât	3 Adet
Kitâbü'l-Hayz	3 Adet
Kitâbu Fedâili Leyleti'l-Kadr	3 Adet

Kitâbü'l-Büyû'	3 Adet
Kitâbü'l-Cihâd	3 Adet
Kitâbü'l-Eymâni ve'n-Nüzûri	3 Adet
Kitâbü'l-Eşribe	3 Adet
Kitâbü'l-Muhâribîne Min Ehli'l-Küfri ve'r-Ridde	3 Adet
Kitâbü't-Tevhîd	3 Adet
Kitâbü'l-Vesâyâ	3 Adet
Ebvâbu Sücûi'l-Kur'ân	2 Adet
Ebvâbu Taksîri's-Salât	2 Adet
Kitâbü'l-Ezân	2 Adet
Kitâbü'l-Mezâlim	2 Adet
Kitâbu Ehâdisi'l-Enbiyâ	2 Adet
Kitâbü'l-Menâkib	2 Adet
Kitâbu Fedâili Eshâbi'n-Nebî	2 Adet
Kitâbü'l-Et'ime	2 Adet
Kitâbü'l- Merdâ	2 Adet
Kitâbü'l-İlm	2 Adet
Kitâbü'l-Fiten	2 Adet
Kitâbü's-Siyâm	2 Adet
Kitâbü'l-İ'tisâmi bi'l-Kitâbi ve's-Sünneti	2 Adet

Kitâbü'l-Cum 'a, Kitâbü'l-Cenâiz, Kitâbü'l-İcârat, Kitâbü'l-Hars ve'l-Müzâraat, Kitâbü'n fi'l-Lukatât, Kitâbü'l-Hibeh ve Fadlih, Kitâbü's-Şehâdet, Kitâbü'd-Daavât, Kitâbü'l-Kader, Kitâbü'l-Ferâiz, Kitâbü'l-Hudûd, Kitâbü'd-Diyet, Kitâbu İstitâbeti'l-Mürteddîne ve'l-Mu 'anidîne ve Kitâlihîm, Kitâbü'l-İkrâh, Kitâbü'l-Hiyel, Kitâbü't-Ta 'bir konularında ise birer hadîs olmak üzere toplam 16 hadîs tahrîc edilmiştir.

2.3.2. Sahîhu Müslim

İmam Müslim, sadece "Kitâbü'l-Hac" adlı kitabın "Cevâzu İştirâti'l-Mührimi et-Tahallüle bi uzrin" adlı babta iki tarîkle gelen bir hadîste İkrime'nin hadîsini tahrîc etmiştir.

2.3.3. Sünenu Ebî Dâvûd

Sünenu Ebî Dâvûd'da İkrime'nin tarîkiyle toplam 146 hadîs tahrîc edilmiştir. İkrime'nin Sünenu Ebî Dâvûd'da ki rivâyetlerinin dağılımı şu şekildedir:

Tablo 2: İkrime'nin Sünenu Ebî Dâvûd'daki Rivâyetlerinin Dağılımı

Kitâbü't-Talâk	17 Adet
Kitâbü's-Salât	16 Adet
Kitâbü'l-Menâsik	14 Adet
Kitâbü'n-Nikâh	9 Adet
Kitâbü't-Tahâret	9 Adet
Kitâbü'l-Hudûd	9 Adet
Kitâbü'l-Edeb	9 Adet
Kitâbü's-Siyâm	8 Adet
Kitâbü'l-Eymâni ve'n-Nüzûr	8 Adet

Kitâbü'd-Diyât	8 Adet
Kitâbü'l-Cihâd	5 Adet
Kitâbü'l-Edâhî	4 Adet
Kitâbü'l-Büyû'	4 Adet
Kitâbü'l-Eşribe	4 Adet
Kitâbü'l-Et'ime	4 Adet
Kitâbü'l-Libâs	4 Adet
Kitâbü'l-Akdiye	3 Adet
Kitâbü'l-Vesâyâ	2 Adet
Kitâbü'l-Ferâiz	2 Adet
Kitâbü'l-Harâci ve'l-Fey'i ve'l-İmâre	2 Adet

Kitâbü'z-Zekât, Kitâbü'l-Lukatât, Kitâbü'l-Hurûf, Kitâbü'l-Melâhim, Kitâbü's-Sünne konularında birer olmak üzere toplam beş hadîs tahrîc edilmiştir.

2.3.4. Sünenü't-Tirmizî

Sünenü't-Tirmizî'de İkrime tarîkiyle toplam 94 hadîs tahrîc edilmiştir. İkrime'nin Sünenü't-Tirmizî'de ki rivâyetlerinin dağılımı şu şekildedir:

Tablo 3: İkrime'nin Sünenü't-Tirmizî'deki Rivâyetlerinin Dağılımı

Ebvâbü't-Tefsîr	18 Adet
Ebvâbü'l-Menâkib	9 Adet
Ebvâbü'l-Hac	8 Adet
Ebvâbü'l-Büyû'	6 Adet
Ebvâbü's-Sefer	5 Adet
Ebvâbü'd-Diyet	5 Adet
Ebvâbü's-Savm	4 Adet
Ebvâbü'l-Hudûd	4 Adet
Ebvâbü't-Tıbb	4 Adet
Ebvâbü'l-Edeb	4 Adet
Ebvâbü't-Tahâret	3 Adet
Ebvâbü'n-Nikâh	3 Adet
Ebvâbü't-Talâki ve'l-Liân	3 Adet
Ebvâbü'l-Birri ve's-Sile	3 Adet
Ebvâbu's-Salât	2 Adet
Ebvâbü'r-Radâ'	2 Adet
Ebvâbü'l-Libâs	2 Adet

Ebvâbü'z-Zekât, Ebvâbü'l-Et'imet, Ebvâbü'l-Edâhî, Ebvâbü'l-Cihâd, Ebvâbü'l-Eşribe, Ebvâbü'l-Kader, Ebvâbü'l-Fiten, Ebvâbü'r-Rü'yâ, Ebvâbü'z-Zühd konularında ise birer tane olmak üzere toplam dokuz hadîs tahrîc edilmiştir.

2.3.5. Sünenü'n-Nesâî

Sünenün Nesâî'de İkrime tarîkiyle toplam 78 hadîs tahrîc edilmiştir. İkrime'nin Sünenün Nesâî'de ki rivâyetlerinin dağılımı şu şekildedir:

Tablo 4: İkrime'nin Sünenün Nesâî'deki Rivâyetlerinin Dağılımı

Kitâbü'l-Kasâme	15 Adet
Kitâbu Menasiki'l-Hac	9 Adet
Kitâbü't-Talâk	9 Adet
Kitâbu Tahrîmi'd-Dem	9 Adet
Kitâbü's-Savm	5 Adet
Kitâbu Kat'î Yedi's-Sârik	3 Adet
Kitâbü'l-Hibbe	3 Adet
Kitâbü'n-Nikâh	3 Adet
Kitâbü'l-İmâme	2 Adet
Kitâbü'l-İftitâh	2 Adet
Kitâbü's-Sehv	2 Adet
Kitâbü'l-Vesâyâ	2 Adet
Kitâbü'd-Dahâyâ	2 Adet
Kitâbü'l-Büyû	2 Adet
Kitâbü'z-Zînet	2 Adet

Kitâbü'l-Miyâh, Kitâbu Salâti'l-Hayf, Kitâbü'l-Cenâiz, Kitâbü'l-Cihâd, Kitâbü'l-Akâka, Kitâbü'l-Fera'i ve'l-Atîre, Kitâbu Âdâbi'l-Kudât, Kitâbü'l-Eşribe konularında ise birer tane olmak üzere toplam sekiz hadîs tahrîc edilmiştir.

2.3.6. Sünenu İbn Mâce

Sünenu İbn Mâce'de İkrime toplam 92 hadîs tahrîc edilmiştir. İkrime'nin İbn Mâce'de ki rivâyetlerinin dağılımı şu şekildedir:

Tablo 5: İkrime'nin Sünenu İbn Mâce'deki Rivâyetlerinin Dağılımı

Kitâbü'd-Diyât	7 Adet
Kitâbü't-Tahâreti ve Sünenihâ	6 Adet
Kitâbü'n-Nikâh	6 Adet
Kitâbü't-Talâk	6 Adet
Kitâbü'l-Hudûd	6 Adet
Kitâbu Menâsiki'l-Hac	6 Adet
Kitâbü'l-Eşribe	6 Adet
Kitâbü't-Tıbb	6 Adet
Kitâbü's-Sünne	5 Adet
Kitâbü'l-Ahkâm	4 Adet
Kitâbu İkâmeti's-Salât	3 Adet
Kitâbü'l-Cenâiz	3 Adet
Kitâbü's-Siyâm	3 Adet
Kitâbü'l-Cihâd	3 Adet

Kitâbü'l-Ezâni ve's-Sünneti fihâ	2 Adet
Kitâbü'l-Mesâcid	2 Adet
Kitâbü'l-Keffârât	2 Adet
Kitâbü's-Sadakât	2 Adet
Kitâbü'r-Ruhûn	2 Adet
Kitâbü'l-Itk	2 Adet
Kitâbü'z-Zebâih	2 Adet
Kitâbü'l-Et'ime	2 Adet

Kitâbü'z-Zekât, Kitâbü't-Ticârât, Kitâbü'l-Lukata, Kitâbü'l-Edâhî, Kitâbü'l-Edeb, KitâbuTa 'biri'r-Rü'yâ konularında ise birer olmak üzere toplam altı tane hadîs tahrîc edilmiştir.

2.3.7. el-Muvatta'

Tahkîkini Muhammed Mustafâ el-A'zemî'nin yapmış olduğu nüshada İmam-ı Mâlik, Kitâbü'l-Hacc'da bir hadîste İkrime'nin ismini vererek tahrîc etmiştir.³⁴⁶ Bu rivâyetin akabinde İmâm Mâlik, Rebîa b. Ebî Abdirrahman'ın İkrime ile aynı görüşü paylaştığını aktarmış ve bu konuda işittiği en iyi rivâyetin bu rivâyet olduğunu söylemiştir.³⁴⁷

Kitâbu Vükûti's-Salât'ta İmâm Mâlik, "ahberenî muhbirun/اخبرنى مخبر" sıgasıyla haber verenin ismi verilmeden tahrîc etmişken³⁴⁸, Kitâbü's-Siyâm Rü'yetü'l-Hilâl

³⁴⁶ el-Asbahî el-Medenî Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'* (el-İmârât: Müessetu Zâyid b. Sultân Âli Nehyân Li'l-A'mali'l-Hayriyyeti ve'l-İnsâniyye, 2004), Kitâbü'l-Hacc, 1433; Ebû Abdillâh b. Mâlik b. Ebî Amr el-Asbahî el-Yemenî Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'* (Kâhire: Daru l'hyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1951), Kitâbü'l-Hacc, 156.

³⁴⁷ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, 2004, 157.

³⁴⁸ Muhammed b. Abdülbâkî b. Yûsuf ez-Zürkânî, *Şerhü'z-Zürkânî alâ Muvatta'* (Kâhire: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, 2003), 1/96; Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, 2004, Kitâbu Vükûti's-Salât, 26; Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, 1951, Kitâbu Vükûti's-Salât, 20.

babında ise munkatı'olarak İkrime'den rivâyet alınmış ve ana metnin etrafında "İkrime an Abdillâh b. Abbâs" şeklinde bir notla kimden rivâyet edildiği belirtilmiştir.³⁴⁹ Kitâbü'z-Zebâih'in Zebâihu'n-Nesârâ bâbında da yine İmâm Mâlik, İkrime'nin ismini vermeden munkatı olarak rivâyet etmiştir.³⁵⁰

Kitâbü'l-Akîka'da geçen bir hadistede, İmâm Mâlik "beleşini" sığasıyla İkrime ismi vermeden hadisi tahrîc etmiş, ana metnin etrafında düşürülen bir notla da bunun "İkrime an Abdillâh b. Abbâs" olduğu tesbit edilmiştir.³⁵¹ Muvatta'nın şarihlerinden Zürcânî'nin verdiği bilgiye göre "Kitâbü'l-Akîka"da "beleşini" sığasıyla verilen muallak hadîsin Ebû Dâvud'ta Eyyûb, İkrime, İbn Abbâs senedi verilirken; Nesâî'de bu hadîs Katâde, İkrime, İbn Abbâs diye senedi zikredilmiştir.³⁵² Ayrıca "Kitâbü'l-Akdiye"de geçen "Dînini değiştirenin boynunu vurun" hadîsi Muvatta'da Mâlik "an Zeyd b. Eslem enne Resûlellahi.. " diye geçen hadîs *Sahîhu Buhârî*'de ve dört Sünen'de Eyyûb, İkrime, İbn Abbâs senedi ile verilmektedir.³⁵³ Kitâbü'l-Eşribe'de geçen Hz. Ömer'in (r.a) sahâbeyle içki içenin haddi konusundaki istişaresini konu edinen hadis munkatı olarak geçmiş İkrime'den rivâyet aslın kenarına düşürülen nottan anlaşılmıştır.³⁵⁴ İbn Abdilberr ve ³⁵⁵ Zürcânî ³⁵⁶ gibi Muvatta'nın şarihleri ile çağdaş alimlerden Muhammed Mustafâ el-A'zamî ile Muhammed Fuâd Abdilbâkî, İmâm Mâlik'in İkrime'nin ismini kitabına almadığı şeklindeki iddianın mesnetsiz olduğunu delilleri ile ortaya koymuşlardır. Ayrıca Müslim'in Sahîh'inin mukaddimesinde naklettiği şu bilgi de konuyla ilgili önem arz etmektedir: İmâm Mâlik'e beş hadis râvisinin durumu sorulmuş, hepsi için sika değil diye cevap vermiştir. Başka bir şahıs sorulduğunda ise, sika olsaydı kitaplarımda ondan rivayet alırdım demiştir ³⁵⁷ Bu rivayet, İmâm Mâlik'in kitaplarında kendisinden rivayette bulunduğu kişileri sika olarak kabul ettiği şeklinde

³⁴⁹ Zürcânî, *Şerhü'z-Zürcânî*, 2/228; Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, 2004, 1003; Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, 1951, Kitâbü'z-Zebâih, 3.

³⁵⁰ Zürcânî, *Şerhü'z-Zürcânî*, 3/125; Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, 1951, Kitâbü'z-Zebâih, 5.

³⁵¹ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, 1951, Kitâbü'l-Akîka, 6.

³⁵² Zürcânî, *Şerhü'z-Zürcânî*, 2003, 3/150.

³⁵³ Zürcânî, *Şerhü'z-Zürcânî*, 4/72; Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, 1951, Kitâbü'l-Akdiye, 15.

³⁵⁴ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, 2004, 3117.

³⁵⁵ Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Muhammed İbn Abdilberr, *et-Temhîd limâ fi'l-Muvatta' mine'l-me'ânî ve'l-esânîd* (el-Mağrib: Vizâretu Umûmi'l-Evkâfi veş-Şuûni'l-İslâmiyye, 1387), 2/26.

³⁵⁶ Zürcânî, *Şerhü'z-Zürcânî*, 2003, 1/96.

³⁵⁷ Müslim, *Sahîhu Müslim*, el-Mukaddime, 1/6.

yorumlanabilir. Bundan hareketle İkrime'den rivayette bulunmasını onu da sika kabul ettiği şeklinde anlamak mümkündür. Şunu da belirtmekte fayda vardır ki, İkrime'nin ismini tek bir yerde zikretmiş olması onun hakkında çekincelerinin devam ettiğine de yorulabilir.

2.3.8. Sünenu'd-Dârimî

Sünenu Dârimî'de İkrime târikiyle toplam 60 hadîs tahrîc edilmiştir. Bu hadîslerin;

Tablo 6: İkrime'nin Sünenu Dârimî'deki Rivâyetlerinin Dağılımı

Kitâbü't-Tahâret	15 Adet
el-Mukaddime	12 Adet
Kitâbü'l-Ferâiz	6 Adet
Kitâbü'l-Menâsik	5 Adet
Kitâbü'l-Eşribet	3 Adet
Kitâbü's-Salât	2 Adet
Kitâbü's-Savm	2 Adet
Kitâbü'l-Edâhî	2 Adet
Kitâbü'd-Diyât	2 Adet
Kitâbü'l-Büyû'	2 Adet
Kitâbü'l-İsti'zân	2 Adet
Kitâbü'r-Rikâk	2 Adet

Kitâbü't-Talâk, Kitâbü'l-Hudûd, Kitâbü'n-Nüzûrîve'l-Eymân, Kitâbü's-Siyer, Kitâbü'l-Vesâyâ konularında ise birer olmak üzere toplam beş tane hadîs tahrîc edilmiştir.

2.3.9. Ahmed b. Hanbel'in Müsnedi

Müsnedu Ahmed b. Hanbel'de İkrime tarîkiyle toplam 406 Hadîs tahrîc edilmiştir. Bu hadîslerin;

Tablo 7: İkrime'nin Müsnedu Ahmed b. Hanbel'deki Rivâyetlerinin Dağılımı

Müsnedu Abdillâh b. Abbâs	339 Adet
Müsnedu Ebî Hüreyre	19 Adet
Müsnedü's-Siddîka Âişe	12 Adet
Müsnedu Ömer b. el-Hattâb	5 Adet
Müsnedu Alî b. Ebî Tâlib	4 Adet
Müsnedu Ebî Saîd el-Hudrî	3 Adet
Hadîsu Ümmi'l-Fadl	3 Adet
Müsnedu Abdillâh b. Amr b. Âs	2 Adet
Hadîsu Meymûne	2 Adet
Hadîsu Ümmi Süleym	2 Adet

Müsnedu Ebî Bekr, Müsnedu Zübeyr b. Avvâm, Müsnedu Sa'd b. Ebî Vakkâs, Müsnedu Fadl b. Abbâs, Müsnedu Abdillâh b. Ömer, Müsnedu Enes b. Mâlik, Müsnedu Câbir b. Abdillâh, Hadîsü'l-Haccâc b. Amr el-Ensârî, Hadîsu Ukbe b. Âmir el-Cühenî, Hadîsu Üsâme b. Zeyd, Hadîsu Ebî Râfî', Hadîsu Ümmi Seleme,

Hadîsu Dubâ'e binti'z-Zübeyr, Hadîsu Mutallib, Hadîsu Sevde bint Zem'a konularında ise birer olmak üzere toplam 15 hadîs tahrîc edilmiştir.

2.4. İKRİME'NİN HADİS İLMİNİN BAZI MESELELERİNE DAİR GÖRÜŞLERİ

2.4. 1. Sünnete Bağlılığı

Muhaddis Simâk b. Harb (ö. 123/741), ertesi günün Şaban ayının son günü mü veya Ramazan ayına mı giriyoruz konusunda tereddütte olduğu ve kimsenin Ramazan hilalini gördüm diye şehadette bulunmadığı bir gecenin sabahında oruca niyet etmiştir. Ramazan ayına girmişsek farzdan sayılsın yok eğer girmemişsek sünnet oruç olsun demiştir. Sabahleyin İkrime'nin yanına vardığında İkrime'yi kahvaltı yaparken bulmuştur. İkrime, onu da kahvaltıya buyur etmiştir. Simak, oruçluyum cevabını vermiştir. İkrime yemek yemen gerekir diye yemin edince Simâk, İkrime'nin ısrarına dayanamayıp orucunu bozmuştur. Simak, hocasından bir hadîs alma derdiyle sohbet dalmış, sohbetinin devamında hocasına niye orucumu bozmam için bana bu kadar ısrar ettiniz diye sormuştur. İkrime, İbn Abbâs'tan Resûlullâh'ın (s.a.v) şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Ramazan'ın hilalini gördüğünüzde oruç tutun. Şevvâl ayının hilalini gördüğünüzde orucu bırakın. Fakat hilali görmenize bulut veya başka bir sebep engel olursa sayıyı 30 gün olarak tamamlayınız." demiştir. İkrime, Sünnete bağlılığını, Ramazan'ı, Şabân'dan bir gün oruç tutarak karşılamayınız diyerek dile getirmiştir.³⁵⁸

2.4. 2. Bid'atlarla Mücadelesi

Benî Ümeyye halifeleri, Arafât'tan ayrılırlarken Müzdelife'ye yetişmeden önce Şi'b denilen yerde akşam namazlarını kılarlardı. İkrime, buna şu sözlerle itiraz etmiştir: "Resûlullâh'ın (s.a.v) küçük abdestini bozduğu yeri bunlar namazgâh mı ediniyorlar? Zira Resûlullâh (s.a.v) Müzdelife'de akşam namazını yatsı vaktinde cem ederek kılıyordu."³⁵⁹

³⁵⁸İbn Abdülberr, *et-Temhîd*, 2/36-37.

³⁵⁹Zürkânî, *Şerhü'z-Zürkânî*, 2003, 2/540.

Sünnete bağlılık başlığı altında kendisinden rivayette bulunduğumuz muhaddis Simak'ın, şek günü oruç tutup ilim öğrenmek maksadıyla İkrime'ye uğraması ve İkrime'nin onu orucu bozmaya zorlaması bidatla mücadeleye iyi bir örnektir. Zira Ramazan ayına Şaban'dan bir gün oruç tutarak girmek sünnette aykırıdır. Sünnete muhalefet ise bid'atın tâ kendisidir.

"İkrime'nin Eleştirdiği Konular" başlığı altında değineceğimiz bazı Emevî halifelerinin uygulamaları aynı zamanda bi'datlerle mücadele kapsamında da değerlendirilebilir. Öyle ki bazı Emevi halifeleri kendi hakimiyetleri altında bulunan Mağrib bölgesine emirler göndererek, henüz doğmamış ana karnındaki postu bal renkli olan kuzuların cildinden kürk yapmak için emir göndermişlerdir. Valiler de bu emri uygulamak için gebe koyunları kestirmek zorunda kalmışlardır. Kesilen yüz koyundan ancak bir tanesi aradıkları vasfa haiz durumdaymış. İkrime bu durumu şiddetle kınamakta ve bu bid'atın bir küfür olduğunu belirtmiştir.³⁶⁰

2.4.3. Mana ile Rivâyet

Muhammed Cemalüddin el Kasımî mana ile rivayetin caiz olduğunu kabul eden âlimler arasında sahâbeden Hz. Alî, İbn Abbâs, Enes b. Mâlik, Ebü'd-Derdâ, Vâsile b. el-Eska' ve Ebû Hüreyre gibi zatların bulunduğu belirtmiştir. Tâbiîn ulemasından da Hasan el-Basrî, Şa'bî, Amr b. Dînâr, İbrâhîm en-Nehaî, Mücâhid'dir. İkrime de bu zatlar gibi düşünmüş ve hadislerin mana ile rivayetinin caiz olduğunu söylemiştir.³⁶¹

İkrime'nin hocalarına olan bağlılığını göz önünde bulundurduğumuz zaman kendisinin de hocaları gibi mana ile rivayet ettiğini söyleyebiliriz. Ayrıca rivayet ettiği hadislere baktığımızda hadislerin ekseriyetinin mana ile rivaet edilmiş hadisler olduğunu görmekteyiz.

2.4.4. İkrime'nin Rivâyetlerde Kullandığı Eda Sığaları

İkrime rivayetlerde birbirinden farklı sığaları kullanmıştır. Bu sığaları şöyle sıralayabiliriz:

³⁶⁰ İbn Abdülberr, et-temhîd, 2/32.

³⁶¹ Sibâî, *es-Sünne ve Mekânetühâ*, 375.

مَالِكٌ ، عَنْ ثَوْرِ بْنِ زَيْدِ الدَّبَلِيِّ ، أَنَّ عَن يَاسِرِ بْنِ عَبَّاسٍ ، أَنَّ عَن عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ ؛ أَنَّهُ قَالَ: الَّذِي يُصِيبُ أَهْلَهُ قَبْلَ أَنْ يُبَيِّضَ .
يَعْتَمِرُ ، وَيُهْدِي³⁶²

حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى: أَخْبَرَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ: حَدَّثَنَا خَالِدٌ عَنْ عِكْرِمَةَ: أَنَّ ابْنَ ENNE (ان) sigası: عَبَّاسٍ قَالَ لَهُ وَلِعَلِّي بِن عَبْدِ اللَّهِ: «إِنِّي أَبَا سَعِيدٍ فَاسْمَعَا مِنْ حَدِيثِهِ فَأَتَيْنَاهُ وَهُوَ وَأَخُوهُ فِي حَائِطٍ لَهُمَا يَسْتَفِيَانِهِ فَلَمَّا رَأَا جَاءَ فَاحْتَبَى وَجَلَسَ فَقَالَ: كُنَّا نَنْقُلُ لِبَنِ الْمَسْجِدِ لَبْنَةً لَبْنَةً وَكَانَ عَمَارٌ يَنْقُلُ لِبَنَتَيْنِ لِبَنَتَيْنِ فَمَرَّ بِهِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَمَسَحَ عَنْ رَأْسِهِ الْعُبَارَ وَقَالَ: وَيْحَ عَمَارٍ تَقْتُلُهُ الْبَاغِيَةُ عَمَارٌ يَدْعُوهُمْ إِلَى اللَّهِ وَيَدْعُوهُمْ إِلَى النَّارِ³⁶³

قال حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَالِحٍ: حَدَّثَنَا مُعَاوِيَةُ بْنُ سَلَامٍ: حَدَّثَنَا يَحْيَى (قال) sigası: كُنَّا نَنْقُلُ لِبَنِ الْمَسْجِدِ لَبْنَةً لَبْنَةً وَكَانَ عَمَارٌ يَنْقُلُ لِبَنَتَيْنِ لِبَنَتَيْنِ فَمَرَّ بِهِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَمَسَحَ عَنْ رَأْسِهِ الْعُبَارَ وَقَالَ: وَيْحَ عَمَارٍ تَقْتُلُهُ الْبَاغِيَةُ عَمَارٌ يَدْعُوهُمْ إِلَى اللَّهِ وَيَدْعُوهُمْ إِلَى النَّارِ³⁶³

حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ بْنُ سَلَامٍ: أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَزِيدَ: أَخْبَرَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ قَالَ: sigası: (انبانا) Enbeena: أَخْبَرَنِي يَعْلى: أَنَّهُ سَمِعَ عِكْرِمَةَ يَقُولُ: أَنبَأَنَا ابْنُ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا: «أَنَّ سَعْدَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ تُوَفِّيَتْ أُمُّهُ وَهُوَ غَائِبٌ عَنْهَا فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ أُمَّي تُوَفِّيَتْ وَأَنَا غَائِبٌ عَنْهَا أَيْنَعُفُهَا شَيْءٌ إِنْ تَصَدَّقْتُ بِهَ عَنْهَا قَالَ: نَعَمْ. قَالَ: فَإِنِّي أَشْهَدُكَ أَنَّ حَائِطِي الْمِخْرَافَ صَدَقَهُ عَلَيْهَا³⁶⁵

عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أَخْبَرَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ قَالَ: أَخْبَرَنِي يَعْلى، أَنَّهُ: sigası: (اخبرنا) Ahberena: سَمِعَ عِكْرِمَةَ ، مَوْلَى ابْنِ عَبَّاسٍ يَقُولُ: أَخْبَرَنَا ابْنُ عَبَّاسٍ ، أَنَّ سَعْدَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ تُوَفِّيَتْ أُمُّهُ وَهُوَ غَائِبٌ عَنْهَا ، فَأَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ أُمَّي تُوَفِّيَتْ وَأَنَا غَائِبٌ عَنْهَا فَهَلْ يَنْفَعُهَا شَيْءٌ إِنْ تَصَدَّقْتُ بِهَ عَنْهَا؟ فَقَالَ: " نَعَمْ ، فَقَالَ: أَشْهَدُكَ أَنَّ حَائِطَ الْمِخْرَافِ صَدَقَهُ عَلَيْهَا³⁶⁶

حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا حَجَّاجٌ يَعْنِي الصَّوَّافَ ، عَنْ يَحْيَى بْنِ sigası: (حدثني) Haddeseni: أَبِي كَثِيرٍ ، عَنْ عِكْرِمَةَ ، عَنِ الْحَجَّاجِ بْنِ عَمْرٍو الْأَنْصَارِيِّ ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ، يَقُولُ: وَإِسْمَاعِيلُ قَالَ: أَخْبَرَنِي الْحَجَّاجُ بْنُ أَبِي عُمَانَ ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ أَبِي كَثِيرٍ ، أَنَّ عِكْرِمَةَ مَوْلَى ابْنِ عَبَّاسٍ حَدَّثَهُ ، قَالَ: حَدَّثَنِي الْحَجَّاجُ بْنُ عَمْرٍو الْأَنْصَارِيُّ ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: " مَنْ كَسِرَ أَوْ عَرَجَ فَقَدْ حَلَّ ، وَعَلَيْهِ حَجَّةٌ أُخْرَى " قَالَ: فَذَكَرْتُ ذَلِكَ لِابْنِ عَبَّاسٍ ، وَأَبِي هُرَيْرَةَ فَقَالَا: صَدَقَ ، قَالَ إِسْمَاعِيلُ: فَحَدَّثْتُ بِذَلِكَ ابْنَ عَبَّاسٍ ، وَأَبَا هُرَيْرَةَ فَقَالَا: صَدَقَ³⁶⁷

حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ ، أَخْبَرَنَا حَاتِمُ بْنُ أَبِي صَغِيرَةَ ، عَنْ سِمَاكِ بْنِ حَرْبٍ ، sigası: (سمعت) Semi'tu: عَنْ عِكْرِمَةَ ، قَالَ: سَمِعْتُ ابْنَ عَبَّاسٍ ، يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " صَوْمُوا لِرُؤُوسِكُمْ ، وَأَفْطِرُوا

³⁶² Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, 157.

³⁶³ Buhârî, *Sahîhu 'l-Buhârî*, Kitâbü's-Salât, 63.

³⁶⁴ Buhârî, *Sahîhu 'l-Buhârî*, Kitâbü'l-Muhsar, 1.

³⁶⁵ Buhârî, *Sahîhu 'l-Buhârî*, Kitâbü'l-Vesâyâ, 15.

³⁶⁶ San'ânî, *el-Musannef*, 9/58.

³⁶⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü'l-Îmâm Ahmed b. Hanbel*, 24/509.

لِرُؤْيَيْهِ، فَإِنْ حَالَ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُ سَحَابٌ فَكَمَلُوا الْعِدَّةَ ثَلَاثِينَ، وَلَا تَسْتَقْبِلُوا الشَّهْرَ اسْتِقْبَالًا " قَالَ حَاتِمٌ: يُعْنِي عِدَّةَ شَعْبَانَ³⁶⁸

عَنْ وَهْبِ بْنِ نَافِعٍ، أَنَّ عِكْرِمَةَ أَخْبَرَهُ أَنَّهُ سَمِعَ ابْنَ عَبَّاسٍ يَقُولُ: " الطَّلَاقُ (سمع) Semi'a عَلَى أَرْبَعَةِ وُجُوهِ: وَجْهَانِ حَلَالٌ، وَوَجْهَانِ حَرَامٌ، فَأَمَّا الْحَلَالُ، فَإِنَّهُ يُطَلَّقُهَا طَاهِرًا عَنْ غَيْرِ جِمَاعٍ، أَوْ حَامِلًا مُسْتَبِيحًا حَمْلُهَا، وَأَمَّا الْحَرَامُ، فَإِنَّهُ يُطَلَّقُهَا حَائِضًا، أَوْ حِينَ يُجَامَعُهَا لَا يَدْرِي أَشْتَمَلَ الرَّجْمُ عَلَى وَلَدٍ أَمْ لَا³⁶⁹

2.5. İkrime'nin Hadislerden Çıkardığı Hükümler

Büyük bir muhaddis olan İkrime, hadislerden hükümler de istinbat etmiştir. Bu sebeple hadisciğiliği kadar fıkhi konularda da bir otorite olarak kabul görmüştür. **Hadislerden çok sayıda hüküm çıkarmıştır. Bu bölümde örnek olarak çıkardığı hükümler ile ilgili şunları zikretmek mümkündür:**

Ribâ/Faiz: İkrime, Üsâme b. Zeyd'in (r.a) "Ribâ ancak veresiye alışverişte vardır." rivâyeti ve İbn Abbâs'ın "Nakit alışverişlerde ribâ yoktur" sözüne dayanarak nakit alışverişte faizin olmayacağına dair fikir beyan etmiştir. Bu görüşte olan âlimler İbn Abbâs, İbn Ömer, İkrime ve Şüreyhtir.³⁷⁰

Suret/Resim Hakkında: Suretler hakkında varid olan hadisleri gözden geçirdikten sonra İkrime, "ayaklar altına alınan şeyde yüceltme olmaz" diyerek, yastık, kilim gibi tazim edilmeyen eşyalarda suretlerin varlığına cevaz vermiştir. Bu görüşü paylaşan âlimler İmâm Mâlik, Süfyân es-Sevrî, Ebû Hanîfe ve İmâm Şâfi'dir.³⁷¹

Cünüp Kişinin Kur'ân-ı Kerîm'i Okuma Meselesi: Hz. Âişe (r.a) Seref denilen yerde hayıza girmiş, hac farızını nasıl eda ederim telaşına düşmüş ve Resûlullâh'a (s.a.v) gelmişti ve Rahmet Peygamberi, "Hayız/aybaşı konusu Allâh'ın (c.c), Âdem'in (a.s) kızları için takdir ettiği bir şeydir. Hac farızını ifa et fakat Kâbe'yi tavaf etme" diye buyurmuştur. Bu hadise dayanarak İkrime hayızlı kadın ve

³⁶⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, 3/445.

³⁶⁹ San'ânî, *el-Musannef*, 6/307.

³⁷⁰ Ebü'l-Hasen Alî b. Halef b. Abdilmelik el-Bekrî el-Kurtubî İbn Battâl, *Şerhu İbn Battâl alâ Sahîhi'l-Buhârî* (Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 2003), 6/302.

³⁷¹ İbn Battâl, *Şerhu İbn Battâl*, 9/179.

cünüp olanların bir sûrenin tümünü okumadan Kur'ân-ı Kerîm'i okuya bileceği kanaatini paylaşmıştır.³⁷²

Talak Konusunda: İkrime'den” kölesine sana yüz değnek vurmazsam eşim boş olsun” diyen adamın durumu sorulmuş; İkrime, “işte bu Şeytanın yolundan başka bir şey değildir. Ne kölesini dövsün ne de hanımı boş olsun” diye söylemiştir. Zehebî, İkrime'ye göre sinirliyen talakla yeminin Şeytanın dürtmesinden başka bir şey olmadığını ve talakın vaki olmayacağını ifade etmiştir.³⁷³

2.5. İKRİME’NİN ELEŞTİRDİĞİ BAZI KONULAR

İkrime, ilmi çok değerli ve paha biçilmez bir hazine olarak görmekteydi. Abdullah b. Abbâs vefat ettikten sonra Hâlid b. Yezîd b. Muâviye'ye satıldığını haberini alır. Hemen ağlayarak efendisinin oğlu ve aynı zamanda ders arkadaşı olan Alî b. Abdillâh b. Abbâs'a koşarak gitmiştir ve "Babanın ilmini dört bin dînara sattın" diye sitem etmiştir. Bu sözden müteessir olan Alî pişmanlığını Hâlid'e arz etmiştir ve pişmanlığı kabul edilmiştir. Bu olaydan sonra da Alî, İkrime'yi azat etmiştir.³⁷⁴

İkrime, düşüncelerini açık yüreklilikle dile getiren bir insandı. Kimseye iftira atmaz ve kendisine de iftira atılmasını istemezdi. Münkeri gördüğünde hemen onunla mücadele eder ve karşısındakinden de bunu beklerdi. Bazı çağdaşlarından kendisinin İbn Abbâs adına hâdîs uydurduğunu duyunca Ebû Ümâme'nin yanına gelerek; "Ebû Ümâme Allah için söyle İbn Abbâs'tan *İkrime benden size neyi aktarıyorsa onu tasdik edin. Zira o asla bana iftirada bulunmaz* sözünü duymadın mı?" dedi. O da "evet duydum" demiştir.³⁷⁵ Bu rivâyetten anlaşılıyor ki bazı muasırları onu çekememiş ve aleyhinde propaganda yapmışlardır. İkrime de onların bu hareketini kınamış, müfteri değil, doğru ve gerçekçi olmalarını istemiştir.

İkrime, ders verirken, bir mecliste konuştuğunda veya hadîs rivâyetinde bulunduğu kimse yüzüne karşı onu yalanlayamamıştır. Fakat bazı kimseler gıyabında onu yalanlayınca, bu durum onu rahatsız etmiştir. Bununla ilgili olarak

³⁷² İbn Battâl, *Şerhu İbn Battâl*, 1/421.

³⁷³ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 5/36.

³⁷⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/219; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, 271; Münzirî, *Cüz'ün fîhi zikru halî İkrime*, 38.

³⁷⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, 271; İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, 5/138; İbn Hacer, *el-Mukaddime*, 1/427.

üzüntüsünü Eyyûb es-Sahtiyânî'ye; "Beni arkamda yalanlayanları görmez misin? Eğer beni önümde de yalanlarsa doğru söylemiş olurlar."³⁷⁶

Eleştirdiği konulardan biri de cuma ve bayram namazları vakitlerinde camide veya önünde dilencilik yapılmasıydı. İkrime, bu vakitlerde dilencilik yapanları rencide etmiş ve "İbn Abbâs'ın da Cuma ve baram namazları saatinde dilencilik yapanları sert dille eleştirdiğini, insanlar bu vakitlerde Rablerine yakın olmaya çalışırken bu dilenciler de fırsat kollayıp onların ceplerine yakın olma çabası içindedirler" dediğini aktarmıştır.³⁷⁷

Eleştirdiği bir başka konu fetvâ verirken İslam'ın ruhuna uymayan, mekâsidü's-şerâyla bağdaşmayan fetvâlardı. Eyyûb es-Sahtiyânî'nin verdiği habere göre bir adam dönemin en büyük âlimlerinden olan Saîd b. Müseyyeb'in (ö. 94/713) yanına gitmiş ona şöyle bir soru yöneltmiştir:

"Bir insan günah işleyeceğine dair adakta bulunursa ne yapmalıdır? Saîd; adağını yerine getirsin" diye fetvâ vermiştir. Bunun üzerine adam bu sefer İkrime'nin yanına gidip aynı soruyu ona yöneltince İkrime de; "adağını yerine getirmesin" cevabını vermiştir. Bu cevap üzerine adam tekrar Saîd b. Müseyyeb'e gitmiş ve "İkrime'ye gidip ona da aynı soruyu sorduğunu ve İkrime'nin verdiği cevâbı aktarması üzerine Saîd öfkelenmiş ve "İbn Abbâs'ın kölesi boynuna ip bağlanıp çarşıda dolaştırılmadan her halde bu tür fetvâ vermekten geri durmayacak" demiştir. Bu cevap üzerine adam tekrar İkrime'ye varmış ve Saîd'in sözlerini harfiyyen ona aktarmıştır. İkrime de bu sözlerini getiren adama; "Sen kötü bir insansın. Zira laf taşıyorsun. Madem Said b. Müseyyeb bu naklettiklerini söylemiş öyle ise ona git şunu söyle: "O adak Allah için miydi yoksa Şeytân için miydi? "Allah için" derse yalan söylemiş olur, yok eğer "Şeytân için idi" derse o zaman kâfir olur" demiştir."³⁷⁸

Bu rivayet ve yaşanan süreç ile ilgili çok şey söylemek mümkündür. Ancak burada İkrime'nin eleştirdiği üç konu önümüze çıkarmaktadır.

Birincisi: Laf taşımayı hoş görmez, bu durumu kınardı.

³⁷⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/220; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, 20/275; Münzirî, *Cüz'ün fîhi zikru hali İkrime*, 31.

³⁷⁷ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, 20/276.

³⁷⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/222. San'ânî, *el-Musannef*, 8/438.

İkincisi: Şeriatın ruhuna uymayan fetvâlara çok kızardı.

Üçüncüsü: Fetva vermede ehil olan müctehidlerin kendi aralarında farklı görüşler sunarken kırıncı bir dil kullanmalarını hoş görmezdi.

Aktardığımız bu olay İkrime'yle Saîd b. Müseyyeb'in aralarının ömür boyu bozulmasına sebep olmuştur.

Saîd b. Müseyyeb'in İkrime'yle aralarının bozuk olduğuna delalet eden başka bir delil de şu rivayettir. Bir adam Saîd b. Müseyyeb'e Kur'an'dan bir ayetin tefsirini sormuş. Saîd, "Bu soruyu bana değil de herşeyi biliyor iddiasında bulunan İkrime'ye sorun," diye cevap vermiştir.³⁷⁹

Saîd b. Müseyyeb ile İkrime'nin iletişimlerinin kötü olma nedenini araştırırken Saîd'in haram ve helal konusunda çok bilgili olduğunu ancak konu Kur'an'da bir ayet tefsirine geldiğinde tefsirden şiddetle kaçtığına dair birçok rivayete ulaştık.³⁸⁰ O dönemde fakîhler, mütekellimlere iyi bir gözle bakmazlardı. Saîd b. Müseyyeb ile İkrime arasındaki kırgınlık da bundan dolayı kaynaklanmış olabileceğini düşünmekteyiz. İbn Abdilberr, *Câmi'ü beyâni'l-ilm ve fazlih* adlı eserinde Saîd b. Müseyyeb ile İkrime arasında bir adavetin var olduğunu belirtmiştir. Bundan dolayı İkrime aleyhindeki şهادeti kabul edilmez.³⁸¹

İkrime'yi eleştiren âlimlerin psiko-sosyal arka planına baktığımızda bir nokta dikkat çekmektedir. O da İkrimeyi ilk eleştiren ve bu sebeple de araları açılan Said b. Müseyyeb'tir. Daha sonra İkrime'yi eleştirenler arasında yer alan; İmam Malik ve talebeleri, İmam Şafîi, Mus'ab ez-Zübeyrî gibi şahısların ortak özelliklerinin Said b. Müseyyeb'ten etkilenmiş olmalarıdır. Önceki konularda da geçtiği gibi İmam Malik'ten gelen şu nakil bu anlamda önemlidir: "Saîd b. Müseyyeb kölesi olan Bürd'e; "İkrime'nin İbn Abbâs'a iftirada bulunduğu gibi sen de bana iftirada bulunma demiştir."³⁸² Burada da görüldüğü gibi Said b. Müseyyeb'in nazarında İkrime bir

³⁷⁹ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî, *Câmi'ü'l-beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân* (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 2000), 1/86-87.

³⁸⁰ Taberî, *Câmi'ü'l-beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, 1/85-86.

³⁸¹ Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Muhammed İbn Abdülberr, *Câmi'ü beyâni'l-ilm ve fazlih* (Riyâd: Daru İbni'l-Cevzi el-Memlketü'l-Arabiyyetü's-Suûdiyye, 1994), 2/1113.

³⁸² Münzirî, *Cüz'ün fihî zikru hali İkrime*, 26; İbn Hacer, *el-Mukaddime*, 1/425.

müfteri olup İbn Abbâs hakkında yalan uydurmaktadır. İmam-ı Şafîî de aynı şekilde İmam Malik'in İkrime hakkındaki menfî duruşu sebebiyle kitaplarına; "İkrime'den gelen bazı rivayetleri almaktan çekiniyorum",³⁸³ "diyerek bu konuda Said b. Müseyyeb merkezli bir bakışın etkisini inkâr etmemiştir. İmam Şafîî'nin İmam Malik'in, İmam Malik'in de hocasının hocası olan Said b. Müseyyeb'in etkisinde kaldığı kanaatindeyiz.³⁸⁴ Ancak bu olumsuz etkiye rağmen sonraki yıllarda İmam Şafîî'nin *Müsned*'inde tesbit ettiğimiz kadarıyla İkrime'nin 10 farklı rivâyetine yer vermiştir.

Eleştirdiği bir başka konu şeriatın ahkâmına karşı lâubâlılıktır. Yezîd en-Nahvî, İkrime'yle Merv şehrindeyken yanlarına Mukâtil b. Hayyân ve kardeşi gelmiş ve İkrime'ye testilerde yapılan nebizin³⁸⁵ hükmünü sormuştur. İkrime de domuz eti, şarap gibi bunun da haram olduğunu bildirmiştir. Mukâtil'in bir insan buna aldırmandan içerse durumu ne olur? sorusuna İkrime de "her içmesi bir küfürdür" cevabını vermiştir. Talebesi Yezîd en-Nahvî de buna karşı çıkarak "Allah'a yemin olsun ki ben ölünceye kadar nebîzi içmekten geri durmayacağım" demesi üzerine İkrime sinirinden yerinden sıçramış ve talebesi Yezid'e yönelerek; "Allah seni kahretsin" demiştir. Yezîd daha sonra; hac seferinde yolda hocası İkrime ile karşılaştığında halini sorduğunu onun da; "Seni ve arkadaşlarını (nebîzin helal olduğunu savunanları) görmezsem iyiyim"cevâbını verdiğini ve bu nedenle hemen yanından kalktığını söylemiştir.³⁸⁶

Bir başka eleştirdiği konu da belki de onun daha sonra aranmasına ve aleyhinde propaganda yapılmasına sebep olacak ve ucu hükümdarların iktidarına dayanan temel bir meseledir. İbn Abdilberr en-Nemerî'nin (ö. 463/1071) aktardığı bilgiye göre bazı Emevî halîfeleri Mağrib tarafına henüz doğmamış ana karnındaki postu bal renkli olan kuzuların cildinden kürk yapmak için emir göndermişlerdir.

³⁸³ İmam Şafîî'nin öğrencisi olan Rabi', hocası olan İmam Şafîî'den Malik'in İkrime hakkında görüşünün kötü olduğunu ve ondan rivâyet alınmaması gerektiğini söylemiştir. Şafîî bazı kitaplarında İkrime'den hadis almaktan çekiniyorum dediği nakledilmiştir. İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/220; Münzirî, *Cüz'un fîhi zikru hali İkrime*, 28.

³⁸⁴ Bu rivayetler için Bkz: eş-Şafîî, *Müsnedu'l-İmami's- Şafî'i*, tahk. Mahir Yasin Fehl (Kuveyt: Şirketu Giras, 2004), 2/32, 69, 95, 215, 216, 223, 3/107, 194,298, 295,

³⁸⁵ Kuru üzüm, kuru hurma, buğday gibi maddelerden elde edilen bir içki türü. Bkz. İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid*, 389.

³⁸⁶ Münzirî, *Cüz'un fîhi zikru hali İkrime*, 30.

Valilerde bu emri uygulamak için gebe koyunları kestirmek zorunda kalmışlardır. Kesilen yüz koyundan ancak bir tane aradıkları vasfa haiz çıkıyordu. Yani aradıkları kaliteye sahip bir kürk için yüzlerce gebe koyun ceniniyle beraber itlaf ediliyordu. Bu durumun vahametini gören İkrime korkmadan; "Bu küfürdür, şıktır" diye haykırmıştır.³⁸⁷

Kanaatimizce İkrime'nin Haricilikle itham edilmesinin altında yatan sebep onun burada zikrettiğimiz bazı haram fiillerin işlenmesini küfür olarak nitelemesidir.

³⁸⁷ Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Muhammed İbn Abdülberr, *et-Temhîd limâ fi'l-Muvaṭṭa' mine'l-me'âni ve'l-esânîd* (el-Mağrib: Vizâretu Umûmi'l-Evkâfi veş-Şuûni'l-İslâmîyye, 1387), 2/32.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İKRİME MEVLÂ İBN ABBÂS İLE İLGİLİ TARTIŞMALAR

3.1. İKRİME'YE YÖNELTİLEN ELEŞTİRİLER

Birçok âlim zaman zaman değişik saiklerle başkaları tarafından bazen övülmüş bazen de yerilmiş ve eleştiri konusu olmuştur. İkrime de bazı âlimler tarafından övüldüğü gibi bazı âlimlerin eleştiri oklarına hedef olmuştur. Eleştirildiği konuları *yalancılık*, *Harici olmak* ve *yöneticilerden hediye almak* şeklinde üç alt başlık altında incelemek mümkündür.

3.1.1. Hadis Uydurmakla İtham Edilmesi

Bu konuda kaynaklara baktığımızda birçok rivâyet önümüze çıkmaktadır. Vuheyb b. Halid'in (ö. 165/781) aktardığına göre "Yahyâ b. Said el-Ensârî ile Eyyüb es-Sahtiyani aralarında konuşurlarken İkrime'den bahis açıldı. Yahya b. Said o kezzabtır deyince. Eyyub "O kezzab değildi," demiştir."³⁸⁸

Abdullah b. Haris, Ali b. Abdullah b. Abbâs'ın yanına gittiğinde İkrime'nin bir kapıya bağlı olduğunu gördü. Ali'ye "Allah'tan korkmaz mısın?" dediğinde Ali, şöyle cevap vermiştir. "Bu kötü adam babama iftira atmıştır."³⁸⁹

Ebû Murre Osman, Kâsım b. Muhammed b. Ebi Bekir'e İkrime bize böyle bir hadis rivâyet etti dediğinde Kasım, "Yeğenim! İkrime sabah başka, akşam başka bir hadis rivâyet ediyor,"³⁹⁰ demiştir.

³⁸⁸ Münzirî, *Cüz'ün fîhi zikru hali İkrime*, 23; İbn Hacer, *el-Mukaddime*, 1/427; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, 20/271.

³⁸⁹ Münzirî, *Cüz'ün fîhi zikru hali İkrime*, 26; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, 20/280; İbn Hacer, *el-Mukaddime*, 1/425.

³⁹⁰ Münzirî, *Cüz'ün fîhi zikru hali İkrime*, 26; İbn Hacer, *el-Mukaddime*, 1/425.

İshak b. İsa, Malik b. Enes'e "İbn Ömer'in Nafi'a, İkrime'nin İbn Abbâs'a iftira attığı gibi sen de bana iftira da bulunma" haberi sana ulaştı mı? diye sorunca, Malik b. Enes, "Hayır! Bana Said b. el-Müsiyb'in kölesi Bürd'e bu sözü söylediğine dair haber geldi," demiştir.³⁹¹

İbrâhîm b. Sad, babasından aldığı rivâyette Said b. el-Müsseyyib'in kölesi Bürd'e "İkrime'nin İbn Abbâs'a iftirada bulunduğu gibi sende bana iftirada bulunma" dediğini nakletmiştir.³⁹²

Fıtr b. Halife, Atâ'ya İkrime'nin İbn Abbâs'tan "Kur'ân mestlerin üzerine mesh etmenin önüne geçmiştir" rivâyetini aktardığında İkrime yalan konuşmuştur dedi. İbn Abbâs'ın abdestini bozup ihtiyacını gidersende mestlerin üzerine mesh edebileceğini söylediğini işittim, demiştir.³⁹³

Ma'n, Mutarrif ve Muhammed b. ed-Dahhâk Malik b. Enes'ten İkrime'nin sika biri olmadığını ve ondan rivâyet alınmamasına dair emir verdiğini rivâyet etmişlerdir.³⁹⁴

İmam Şafî'nin öğrencisi olan Rabi', hocası olan İmam Şafî'den İkrime ile ilgili olarak, hocası olan İmam Malik'in İkrime hakkındaki görüşünün kötü olduğunu ve ondan rivâyet alınmaması gerektiğini söylediğini aktarmıştır. Bu sebeple İmam Şafî'nin bazı kitaplarında İkrime'den hadis almaktan çekiniyorum dediği nakledilmiştir.³⁹⁵

³⁹¹ Münzirî, *Cüz'ün fihi zikru hali İkrime*, 26; İbn Hacer, *el-Mukaddime*, 1/425.

³⁹² Münzirî, *Cüz'ün fihi zikru hali İkrime*, 27; Münzirî, *Cüz'ün fihi zikru hali İkrime*, 280; İbn Hacer, *el-Mukaddime*, 1/425.

³⁹³ Ebû Ahmed Abdullâh b. Âdî B. Abdillâh el-Cürçânî, *el-Kâmil fi du 'afâi'r-ricâl* (Beyrût: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997), 6/469; Münzirî, *Cüz'ün fihi zikru hali İkrime*, 27; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, 281; İbn Hacer, *el-Mukaddime*, 1/425.

³⁹⁴ Münzirî, *Cüz'ün fihi zikru hali İkrime*, 27; İbn Hacer, *el-Mukaddime*, 1/425.

³⁹⁵ Münzirî, *Cüz'ün fihi zikru hali İkrime*, 27; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, 283; İbn Hacer, *el-Mukaddime*, 1/27.

Dâvûd b. Ebî Hind'e İkrime'den rivâyet alır mısın? denildiğinde "O, eğer Allah'tan sakınıp o hadisi rivâyet etmekten³⁹⁶ vazgeçseydi, ondan ilim almak için kervanlar ayağına kadar gelecekti. Gerçekten o çok ilim işitmişti" demiştir.³⁹⁷

Saîd b. Cübeyr ise, "İkrime o hadisleri³⁹⁸ rivâyet etmekten vazgeçseydi ondan ilim almak için insanlar akın akın gelecekti" demiştir.³⁹⁹

Muhammed b. Sîrîn'e İkrime hakkında soru sorulduğunda "onun cennet ehli olması beni üzmez fakat o bir yalancıdır." demiştir.⁴⁰⁰

Ahmed b. Hanbel, Meymûn b. Mihrân'nın İkrime'den daha güvenilir biri olduğunu söylemiş ve onu hayırla yâd etmiştir. İkrime'nin hadîslerinin muztarib olduğunu, onun hakkında görüş farklılıklarının olduğunu söylemiştir. Bundan dolayı İkrime için nasıl bir hüküm vereceğini bilemediğini söylemiştir.⁴⁰¹

Hişâm b. Sa'd'in Atâ el-Horâsânî den aldığı rivâyete göre, Saîd b. el-Müseyyib'e İkrime'nin "Resûlullâh'ın Meymûne ile ihrâmlyken evlendiğini " söyledim. O da o kötü yalan söylüyor. Git ona söv. Sana söylüyorum: Resûlullah Mekke'ye geldiğinde ihrâmlydı ihrâmdan çıktıktan sonra onunla evlendi." demiştir.⁴⁰²

Abdülkerîm el-Cezerî, İkrime'den İbn Abbâs'ın toprağı kira yoluyla alımını nahoş karşılamıştır" rivâyetini Saîd b. Cübeyr'e aktardım. O, İkrime yalan söylüyor. Ben İbn Abbâs'tan yapacağınız en güzel şey sürülmemiş toprakları yıllık kiralamanızdır dediğini işittim,⁴⁰³ demiştir.

3.1.2. Harici Olmakla İtham Edilmesi

³⁹⁶ Kaynaklarımızda söz konusu olan hadisin hangi hadis olduğu noktasında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

³⁹⁷ Münzirî, *Cüz'un fîhi zikru hali İkrime*, 28.

³⁹⁸ Aynı şekilde hangi hadis olduğu zikredilmemiştir. İlerde de tekrar değineceğimiz gibi bu hadislerin dönemin siyasi konjektörel durumuyla ilgili olması mühtemeldir.

³⁹⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/220; Münzirî, *Cüz'un fîhi zikru hali İkrime*, 28.

⁴⁰⁰ İbn Adî, *el-Kâmil fî du'afâi'r-ricâl*, 6/470; Münzirî, *Cüz'un fîhi zikru hali İkrime*, 28; İbn Hacer, *el-Mukaddime*, 1/425.

⁴⁰¹ Münzirî, *Cüz'un fîhi zikru hali İkrime*, 29. İlerde de değineceğimiz gibi Ahmed b. Hanbel İkrime'nin hadislerini muztarib olduğunu söylerken diğer taraftan İkrimedden yaklaşık 400 hadisi Müsnedinde yer vermiştir.

⁴⁰² Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, 20/280.

⁴⁰³ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, 20/281-282; İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, 5/141.

Ebû Saîd Abdurrahman b. Ahmed b. Yunus (ö. 347/958), *Tarihü'l-Gurebâ*'da Mağrib'te günümüze kadar İbâdî mezhebine mensup es-Sufriyye⁴⁰⁴ diye bilinen bir fırkanın var olduğunu ve mezhebî görüşlerini İkrime'den aldıklarını iddia etmiştir.⁴⁰⁵ Bu görüşün temel dayanağı ise Haricilerin ameli meseleleri de itikadi mesele olarak mutala etmeleri, yani ameli imanın bir cüz'ü olarak görmeleri ile İkrime'nin de aynı anlayışta olduğu noktasıdır. İkrime ile ilgili şu misal verilebilir:

el-Hafız Ebû Abdillah en-Neysâburî *Tarîhu Neysabûr* adlı kitabında şunları zikretmektedir: Yezid en-Nahvî, Merv şehrinde İkrime ile beraber otururken Mukâtil b. Hayyân kardeşi ile gelmiş ve Mukâtil İkrime'ye testilerde yapılan nebîz sormuştur. İkrime: "Leş, kan ve domuz eti gibi bu da haramdır." diye cevap vermesi üzerine "İçen hakkında durum nedir?" diye sormuştur. İkrime, "Her bir içişi bir küfürdür." cevabını vermiştir. Hâlbuki İkrime'nin talebesi olan Yezîd en-Nahvî ise "Allah'a and olsun ki Allah'a kavuşuncaya kadar nebîzi terk etmeyeceğim" demiştir. Burada görüldüğü gibi ictihadî bir konu olan nebiz içmeyi İkrime, itikadi olan "küfür" ifadesiyle cevaplandırmıştır. Harici karşıtı olanlar hemen tekfire giden Hâricîleri bu anlamda İkrime'ye dayandırmışlardır.

İmam Malik'in talebelerinden olan Mus'ab b. Abdullah b. Mus'ab ez-Zübeyrî, İkrime'nin Hâricî görüşüne sahip olduğunu bazı Medîne valileri tarafından arandığını onun da gidip Davud b. el-Husayn'in evinde gizlendiğini ve bu durumun ölünceye kadar devam ettiğini söylemiştir.⁴⁰⁶

İkrime'nin çok hadis bildiğini ve ilim deryâlarından bir deryâ olduğunu ancak hadîsleriyle delil getirilemeyeceğini ve aleyhinde insanların konuştuğunu söylemişlerdir. Mus'ab ez-Zübeyrî, İkrime'nin Hâricî fikre sahip olduğunu ve onun İbn Abbâs'ın da Hâricî görüşleri paylaştığını söylediğini aktarmıştır.⁴⁰⁷ İkrime'nin İbn Abbas hakkındaki bu iddiasını kabul etmek mümkün değildir. Hz. Ali'nin

⁴⁰⁴ Abdullâh b. Asfer et-Temîmî'ye bağlı bir gruptur. Ezârika grubunun aşırı fikirlerine tepki olarak ortaya çıkmışlardır. Bulut, *İslâm Mezhepleri Tarihi*, 59.

⁴⁰⁵ Münzirî, *Cüz'ün fîhi zikru hali İkrime*, 29-30; İbn Hacer, *el-Mukaddime*, 1/425-426.

⁴⁰⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/224; Münzirî, *Cüz'ün fîhi zikru hali İkrime*, 31; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, 20/290; İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, 5/143.

⁴⁰⁷ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 5/22; Münzirî, *Cüz'ün fîhi zikru hali İkrime*, 31; İbn Hacer, *el-Mukaddime*, 1/425.

yanında yer alan Abdullah b. Abbas'ın ona düşmanlık yapmış olanların görüşlerini paylaşmış olması makul bir iddia olarak değerlendirilemez.

İbn Bükeyr, İkrime'nin Mısır'a geldiğini ve Mağrib Berberilerinden olduğunu, yakınımda bulunan bir yerde oturduğunu söylemiştir. Daha sonra Mağrib tarafına gittiğini ve oralarda Hâricîlerin ondan bu fikri aldığını söylemiştir.⁴⁰⁸

İkrime'nin Mağrib ziyareti sırasında burada Hâricî isyanların siyasi olarak aynı döneme denk gelmesinin de İkrime'nin Haricilik ile itham edilmesine sebep olmuş olması muhtemeldir. Özellikle bu ihtimali teyit eden faktör ise İkrime'nin İbadilerin propagandacısı olan Selâme b. Said ile İkrime beraber Afrika'ya gitmişlerdir.⁴⁰⁹

İmam Buharî'nin hocası olan Ali b. el-Medîni İkrime'nin Necde el-Harûrî'nin görüşünde olduğunu belirtmiştir. Derâverdi ise İkrime ve şair Küseyyir Azze aynı günde Medine'de vefat ettiler. Cenazelerini zencilerden başka kimse taşımadı. İnsanlar bu zıt görüşlü iki âlimin aynı günde vefat etmelerini garipsediler. İkrime, bir bakışla dahi insanı tekfir edebilecek Hâricî olduğu tahmin edilen biriydi. Küseyyir Azze ise *rec'ate* inanan Şîf biriydi.⁴¹⁰

Malik b. Enes, babasından yapmış olduğu rivate göre ikindiden sonra İkrime Mevlâ İbn Abbâs ve Küseyyir Azze'nin cenazesi getirildi. Mescitte bulunan cemaatten hiçbiri onlar için istifini bozmadı. Başka bir rivâyette Kuseyyir'in cenazesine cemaatin iştirak ettiğini ve İkrime'nin cenazesine ise kimsenin iştirak etmediği haberi verilmektedir.⁴¹¹

Hammâd b. Seleme'nin talebesi Mufaddal b.Fedâle el-Mısırî (ö.181/798) ise, "İkrime ve Küseyyir Azze aynı günde vefat ettiler. Cenazeleri götürüldüğünde Medine'de erkek kadın kimse geride kalmadı herkes iştirak etti. Bugün insanların en

⁴⁰⁸ Münzirî, *Cüz'ün fîhi zikru hali İkrime*, 31-32; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, 20/277-278.

⁴⁰⁹ Halîfât, *Neş'etü'l-Hareketi'l-İbâdiyyeti*, 133-135.

⁴¹⁰ Münzirî, *Cüz'ün fîhi zikru hali İkrime*, 32; İbn Hacer, *el-Mukaddime*, 1/426.

⁴¹¹ Münzirî, *Cüz'ün fîhi zikru hali İkrime*, 32.

bilgini ile en büyük şairi olan kişi vefat etti. Kadınların Küseyyir'in cenazesi üzerine üşüştüğünü ve çok ağladıklarını" beyan etmiştir.⁴¹²

Yezîd b. Hârûn, İkrime Basra'ya geldiğinde Eyyûb, Süleymân et-Teymî ve Yûnus b. Ubeyd yanına gittiler. Onlara hadîs dersi verirken ansızın bir şarkı sesini duydu. İkrime, "susun" dedi ve şarkıyı dinlemeye koyuldu. Daha sonra "Allah canını alasıca nede güzel şarkı söylüyor" dedi. Süleymân ve Yûnus(İkrime'nin şarkı dinlemesinden dolayı) bir daha yanına uğramadılar Eyyûb ise yanına gitmeye devam etti. Yezîd b. Hârûn, Eyyûb'un yaptığı takdire şayandır"⁴¹³ demiştir.

Ömer b. Kays el-Mekkî, Atâ'nın kendisine İkrime'nin İbâdî olduğunu söylediğini belirtmiştir.⁴¹⁴

Hasan b. Atiyye el-Kureşî el-Kûfî, Ebû Meryem'den "İkrime'nin Beyhesî (Hariciliğin bir kolu) olduğunu işittim."⁴¹⁵ demiştir.

Alî b. el-Medîni, Ya'kûb el-Hadremî'nin dedesinden işittiğine göre İkrime mescidin kapısında durmuş ve "içerde kâfirlerden başka hiç kimse yoktur"dediğini nakletmiştir ve kendisi de, İkrime'nin İbâdiyye mezhebinin görüşlerini benimsediğini belirtmiştir.⁴¹⁶

İbn Lehîa (ö. 174/790)⁴¹⁷, İkrime'nin Necde el-Harûrî'nin yanına gidip altı ay boyunca kaldığını ve daha sonra döndüğünde İbn Abbâs'ın da; "habîs geldi" dediğini rivâyet etmiştir. İbn Lehîa, İkrime'nin Necde ile aynı fikirde olduğunu da belirtmiştir.⁴¹⁸

Ebü'l-Hasanel-Eş'arî, Mekâlâtü'l-İslâmiyyîn ve ihtilâfî'l-musallîn adlı eserinde Hârcîlerin İkrime'yi Hâricî biri olarak gördüklerini iddiasına yer vermiştir.

Sonuç olarak İkrime hakkındaki Haricilik ithamının daha önce de belirttiğimiz gibi dinin yasakladığı bazı fiillerin işlenmesini küfür olarak

⁴¹² Münzirî, *Cüz'un fîhi zikru hali İkrime*, 32.

⁴¹³ Münzirî, *Cüz'un fîhi zikru hali İkrime*, 28; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, 20/284.

⁴¹⁴ İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, 5/140.

⁴¹⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, 20/278.

⁴¹⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, 20/278.

⁴¹⁷ Hadis konusunda zayıf biri olarak kabul edilmiştir. Bkz. Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, 405.

⁴¹⁸ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, 20/277.

nitlemesinden kaynaklandığını söylemek mümkündür. Bazı Haricî taifelerin onu kendilerinden saymalarının altında yatan gerekçenin söz konusu meslelerdeki görüş ortaklığı olduğunu düşünüyoruz.

3.1.3. Yöneticilerden Hediye Kabul Etmesi

İkrime'nin eleştirildiği konulardan biri de yöneticilerden hediye almış olmasıdır. Bununla ilgili olarak öğrencisi Hâlid el-Hazzâ (ö.142/759), şunu söylemiştir:

İkrime'den ders arkadaşım olan Muhammed b. Sîrîn bana (İbn Abbâs'ı görmediğ halde); "İbn Abbâs'tan şöyle bir haber verildi" denildiğinde ben ona o haber veren kişinin "İkrime" olduğunu anladım. Halid el-Hazzâ'ya biri ; "Muhammed b. Sirin niçin İkrime ismini vermiyor" diye sorduğunda el-Hazzâ da; "Muhammed b. Sirin de, İmam Malik de İkrime'den rivâyet ettikleri hadislerde ismini vermezlerdi. İkrime, insanların en bilginiydi fakat Hâricîlik fikrini taşıyordu her yeri gezmiştir. Horasan, Şam, Yemen, Mısır ve Afrika gezdiği yerlerdir. Afrika halkının İkrime'den Sufriyye görüşünü aldıkları ve Emirlerin yanına gidip onlardan mükâfat aldığı "⁴¹⁹ söylenmiştir.

Şebâbe b. Sevvâr'ın (ö. 206/821) Şu'be vasıtasıyla İmran b.Hüdeyr'den aldığı rivâyete göre İmran, İkrime'yi sarığı yırtılmış biri olarak görmüş ve kendisine sarığını vermeyi teklif etmiştir. İkrime kabul etmemiş ve ümerânın dışında kimseden bir şey almadığını ifade etmiştir.⁴²⁰

Abdulaziz b. Ebî Ravvâd, İkrime'yi Neysabur'da görmüş ona Haremeyni bırakıp Horasan'a ne diye geldin? diye sormuştur. O da; "ev halkımı geçindirmek için geldim" demiştir. Ebû Nuaym el-İsfahanî, *Tarihu İsfahan* adlı kitabında şöyle

⁴¹⁹ İbn Adî, *el-Kâmil fî du'afâi'r-ricâl*, 6/470; Münzirî, *Cüz'ün fihî zikru hali İkrime*, 28-29; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, 20/287-288.

⁴²⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/222; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, 20/285.

demektedir: "İkrime Mevla İbn Abbâs diyar diyar gezmiş gezgin biriydi. İsfahân valisinin yanına gitmiş ve vali ona üç bin dirhem para bağışlamıştır."⁴²¹

Ali b. Ayyâş el-Hımsî, Abdulhamid b. Berhâm'dan İkrime'yi beyaz sakallı, beyaz sarığının ucu iki omuzun arasına sarkılmış, boğazına dolandırmış biri olarak gördüm. Ridasının rengi de beyazdı. İkrime Medâin şehrinin valisi olan Bilal b. Mirdâs el-Fezârî'nin yanına gelmiş. Valinin ona verdiği üç bin dirhemi kabul etmiştir.⁴²²

Abbâs b. Mus'ab el-Mervezî, İkrime'nin İbn Abbâs'ın talebeleri arasında tefsiri en iyi bilen kişi olduğunu belirttikten sonra şehirlere gidip dilendiğini söylemiştir. Merv şehrinde Mahled b. Yezîd b. Muhellebin yanına gitmiş ve İkrime serrâcların çarşısında Ebû Seleme es-Serrâc el-Muğîre b.Müslim'in dükkânında oturmuştu. Mahled de ona siyah bir katır hediye etmiştir.⁴²³

Şebâbe b. Sevvâr, Ebû't-Tayyib Musa b. Yesâr'dan İkrime'yi Semerkant'tan döndüğü sıralarda bir merkebin sırtında ve altında da iki çuval ipek elbise olduğu halde gördüğünü nakletmiştir. Devamında Semerkant valisi ona bu hediyeleri vermiştir. İkrime'nin yanında da bir hizmetçi veya bir çocuk da vardı. Semerkant'ta biri İkrime'ye buraya ne diye geldiğini sorduğunda İkrimedeki "ihtiyacı için geldiğini"⁴²⁴ dile getirmiştir.

Yukarıda İkrime'ye yönelik eleştirileri üç maddede toplamıştık. Bunlar hadis uydurma ile ittimah, Hâricî olmakla ittimah ve ümerâdan hediye kabul etmesi ile ilgili eleştirilerdi. Bunlara dair rivayetleri ve söylentileri naklettik. Bu başlığımızda ise bu üç başlıkla ilgili söylemlere aynı şekilde rivayet ve görüşlerle cevap vermeye çalışacağız.

3.2. ELEŞTİRİLERE VERİLMİŞ CEVAPLAR

3.2.1. Hadis Uydurma/Yalanlılığına Dair İddiaya Verilen Cevap

⁴²¹ Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî, *Târîhu İsfahân* (Beyrût: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990), 1/450; Münzirî, *Cüz 'ün fîhi zikru hali İkrime*, 29; İbn Hacer, *el-Mukaddime*, 1/426.

⁴²² Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, 20/269-270.

⁴²³ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, 20/270.

⁴²⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/222; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, 20/285.

İkreme, Eyyûb es-Sahtiyânî'ye "Beni arkamda yalanlayanları görmez misin? Eğer beni önümde de yalanlarsa doğru söylemiş olurlar." demiştir.⁴²⁵

Süleyman b. Harb bu sözün şu anlama geldiğini belirtmiştir: Eğer İkrime'yi yalanlayanlar yüzüne karşı söylemezlerse ve yalan olduğunu ona ikrar ettirmezlerse bu söylemleri iddiadan öteye geçmez ve de herhangi bir delil teşkil etmez.⁴²⁶

Ebû Abdillâh el-Mervezî bir kimsenin adaleti ilim ehlinin ondan rivâyet almakla ve aldıkları rivâyeti eda etmekle sabit olmuşsa, açıkça cerhi gerektiren şey aleyhinde sabit olmadıkça birinin onu cerh etmesiyle cerh olunmaz. Bir ravi hakkında kezzaptır denildiğinde gerekçesi zikredilmezse cerhi kabul edilmez.⁴²⁷

İbn Abdilberr, Muhammed b. Sîrîn'nin İkrime'nin aleyhindeki sözleriyle ilgili şöyle demiştir: Ehli ilim İkrime'nin Allah'ın kitabını İbn Sîrîn'den daha iyi bildiğine dair görüş birliğindedir. Olabilir ki bir insan bir şeyin varlığını zannederek kendine hâkim olmayıp yanlış bir şey söyleyebilir. İbn Sîrîn'in İkrime'nin aleyhindeki sözleri böyle yorumlanabilir.⁴²⁸

İmâm Şâfiî, Muhammed b. Sîrîn, İbrâhîm en-Nehâî ve Tâbiîn ulemâsının birçoğu hadisi ancak sika olan râvilerden alırlarmış ve ehl-i hadisten bu mezhebe muhalif olanı görmedim diye söylemiştir.⁴²⁹ İmâm Şâfiî'nin bu sözünden hareketle ehl-i hadisin İkrime'den hadis rivayet etmelerinin onu sika bir râvi olarak kabul ettiklerini göstermektedir diyebiliriz.

Hadîs ilminde büyük öneme sahip İmâm Buhârî (ö. 256/870), zannedildiği gibi İmâm Mâlik, İkrime'yi sika görmeyen biri değildir. Çünkü o İkrime'den bir adam vasıtasıyla hac konusunda rivâyette bulunmuştur. İmâm Buhârî, "bizim hadis ilmiyle ilgilenen arkadaş çevremiz hepsi İkrime'den hadis rivâyet etmiş," diye buyuruyor.⁴³⁰ Buhârî'nin, İmâm Mâlik'ten bahsediyor olması çalışmamız için önem arz etmektedir.

⁴²⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, 275; İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, 5/139.

⁴²⁶ Münzirî, *Cüz'ün fîhi zikru hali İkrime*, 31.

⁴²⁷ Münzirî, *Cüz'ün fîhi zikru hali İkrime*, 33; İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, 5/144.

⁴²⁸ Münzirî, *Cüz'ün fîhi zikru hali İkrime*, 34.

⁴²⁹ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, 149.

⁴³⁰ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil Buhârî, *et-Târihü'l-kebîr* (Beyrût: Daru'l-Fikr, 2012), 7/36.

Zira İkrime'ye mesafeli duranlar, İmam Mâlik'in talebesi veya etkilendiği kimselerdir.

İbn Abdilber, Malik b. Enes'in *Muvatta* adlı kitabında hilal konusunda İkrime'den rivâyet aldığı halde İbn el-Müseyyib'in İkrime'ye iyi bakmadığından ismine yer vermek istememiştir diyenlerin iddiasını reddetmekte ve şöyle demektedir: Bunun doğru olmadığını düşünüyorum. Çünkü Kitabü'l-Hac'da İkrime'nin İbn Abbâs'tan gelen rivâyetine yer vermiş ve Atâ'nın bu konudaki rivâyetini terketmiştir. Hâlbuki Atâ'nın menâsik konusunda tabînin en büyük âlimi, sika ve emin bir râvi olduğunu âlimler belirtmişlerdir.⁴³¹

Said b. Cübeyr'in İkrime aleyhindeki sözleriyle ilgili Şeyban b. Abdurrahman, Ebû İshak'tan şunları nakletmiştir: Said b. Cübeyr, siz İkrime'den bazı hadisleri rivâyet ediyorsunuz. Oysa benim yanımda asla o hadisleri rivâyet edemez, demiştir. İkrime gelmiş o hadisleri teker teker rivâyet etmiştir. Mecliste bulunan başta Tavus b. Keysan ve Said b. Cübeyr gibi zatların tümü susmuşlardır. Said b. Cübeyr hiçbir şey söylememiştir. İkrime kalktığına, Said b. Cübeyr'e nasıl buldunuz denildiğinde eliyle onun hadislerin rivâyetlerinde isabetli ve haklı olduğunu ifade etmiştir.⁴³² İkrime'nin arkasında keşke bu hadisleri rivâyet etmeseydi diyen Tavus b. Keysan, Said b. Cübeyr gibi zatlar İkrime'nin huzurunda suskun ve o rivâyetleri kabul ettiklerini görüyoruz.

Yahyâ b. Maîn bana Hammâd b. Zeyd'ten (ö. 179/795) işiten birinin aktardığına göre Hammâd, Eyyûb'e İkrime ile ilgili bir soru yönelttiğinde Eyyûb'un eğer benim yanımda sika biri olmasaydı ondan bir şey yazmazdım." dediğini rivayet etmiştir.⁴³³

Hammâd b. Zeyd'ten gelen bir rivâyete göre Eyyûb'a İkrime'yi itham edip etmediği sorulmuştur. Eyyûb, ben itham etmezdim, cevabını vermiştir.⁴³⁴

⁴³¹ Münzirî, *Cüz'ün fîhi zikru hali İkrime*, 33-34; İbn Hacer, *el-Mukaddime*, 1/429.

⁴³² İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/220; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, 20/275.

⁴³³ Münzirî, *Cüz'ün fîhi zikru hali İkrime*, 19; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, 20/275.

⁴³⁴ Münzirî, *Cüz'ün fîhi zikru hali İkrime*, 21; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, 20/275.

Ahmed b. Züheyr, "İkrime, rivâyetinde en güvenilir adamdır. Çünkü o kendi seviyesinde ve aşağı seviyede olanlardan rivâyet almamıştır. Hadîsleri genellikle sahâbîlerden idi,"⁴³⁵ demiştir.

Ahmed b. Hanbel, Halid el-Hazzâ'dan Muhammed b. Sîrin bana İbn Abbâs'tan şöyle bir rivâyet geldi dediğinde mutlaka ona o rivâyeti aktaran İkrime'nin ta kendisidir,⁴³⁶ dediğini nakletmiştir.

Cerîr'in, Muğîre'den aktardığına göre Said b. Cübeyr'e senden daha fazla tefsir ilmini bilen var mı diye sorulmuştur. O, İkrime'nin kendisinden daha iyi bildiğini söylemiştir.⁴³⁷

Cafer et-Tayalisî, Yahyâ b. Main'den "İkrime ve Hammâd b. Seleme aleyhinde olanı İslam'da şüpheli biri olarak gör" dediğini aktarmıştır.⁴³⁸

A'meş'in, Habib b. Ebî Sabit'ten aktardığına göre İkrime, Atâ ve Said b. Cübeyr'e hadis rivâyetinde bulunmuştur. İkrime'ye kalktığına Habib, ikisine aktardığı hadislerde kabul etmediğimiz bir şey mi var diye sorulmuştur. Onlar, hayır diye cevap vermişlerdir.⁴³⁹

İbn Hibbân el-Büstî (ö. 354/965) İkrime'yi es-*Sikat* adlı eserinde zikretmiştir ve onun Kur'ân ilimlerinde ve fıkhıta zamanının âlimi olduğunu söyler. Cabir b. Zeyd, İkrime'nin insanların en âlimi olduğunu belirtmiş ve şöyle demiştir: İlimden azıcık nasibini alan birinin Yezîd b. Ebî Ziyâd'ın sözüne bakmaması gerekir. Zira Yezîd b. Ebî Ziyâd muteber olmayan birisidir. Kendisi cerh olunmuş birinin sözüyle İkrime gibi sika biri nasıl cerh olunur.⁴⁴⁰

3.2.2. Hâricî Olduğu İddiasına Dair Verilen Cevap

⁴³⁵ Münzirî, *Cüz'un fihi zikru hali İkrime*, 19; İbn Hacer, *el-Mukaddime*, 1/428.

⁴³⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, 20/287.

⁴³⁷ İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, 5/139.

⁴³⁸ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, 20/288.

⁴³⁹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, 20/275.

⁴⁴⁰ İbn Hacer, *el-Mukaddime*, 1/426-427.

el-İclî (ö. 261/875), İkrime'nin Mekki, Tabiî ve sika biri olup Harûfî olmadığını belirtmiştir.⁴⁴¹ Bu ifadeden hareketle İkrime'nin Harici biri olmadığını beyan edebiliriz.

Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî (ö. 310/923) İkrime'nin, Sufriyye (Hariciliğin bir kolu) mezhebine mensup olduğuna dair iddianın delilsiz olduğunu belirttiikten sonra, bu tür iddialarla insanları şüpheli hale getirirsek kendisinden hadis alınacak kimse kalmaz, demiştir. Çünkü her bir fırka kendi görüşlerinin hakkaniyetini ortaya koymak için mutlaka ümmetin kabul ettiği bir âlimin kendi mezbeplerine bağlı olduğu iddiasında bulunur.⁴⁴²

Ebû Abdillâh Mus'ab b. Abdillâh ez-Zübeyrî'nin (ö. 236/851) İkrime'nin harici olduğuna dair iddiası problemlidir. Zira o, hicrî yüz elli altı yılında dünyaya gelmiştir. Dolayısıyla İkrime hakkındaki sözleri hüccet olamaz. Ayrıca Mâlik b. Enes'in talebesi olma hasebiyle hocasından etkilenme payı göz ardı edilmemelidir diye düşünülmesi gerektiğini düşünmekteyiz.

İmâm Mâlik, İkrime'nin bazı sözlerinden yola çıkarak Hâricî olabilir düşüncesiyle ondan uzak durmuştur.⁴⁴³ İbn Ebî Hâtim (ö. 327/938) babasına İkrime ile ilgili soru sormuş babası da onun sika biri olduğunu belirtmiştir. "Peki hadîsleriyle delil getirilir mi?" diye sorduğunda babası ondan sika biri rivâyet ediyorsa hüccet olur demiştir. Babası sözlerine şöyle devam etmiştir: Mâlik, İkrime'ye atfedilen bazı sözlerden dolayı böyle söylemiştir. Babası son olarak İkrime'nin Hâricî olduğu kesinlikle doğrulanmamıştır,⁴⁴⁴ demiştir.

Alî b. el-Medîni'nin Ya'kûb el-Hadremî'den aldığı rivâyete gelince, Yakûb söz konusu rivayeti dedesinden almıştır. Dedesi hadîs ilmi kriterine göre bilinen biri olmadığı için yok hükmündedir. Zaten İbn el-Medîni "hükiye" diyerek temrîz siğasıyla zikretmiştir.

⁴⁴¹ İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, 2/145; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, 20/142.

⁴⁴² İbn Hacer, *el-Mukaddime*, 1/427.

⁴⁴³ Münzirî, *Cüz'ün fîhi zikru hali İkrime*, 19-34; İbn Hacer, *el-Mukaddime*, 1/427.

⁴⁴⁴ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 7/8-9; İbn Hacer, *el-Mukaddime*, 1/427.

el-Mervezî, Ahmed b. Hanbel'e "İkrime 'den hadîs alınır mı?" diye sorduğunda o da "evet alınır" cevabını vermiştir.⁴⁴⁵

Yezîd b. Hârûn, İkrime Basra'ya geldiğinde Eyyûb, Süleymân et-Teymî ve Yûnus b. Ubeyd yanına gittiler, onlara hadîs dersi verirken ansızın bir şarkı sesini duydu. İkrime, susun dedi ve şarkıyı dinlemeye koyuldu. Daha sonra Allah canını alasıca nede güzel şarkı söylüyor dedi. Süleymân ve Yûnus bir daha yanına uğramadılar Eyyûb ise yanına gitmeye devam etti. Eyyûb'un yaptığı takdire şayandır dedi.⁴⁴⁶ Bu rivâyet doğru olsa İkrime'nin Hâricîlik ithamını çürütür. Çünkü basit bir nedenle insanları tekfîr eden bu düşünce sahibi herkesten daha çok kendisi bu tür şeylerden uzak durur.

Ayrıca "kezzâb" iddiası "Hâricî" iddiasını çürütür. İslâm târîhi bunun en güzel şahididir. Zira Haricilere göre yalan söylemek küfürdür.⁴⁴⁷ Bu düşüncede olan insanların yalana tevvesül etmesi iddialarına aykırıdır.

3.2.3. İkrime'nin Ümerâdan Hediye Kabul Etme Meselesine Dair Eleştirilere Verilen Cevap

İkrime'nin ümeradan bir şey aldığı iddiasını yalanlayan herhangi bir ifade beyan edilmemiştir. Eğer ümerâdan bir şey almak, râvînin adalet vasfını zedeliyorsa, bu konuda İbn Şihâb ez-Zührî, İkrime'den geri değildir. Zührî, ümeradan İkrime'ye göre daha çok ödüller almıştır. Buna rağmen muhaddisler Zührî'den rivâyet almada geri durmamışlardır.⁴⁴⁸

Taberî, "Resûlullah (s.a.v) gönül rızasıyla verilmesi caiz olan bir şeyi başkasına hediye olarak verilmeyi mendub kıldığı gibi kabulunu da mendub kılmıştır. Peygamberimiz Hz. Ömer'e "gözünü dikmediğin ve istemediğin bir şey sana verildiğinde sende kabul et" demiştir. Bu hadîs mutlak gelmiş, herhangi bir kayıtlı kayıtlanmamıştır. Ancak haram yollarla elde edilen bir mal, kişiye hediye olarak verilirse kabul etmemesi gerekir. Örneğin gasp yoluyla elde edilen bir mal aynıyla bir kişiye hibe edilse, o kişi de gasp malı olduğunu kesin biliyorsa, sahibine

⁴⁴⁵ İbn Hacer, *el-Mukaddime*, 1/428.

⁴⁴⁶ Münzirî, *Cüz'ün fîhi zikru hali İkrime*, 28; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, 20/284.

⁴⁴⁷ Sibâî, *es-Sünnetu ve Mekânetühâ fî't-teşrî'i'l-İslâmî*, 136-137.

⁴⁴⁸ İbn Hacer, *el-Mukaddime*, 1/427.

iade etmelidir. Bu konuyu Taberî uzunca ele almıştır. Taberî'nin görüşü aynıyla haram olduğu kesin olmayan bir şeyin kabulünde bir mahzur olmadığı yönündedir. Nitekim Ehl-i kitâb'ın verdiği cizyeden istifade etmek caizdir. Biz iyi biliyoruz ki Ehl-i kitâb'ın bazı alışverişleri, muâmeleleri İslâm fihhına uygun düşmemektedir. Bazı âlimlerse takvâ yönünden ümerâdan bir şey almayı mekrûh görmüşlerdir.⁴⁴⁹

İbn Abdilberr en-Nemerî'nin (ö. 463/1071), “İkrime Mevlâ İbn Abbâs âlimlerin büyüklerindedir. Bazı kimselerin onun aleyhinde beyanları, adaletini zedelemez. Zira kimsenin elinde onu cerhedecek bir delil yoktur.”⁴⁵⁰ Şeklindeki sözleri İkrime hakkındaki eleştirilerin ihtiyatla karşılanması gerektiğini ortaya koymaktadır.

⁴⁴⁹ İbn Battâl, *Şerhu İbn Battâl*, 3/509-511.

⁴⁵⁰ Münzirî, *Cüz'un fîhi zikru hali İkrime*, 34.

3.3. DEĞERLENDİRME

1.Yalabçılıkla itham edilmesi

Bilindiği gibi İkrime'nin yalancı olduğuna delil olarak İbn Ömer'in Nâfi'a, "İkrime'nin İbn Abbâs'a iftirada bulunduğu gibi sen de bana iftirada bulunma" dediğine dair rivayet zikredilmektedir. Bu, Halefû'l-Cezzârın Yahyâ el-Bekkâ'dan rivâyetidir. Yahyâ el-Bekkâ ise hadis ilmi kriterlerine göre metrûk biridir. İbn Hibbân, adil bir insanın adaletinin mecrûh olan biriyle cerh edilemeyeceğini belirtmiştir. İbn Cerîr ise, "Eğer bu rivâyet doğru olsa bile birçok tarafa çekilebilir. Sadece İkrime'nin bir rivâyetinde onu kizbe nispet etmiş olabilir. Kizb ise Hicaz halkı tarafından hata anlamında kullanılmaktadır," demiştir. İbn Hacer, bu ihtimalin güçlü olabileceğini söylemiştir. Zira İbn Ömer, İkrime'nin İbn Abbâs'tan sarf konusundaki rivâyetini eleştirmişti. İbn Cerîr, Nafi'ın İbn Ömer'den arkadan kadına yaklaşmanın mübahlığına dair rivâyetini Sâlim b. Abdillâh kabul etmemiş ve kölenin (Nafi') babasına iftira atmış olduğunu söylemiştir. Kimse Sâlim'in bu sözünü Nafi' için cerh sebebi saymamıştır. İbn Hibbân Hicaz halkının "kezebe" kelimesini "ahtae" yerine kullandıklarını söylemiştir.⁴⁵¹

Bu te'vili güçlendiren başka bir rivâyet ise Ubâde b. Sâmit'in "Ebû Muhammed vitr namazı vaciptir" denildiğinde "kezebe Ebû Muhammed " demesidir. Hâlbuki Ebû Muhammed sahabîdir, içtihadına dayanarak bu hükmü vermiştir. Müçtehid için "kezebe" yalan anlamında değilde ancak "ahtae" anlamında kullanılabilir. Zira müçtehide ichtihadından dolayı hata yapmıştır denilebilir ancak yalan söylemiştir denilemez. İbn Abdilberr, "kezebe" nin "ahtae" anlamında kullanıldığına dair birçok örnek vermiştir. İkrime'ye söylenen bu söz, Nafi'ya söylenen söze hamledilebilir. İbn Hacer bu ihtimalin sahih bir ihtimal olduğunu söylemiştir.⁴⁵²

Atâ el-Horasânî'nin, " Resûlullah, Meymûne annemizle ihramdayken nikâh kıymıştır." rivâyeti hakkında İkrime yalan söylemiştir sözü İkrime'ye yapılan bir

⁴⁵¹ İbn Hacer, *el-Mukaddime*, 1/426.

⁴⁵² İbn Hacer, *el-Mukaddime*, 1/426.

haksızlıktır. Zira birçok târîkle İbn Abbâs'ın ravileri bu rivâyeti ondan aktarmışlardır. Atâ'nın "kezebe" sözcüğü "ahtae" anlamında olduğunu söyleyebiliriz.⁴⁵³

Said b. Cubeyr'in "İkrime yalan söyler" sözü yine hata ettiği anlamındadır. Bu sözün sadece bir rivâyet hakkında olduğunu Saîd'in İkrime'yi övmesinden anlıyoruz.⁴⁵⁴

İbn Sîrîn, İkrime'yi belli etmediği bir görüşünden dolayı eleştirmiştir. Çünkü Halid b. el-Hazzâ "İbnSîrîn bana İbn Abbâs'tan şöyle bir bilgi geldiği her yerde ona o bilgiyi veren İkrime'nin ta kendisidir."⁴⁵⁵

Yezid b. Ebî Ziyâd'ın "İkrime yalan söylemiştir" sözünü Ebû Hatîm b. Hibban Yezid'in zayıf bir râvi olmasından dolayı reddetmiştir.⁴⁵⁶

Kasım b. Muhammed'in, İkrime'yi kizbe nispet etmesine gelince ilimde derya olan birinin birçok görüşü olması ihtimal dâhilindedir. İkrime birçok sahabîden rivâyet aldığı için bir konuda farklı rivâyetleri olabilir.⁴⁵⁷

Lisanü'l-Arab gibi geniş ve muteber olan bir lüğât kitabında İbn Manzûr "kezebe" kelimesinin "ahtae" anlamında kullanıldığına dair hadis şerhlerinden ve Arapların cahiliye döneminde ki şiirlerinden örnekler vererek ispatlamıştır.⁴⁵⁸

Bütün bu deliller ışığında İkrime'nin hakkında "kezzâb"tır diye varid olan rivâyetlerin yalancıdır anlamında değil; Hicaz halkının kullandığı gibi "hatalıdır" anlamında olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca bir âlimin çağdaşları tarafından kiskanılma payı olduğu düşünülünce İkrime'nin "sâdûk" ve kesin olarak "sika" olduğu kanaatini bize vermektedir.

⁴⁵³ İbn Hacer, *el-Mukaddime*, 1/426.

⁴⁵⁴ İbn Hacer, *el-Mukaddime*, 1/426.

⁴⁵⁵ İbn Hacer, *el-Mukaddime*, 1/426.

⁴⁵⁶ İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 9/263; İbn Hacer, *el-Mukaddime*, 1/426-427.

⁴⁵⁷ İbn Hacer, *el-Mukaddime*, 1/427.

⁴⁵⁸ Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab* (Beyrût: Dâru Sâdir, 1414), 1/709.

2. Harici olmakla itham edilmesi

Haricî kelimesinin ne anlama geldiğini, Haricîliğin özelliklerini ve Haricîlerin karakterlerini ilk önce kavramaya çalışalım. Daha sonra ise İkrime'nin Haricî olup olmadığı ihtimalini değerlendirelim.

Haricî: Müslümanların hakkında görüş birliğine vardıkları, adil imama karşı çıkanlardır. Bu baş kaldırı ister Sahâbe döneminde olsun isterse daha sonra güzel bir şekilde sahâbeye uyanların dönemlerinde olmasının hiçbir farkı yoktur.⁴⁵⁹

Haricîler kendi aralarında farklı fırkalara ayrılmışlardır. Bu fırkalar genel itibariyle birbirlerini tekfir eden ama ortak noktaları olan fırkalardır. Bunların en bilinen fırkaları: el-Muhakkimetü'l-Ulâ, Ezârîka, Necedât, Sufriyye, Acârîde, Beyhesiyye, Sâlibe, İbâdiyye fırkalarıdır. Tabiki bu fırkaların herbirinin altında da birçok grup vardır.⁴⁶⁰

Haricîlerin Ortak Noktaları

- a. Hz. Osman ve Hz. Ali'den teberrî etmeleridir. Bu teberrî fiilini bütün taâtlerden önce görürler. Teberri etmeyenin nikâhını geçersiz sayarlar.⁴⁶¹
- b. Büyük günah işleyeni kafir görürler.⁴⁶²
- c. Sünnetin dışına çıkan imama karşı baş kaldırmayı vacip bir hak görürler.⁴⁶³
- d. İmameti Kureyş'e has bir özellik görmezler. Onlara göre hür, köle, Kureyşî, Kureyşî olmayan her bir Müslüman halife olabilir.⁴⁶⁴
- e. Genelde takiyyeyi kabul etmezler.⁴⁶⁵

⁴⁵⁹ Şehristânî, *el-Milelu ve'n-Nihal*, 1/84.

⁴⁶⁰ Şehristânî, *el-Milelu ve'n-Nihal*, 1/85; İbrahim Bulut, *İslâm Mezhepleri Tarihi* (Ankara: Bilimsel Araştırma Yayınları, 2018), 58-59.

⁴⁶¹ Şehristânî, *el-Milelu ve'n-Nihal*, 1/85.

⁴⁶² Şehristânî, *el-Milelu ve'n-Nihal*, 1/85; Bulut, *İslâm Mezhepleri Tarihi*, 60.

⁴⁶³ Şehristânî, *el-Milelu ve'n-Nihal*, 1/85; Bulut, *İslâm Mezhepleri Tarihi*, 60.

⁴⁶⁴ Şehristânî, *el-Milelu ve'n-Nihal*, 1/85.

⁴⁶⁵ Sibâî, *es-Sünne ve Mekânetühâ*, 137.

f. Cemal, Sıffin ve tahkîm olayına karışanlara karşı Sahabî dahi olsa dil uzatırlar ve adil olmadıklarını serahaten bildirirler.⁴⁶⁶

g. İtikadî konularda Mutezile'ye yakın dururlar.⁴⁶⁷

h. Yalan konuşanı kâfir görürler.⁴⁶⁸

Haricîlerin Karakterleri

a. Genel itibariyle bedavidirler.⁴⁶⁹

b. Nassın zahirine bağlıdırlar.⁴⁷⁰

c. İbadete düşkündürler.⁴⁷¹

d. Kavgacı bir ruha sahiptirler.⁴⁷²

e. En ufak şeyde dahi birbirlerini tekfir edebilirler.⁴⁷³

f. İstisnalar hariç birliktelik kurup devlet kuramamışlardır.⁴⁷⁴

g. İslâm Tarihinde birçok defa baş kaldırmışlar ve tekfirci düşüncelerinden dolayı baş kaldırmaya da her zaman müsaittirler.⁴⁷⁵

İkrime'ye baktığımızda hiçbir zaman yöneticilere karşı yapılmış olan isyanlarda yer almamıştır. Yer almadığı gibi isyana sevk edici söz ve faaliyetlerde bulunduğu dair hiçbir delil yoktur.

İkrime için bazı âlimlerin Hâricî'dir sözünün altında yatan temel etken İkrime'nin "nebizin her içişi küfürdür" gibi sözleridir. Bu ve benzeri sözler

⁴⁶⁶ Şehristânî, *el-Milelu ve'n-Nihal*, 1/86; Ebü'l-Hasen Seyfüddîn Alî b. Muhammed b. Sâlim es-Sa'lebîÂmidî, *Gâyetü'l-merâm fî ilmi'l-keîâm* (Beyrût: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004), 330.

⁴⁶⁷ Ahmet Özdemir, *İbâdiyye'nin Ana Hadis Kitabı el-Câmiu's-Sahîh Müsnedu'r-Rebî' b. Habîb* (Ankara: Araştırma Yayınları, 2020), 287.

⁴⁶⁸ Şehristânî, *el-Milelu ve'n-Nihal*, 1/88-89.

⁴⁶⁹ Halîfât, *Neş'etü'l-Hareketi'l-İbâdiyyeti*, 54.

⁴⁷⁰ Bulut, *İslâm Mezhepleri Tarihi*, 60.

⁴⁷¹ Sibâî, *es-Sünne ve Mekânetühâ*, 137.

⁴⁷² Şehristânî, *el-Milelu ve'n-Nihal*, 1/88-89.

⁴⁷³ Şehristânî, *el-Milelu ve'n-Nihal*, 1789.

⁴⁷⁴ Bulut, *İslâm Mezhepleri Tarihi*, 62.

⁴⁷⁵ Bulut, *İslâm Mezhepleri Tarihi*, 54.

Hâricîlerin kolaylıkla sarfettikleri sözlerdi. Konu iyice incelendiğinde Resûlullâh (s.a.s) bazı suçların fâilini küfre nisbet ettiği görülecektir. Buna örnek olarak Sahîhu Müslim'de geçen hadisi örnek olarak sunacağız. “Zinakar zina yaparken, hırsız hırsızlık yaparken, içki içen içerken, değerli bir malı göz göre göre yağmalayan mümin değildir.”⁴⁷⁶ Bu hadis ve benzerinin zahiri küfrü işmam eder. Âlimler bu hadisleri birkaç şekilde te'vil etmişlerdir. İmâm Nevevî (ö. 676/1277) *el- Minhâc fi şerhi Sahîh-i Müslim* adlı eserinde bazı âlimlerin yorumunu şöyle aktarmıştır: Muhakkikler, iman etmemişlerden maksat, bu suçları kâmil iman sahibi işlemez demişlerdir. Bazı âlimler bu suçları bile bile helal kılan mümin değildir diye yorumlamışlardır. Hasan-ı Basrî ve Taberî bu tür suçları işleyen Allah'ın veli kulları unvanını kaybederler belki fasık diye nitelenirler diye izah etmişlerdir. Zührî ise bu kısım hadisler varid olduğu gibi iman edilir te'vil edilmez demiştir.⁴⁷⁷

İkrime'den gelen ve zahiri küfrü hissettiren sözler de te'vil edilmelidir diye düşünüyoruz.

Fetih suresinde ki son ayetin ikinci bölümünde mealen "İncilde ki vasıfları ise bir ekin gibidir ki, filizini çıkarmış sonra onu güçlendirmiş sonra kalınlaşmış da gövdesi üzerine dikilmiştir; bu durum ekincilerin hoşuna gider, onlar hakkında ki bu teşbih kâfirleri onlarla öfkelenmek içindir".⁴⁷⁸ ayetinde geçen “şet'ehu” kelimesini Zemahşeri ve Alûsî, “İkrime'nin Ebûbekir'le yorumlamış “feazerehu” lafzını ise Hz. Ömer'le tefsir etmiş, “fezteğleza”yı ise Hz. Osman'la yorumlamış, “festevâ alâ sûkihi” yi Hz. Ali ile tevil etmiştir” rivâyetinde bulunurlar.⁴⁷⁹ Bu İslam'ın başlangıcına ve peyder pey güçlenmesine ve yeryüzüne hâkim olmasına bir meseldir.

Hız. Ali'den hadis alan ve bu ayeti böyle tevil eden bir zatın Haricî kabul edilmesi uygun bir beyan olmadığı kanaatindeyiz.

⁴⁷⁶ Müslim, Sahîhu Müslim, Kitâbü'l-İmân, 57.

⁴⁷⁷ Müslim, *el-Minhâc fi şerhi Sahîhi Müslim b. El-haccâc*, 2/41-42.

⁴⁷⁸ *Kur'ân-ı Kerîm*, ts., Feth, 29.

⁴⁷⁹ Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakâiki Gavâmidi't-Tenzîl* (Beyrût: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1407), 4/348; Şihâbü'd-dîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseynî el-Alûsî, *Rûhu'l-me'ânî fi tefsîri'l-Kur'ânî'l-'azîm ve's-seb'i'l-mesânî* (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415), 13/281.

İbn Kesir, "Allah kendisine şirk koşanı bağışlamaz, bunun dışında olanları ise, dilediği kimse için bağışlar". Ayetini tefsir ederken, İkrime'nin İbn Abbâs'tan "Allah (cc) şöyle buyurmuştur: Kim ki benim günahları bağışlamaya gücümün yettiğini biliyorsa, bana şirk koşmadığı müddetçe onun günahlarını bağışlar ve günahlarının miktarına aldırış etmem" hadisini aktarmıştır.⁴⁸⁰

Bu rivâyeti aktaran İkrime'den Haricî olma ihtimali zor gözüküyor.

Kıyame Suresi'nin 23.Ayetinde, 'Rablerine nazar edicidirler'⁴⁸¹ kısmını Taberi, İkrime'den aldığı rivâyete göre "Cennet ehli Rablerine bakacaklar" diye tefsir etmiştir. Hâlbuki Haricîler bu ayeti Mutezile gibi Allah'ın zatına değil de nimetlerine bakacaklar şeklinde te'vil etmişlerdir.⁴⁸² Bu da İkrim'nin onlar gibi düşünmediğini göstermektedir.

⁴⁸⁰ Ebü'l-Fidâ' İmâdüdîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr el-Kureşî el- Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfî, *Tefsîrû'l-Kur'ani'l-'azîm* (Beyrût: Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye,1419), 2/290.

⁴⁸¹ *Kur'ân-ı Kerîm*, Kıyâme, 23 ts.

⁴⁸² Nâmî, *Dirâsâtün ani'l-İbâdiyyeti*, 166; Özdemir, *İbâdiyye'nin Ana Hadis Kitabı*, 287.

SONUÇ

Yaptığımız araştırma ve kaynak taraması sonucunda; Tabakat ve terâcim kaynaklardan edindiğimiz verilere istinaden şunları söyleyebiliriz: İkrime Mevlâ İbn Abbâs (ö. 105/723) kırk yıl boyunca başta efendisi İbn Abbâs olmak üzere birçok sahâbîden ders almış ve bu konuda çok sayıda hadis rivayet ettiği tespit edilmiştir. İbn Abbâs, daha hayatta iken kendisine fetvâ verme yetkisi vermiştir. Muasırları tarafından ilmî noktada çokça övüldüğü gibi başkaları tarafından da eleştirildiği görülmüştür.

Şa'bî, Câbir b. Zeyd, Muhammed b. Sîrîn, Zührî, İbrâhîm en-Nehaî, Eyyûb es-Sahtiyânî gibi yetmişden fazla tâbiîn uleması olmak üzere toplamda altı yüz kişiye hocalık yapmıştır. Hatta fazla talebe yetiştirme noktasında hocası olan Ebû Hüreyre'ye benzetilmiştir. İlimde bu kadar ileri seviyede olma hasebiyle bazı çağdaşları tarafından yalancılıkla hatta İbn Abbâs adına hadis uydurmakla da suçlanmış olduğunu tesbit ettik. Çalışmamızda, onu yalanlayanların, kendisinin karşısına çıkınca sustuklarını ve ona yönelik iddialarını ispatlayamadıklarını da tesbit ettik. Buna ek olarak Arapların "kezebe" kelimesini hata yaptı anlamında kullandıklarını ve bu söze maruz kaldığı noktaların ictihâdî konular olduğu için "kezebe" kelimesi için "hata yapmıştır" anlamının daha isabetli olduğu sonucuna vardık. Bu dönemde bazı âlimlerin birbirlerine karşı hasetlik duygusuyla davrandıkları hususu da bir gerçektir. Saîd b. el-Müseyyeb'in onu yalancılıkla suçlamasında da bu duygunun etkisi olabileceğini düşünmekteyiz. Ayrıca akranların birbirlerine karşı olan ithamlarını ihtiyatla karşılamak gerekir. Saîd b. el-Müseyyeb'in bu tavrının daha sonraki dönemlerde başta İmam Malik gibi şahısların üzerinde etkisi olduğunu düşünmekteyiz. Ancak buna rağmen İmâm Mâlik'in daha sonra İkrime'den rivayet aldığı tesbit edilmiştir.

Hocası gibi İkrime de sahip olduğu ilmi birikimini hiçbir şahıs veya firkadan esirgememiştir. İkrime ilmini kimseden esirgemediğinden Hâricîlerin kendisinden

istifade etmesiyle ve bazı tekfirci ifadeler kullanmasından dolayı Hâricîlik taraftarı olarak suçlandığı anlaşılmıştır. Başta onu yetiştirmede en fazla pay sahibi olan İbn Abbâs olmak üzere Hz. Alî, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin, Yahyâ b. Ya'mer gibi zatların yanı sıra talebelerinden de başta, İbrâhîm en-Nehâf ve Eyüp es-Sahtiyânî gibi zatların Hâricîlerle olan mücadelesi ortada iken İkrime'nin Hâricî taraftarı olarak tanıtılması ispatı zor bir iddia olarak görülmüştür.

İkrime'nin mevâlîden olmasının yanı sıra Ehl-i beyt bir ailenin mevlâsı olması gibi nedenlerden dolayı olsa gerek, Emevî iktidarından hoşnut olmadığı, fetvâlarından ve yetiştirdiği talebelerinden belli olmuştur. Emeviler döneminde saltanata karşı yapılan isyanlardan etkilenen İkrime, bu isyanların birisinde üvey evladı Saîd b. Cübeyr'i kaybetmiştir. Ayrıca İkrime Ehl-i beyt mevlâsı olduğu için ve eski efendisi Alî b. Adullâh b. Abbâs, Halîfe Velîd tarafından Dımaşk'tan çıkmaya mecbur edilip Hümeym'e ikamete zorlandığı ve sonrasında oğlu Muhammed tarafından Ehl-i beyt için propaganda faaliyetlerinin gizlice başlamasının doğal sonucu olarak da dönemin idaresi tarafından kendisi ömrünün son yıllarında aranmış ve idarenin korkusundan ölüncüye kadar gizli yaşamıştır. Kuzey Afrika'da Hâricî isyanlar olmuş, muhtemelen bu isyandan sonra İkrime oralara seyahat düzenlemiş, bu da onun aranmasına sebep olmuş olabilir. Ancak bu gizli yaşamasının kesin nedeninin tesbiti ayrıca üzerinde çalışılması gereken bir konu olarak değerlendirilmiştir.

Başta Kütüb-i Sitte olmak üzere İmâm Ebû Hanîfe, İmâm Mâlik, Abdurezzâk es-San'ânî, İmâm Şâfiî, İmâm Ahmed b. Hanbel, Dârimî, Taberânî, Hâkim, Beyhakî gibi zatlar büyük hadis ve fıkıh âlimleri İkremin hadislerini tahrîc etmişlerdir. Ehl-i sünnet'in amel konusunda tâbi oldukları dört büyük mezhep imamı birçok noktada İkrime'den istifade etmişlerdir. Ayrıca Hariciler (İbâdiyye)'den Rebî' b. Habib ile Şifî olan Câbir el-Cu'fî'nin de İkrime'den rivayet aldıkları kaynaklarda tesbit edilmiştir.

Suçlandığı husulardan biri de ümerâdan hediye alması meselesidir. Ancak bunun cerhe sebep olmadığı âlimler tarafından beyan edilmiştir.

Muhammed b. Nasr el- Mervezî, Taberî, İbn Hibbân, İbn Mende, İbn Abdilberr ve İbn Hacer gibi zatların İkrime'yi müdafaa etmek amacıyla cüz/risâle yazdıkları tesbit edilmiştir. Müdafaaya dair eserlerin yazılmış olması İkrime'ye yönelik eleştirilerin şiddetine dair güçlü bir kanıttır. Ancak bu eleştirilere rağmen muhadislerin, müfessirlerin, kurrâların ve siyer âlimlerinin onun rivayetlerini tahrir etmeleri onun sika bir râvî olduğunun göstergesi olarak değerlendirilebilir.

KAYNAKÇA

- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî. *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*. Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım, 2001.
- Alevî, Muhammed el-Mâlikî el-Hasenî. *el-Menhelü'l-Latîf fî Usûli'l-Hadisi's-Şerîf*. Cidde: Metâbi' Seher, 5. Basım, 1990.
- Alûsî, Şihâbü'd-dîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseynî el-. *Rûhu'l-me'ânî fî tefsîri'l-Kur'ânî'l-'azîm ve's-seb'i'l-meşânî*. 16 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1415.
- Âmidî, Ebü'l-Hasan Seyfüddîn Alî b. Muhammed b. Sâlim el-. *el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm*. Beyrût: Dâru İbn Hazm, 2019.
- Âmidî, Ebü'l-Hasan Seyfüddîn Alî b. Muhammed b. Sâlim es-Sa'lebî. *Gâyetü'l-merâm fî ilmi'l-keîâm*. Beyrût: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 2004.
- Aynî, Ebû Muhammed (Ebü's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed el-. *Meâni'l-Ahyâr fî Şerhi Esâmî Ricâli Meâni'l-Asâr*. 3 Cilt. Beyrût: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 2006.
- Bağcı, H. Musa. *Hadis Tarihi ve Usulü*. Ankara: Bilimsel Araştırma Yayınları, 1. Basım, 2018.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl. *et-Târihü'l-keîr*. Beyrût: Darü'l-Fikr, 1. Basım, 2012.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-. *el-Câmi'u'l-müsnedü's-sahîhu'l-muhtasar min umûri Resûlillâh sallallâhü 'aleyhi ve*

sellem ve sünenihî ve eyyâmih. 9 Cilt. Beyrût: Dâru Tavki'n-Necât, 1. Basım, 1422.

Bulut, İbrahim. *İslam Mezhepleri Tarihi*. Ankara: Bilimsel Araştırma Yayınları, 1. Basım, 2018.

Bozkurt, Nahide. "Alioğullarının Siyasal İktidar İstencinde -Abbasiler Dönemi- İlk Mücadelesi: Muhammed en-Nefsu'z -Zekiyeye'nin İsyanı, Dinî Araştırmalar, 2002, cilt: V, sayı: 13, s. 107-118.

Bûtî, Muhammed Saîd Ramazân el-. *Fıkhü's-sîreti'n-nebeviyye mea mücezi li târihi'l-hilâfeti'r-râşide*. Dimaşk: Daru'l-Fikr, 2. Basım, 1998.

Bûtî, Muhammed Saîd Ramazân el-. *Kübre'l-yakîniyyâti'l-keviyye*. Dimaşk: Daru'l-Fikr, 3. Basım, 1974.

Câbir el-Cu'fi, Ebû Abdillâh Câbir b. Yezîd el-Hâris. *Tefsîru Câbir el-Cu'fi*. en-Necefü'l-Eşref: Daru'l-İ'tisâm, 1. Basım, 2008.

Cerrahoğlu, İsmail. "Ebû'l-Velîd Abdülmelik b. Ablazîz b. Cüreyc el-Kureşî". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 19/404-406. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999.

Cum'a, Ahmed Halîl. *Ulemâü's-Sahâbe*. Beyrût: Daru'l-Yemâme, 1. Basım, 2006.

Dânî, Ebû Amr Osmân b. Saîd b. Osmân ed-. *et-Teyisîr fi'l-kırâ'âti's-seb'*. Beyrût: Daru İbn Kesîr, 2. Basım, 2016.

Dârimî, Ebû Muhammed Abdullâh b. Abdirrahmân ed-Dârimî. *Müsnedü'd-Dârimî el-ma'rûf bisüneni'd-Dârimî*. 4 Cilt. el-Memleketü'l-Arabiyyeti's-Suûdiyye: Daru'l-Müğnî li'n-Neşr, 1. Basım, 2000.

Eş'arî, Ebû'l-Hasen Alî b. İsmâîl b. Ebî Bişr İshâk b. Sâlim el-. *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn ve ihtilâfü'l-musallîn*. 2 Cilt. Beyrût: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1. Basım, 2005.

Fesevî, Ebû Yûsuf Ya'kûb b. Süfyân b. Cüvân. *el-Ma'rife ve't-târîh*. 3 Cilt. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 2. Basım, 1981.

“İslam”. *Yaşayan Dünya Dinleri*. ed. Şinasi Gündüz. C. İkinci Bölüm. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007.

Halîfât, İvaz Muhammed. *Neş'etü'l-Hareketi'l-İbâdiyyeti*. Ammân: Dâru'ş-Şa'b, 1978.

Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit. *el-Kifâye fî ilmi'r-Rivâye*. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle Nâşirûn, 1. Basım, 2013.

Hudarî, Muhammed b. Afîf el-Bâcûrî el-. *İtmâmü'l-vefâ' fî sîreti'l-hulefâ'*. Beyrût: Daru İbn Kesîr, 2. Basım, 1997.

Hureysât, Muhammed Abdülkâdir. “Hâlid b.Yezîd b. Muaviye”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. C. 15. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997.

Itr, Nûreddîn. *Menhecü'n-nakdi fî Ulûmi'l-Hadîs*. Dımaşk: Daru'l-Fikr, 36. Basım, 2017.

İbn Abdülberr, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed. *Câmi'ü beyâni'l-ilm ve fazlih*. Riyâd: Daru İbni'l-Cevzî el-Memleketü'l-Arabiyyetü's-Suûdiyye, 1. Basım, 1994.

İbn Abdülberr, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed. *el-İstî'âb fî Ma'rifeti'l-Aşhâb*. Beyrût: Daru'l-Ma'rife, 2. Basım, 2012.

İbn Abdülberr, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Muhammed. *et-Temhîd limâ fî'l-Muvaţta' mine'l-me'ânî ve'l-esânîd*. 18 Cilt. el-Mağrib: Vizâretu Umûmi'l-Evkâfî veş-Şuûni'l-İslâmiyye, 1387.

İbn Abdülhâdî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed es-Sâlihî ed-Dımaşkî. *Tabakâtu Ulemâi'l-Hadîs*. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 2. Basım, 2014.

- İbn Adî, Ebû Ahmed Abdullâh b. Adî b. Abdillâh el-Cürcânî. *el-Kâmil fî du'afâi'ricâl*. Beyrût: el-Kütübü'l-İlmiyye, 1. Basım, 1997.
- İbn Battâl, Ebü'l-Hasen Alî b. Halef b. Abdilmelik el-Bekrî el-Kurtubî. *Şerhu İbn Battâl alâ Sahîhi'l-Buhârî*. 10 Cilt. Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 2. Basım, 2003.
- İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî. *el-Cerh ve't-ta'dîl*. Beyrût: Daru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1. Basım, 1952.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Ahmed b. Ali b. Hâcer. *Fethu'l-Bârî bi Şerhi Shihi'l-Buhârî el-Mukaddime*. Beyrût: Daru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 4. Basım, 1988.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Ahmed b. Ali el-Askalânî. *Tehzîbü't-tehzîb*. 8 Cilt. Kâhire: Darü'l-Hadîs, 2010.
- İbn Haldûn, Abdurrahmân b. Muhammed. *Mukaddimetu İbn Haldûn*. Beyrût: Müessesetü'l-A'lemî, ts.
- İbn Hallikân, Ebü'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm b. Ebî Bekr el-Bermekî el-İrbbilî. *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâ'ü ebnâ'i'z-zamân mim mâ sebete bi'n-naql evi's-semâ' ev esbetehü'l-'ayân*. 7 Cilt. Beyrût: Dâru Sâdir, 1. Basım, 1994.
- İbn Havkal, Ebü'l-Kâsım Muhammed b. Alî en-Nusaybî. *Kitabu Sûreti'l-Arz*. Leiden: Brill, 2. Basım, 1939.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî. *es-Sikât*. 9 Cilt. Haydarâbâd: Dâiretü'l-Meârifî'l-Osmâniyye, 1. Basım, 1973.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî. *Kitâbü'l-mecrûhîn mine'l-muhaddisîn ve'd-đu'afâ' ve'l-metrûkîn*. 3 Cilt. Haleb: Daru'l-Va'y, 1. Basım, 1396.

- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî el-Meâfirî el-Basrî el-Mısrî. *es-Sîretü'n-Nebeviyye*. 4 Cilt. Beyrût: el-Mektebetü'l-Asriyye, 3. Basım, 1995.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer el-Kureşî el-Busrâvi ed-Dımaşkî eş-Şâfiî. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. 15 Cilt. Beyrût: Daru'l-Fıkr, 1986.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer el-Kureşî el-Büsrâvi ed-Dımaşkî eş-Şâfiî. *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*. Beyrût: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1419.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed el-Makdisî. *el-Müğnî*. 10 Cilt. Mektebetü'l-Kâhire, 1968.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim ed-Dîneverî. *el-Ma'ârif*. el-Kâhire: el-Hey'etü'l-Mısrıyye, 1992.
- İbn Maîn, Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Maîn b. Avn el-Mürri el-Bağdâdî. *Târîhu İbn Maîn Rivâyetü'd-Dûrî*. 4 Cilt. Mekketü'l-Mükerreme: Merkezü'l-Behsi'l-İlmî, 1. Basım, 1979.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî. *Lisânü'l-Arab*. 15 Cilt. Beyrût: Dâru Sâdir, 3. Basım, 1414.
- İbn Manzur, Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükrim b. Alî el-Ensârî. *Muhtasarı Tarihi Dımaşk li-İbn Asakir*. Dımaşk: Daru'l-Fıkr, 1. Basım, 1984.
- İbn Nedîm, Ebü'l-Ferec Muhammed b. İshâk İbn. *el-Fihrist fî ahbâri'l-'ulemâi'l-musannifîn mine'l-kudemâ' ve'l-muhdesîn ve esmâ'i kütübihim*. Beyrût: Darü'l-Ma'rife, 1997.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî. *et-Tabakâtü'l-kübrâ*. Beyrût: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 2012.

- İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî. *en-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-aşr*. 2 Cilt. Beyrût: Darü'l-Kitâbi'l-Arabî, ts.
- İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî. *ell-Kâmil fi't-târîh*. 10 Cilt. Beyrût: Darü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1. Basım, 1997.
- İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî. *Üsdü'l-Gâbe*. Beyrût: Daru'l-Fikr, 1989.
- İbnü'l-Ezrâk, Ahmed b. Yûsuf b. Alî el-Fârikî. *Târîhu Meyyâfârikîn*. İstanbul: Nubihar, 1. Basım, 2014.
- İbnü'l-İmâd, Ebü'l-Felâh Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed es-Sâlihî el-Hanbelî. *Şezerâtü'z-Zeheb fî Ahbâri Men Zeheb*. 11 Cilt. Beyrût: Daru İbn Kesîr, 1. Basım, ts.
- İclî, Ebü'l-Hasen Ahmed b. Abdillâh b. Sâlih el-. *Ma'rifetü's-sikât min ricâli ehli'l-ilm ve'l-hadîs ve mine'd-du'afâ' ve zikru mezâhibihim ve ahbârihim*. el-Medînetü'l-Münevvere: Mektebetü'd-Dâr, 1. Basım, 1985.
- İsâ, Necmüddîn el-. *et-Ta'rîfu bitârîhi ve Mesâdiri'l-Hadîsi'n-Nebeviyyi's-Şerîf*. İstanbul: Daru'r-Ravza, 1. Basım, 2018.
- İsfahânî, Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh b. İshâk. *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtu'l-esfiyâ*. 10 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1974.
- İsfahânî, Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh b. İshâk. *Târîhu İsfahân*. 2 Cilt. Beyrût: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990.
- Kandemir, Yaşar. "Şa'bî". TDV İslam Ansiklopedisi. C. 38. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.
- Kâsımî, Muhammed Cemâlüddîn b. Muhammed Saîd b. Kâsım ed-Dımaşkî el-. *Kavâ'idü't-tahdîs min fünûni mustalahi'l-hadîs*. Dımaşk: Müessesetü'r-Risâle Nâşirûn, 1. Basım, 2012.

- Kılavuz, Ahmet Saim. *Ana Hatlarıyla İslam Akâidi ve Kelâma Giriş*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 31. Basım, 2019.
- Koçyiğit, Talat. *Hadis Usûlü*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 16. Basım, 2017.
- Mâlik b. Enes, Ebû Abdillâh b. Mâlik b. Ebî Amr el-Asbahî el-Yemenî. *el-Muvatta'*. 2 Cilt. Kâhire: Daru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1951.
- Mâlik b. Enes, el-Asbahî el-Medenî. *el-Muvatta'*. 8 Cilt. el-İmârât: Müessesetü Zâyid b. Sultân Âli Nehyân Li'l-A'mali'l-Hayriyyeti ve'l-İnsâniyye, 1. Basım, 2004.
- Merginânî, Ebü'l-Hasen Bürhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Fergânî el-. *el-Hidâye fî Şerhi Bidâyeti'l-Mübtedî*. 4 Cilt. Beyrût: Daru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.
- Mizzî, Ebü'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdirrahmân b. Yûsuf. *Tehzîbü'l-Kemâl fî esmâi'r-ricâl*. Beyrût: Darü'r-Risâleti'l-Alemiyye, 3. Basım, 2015.
- Münzirî, Abdülazîm b. Abdülkavî. *Cüz'ün fîhi zikru halî İkrime Mevlâ İbn Abbas vemâ kile fîhi*. Beyrût: Darü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1. Basım, 2000.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî. *el-Câmi'u's-sahîh*. 5 Cilt. Beyrût: Daru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1955.
- Nâmî, Amr Halîfe en-. *Dirâsâtün ani'l-İbâdiyyeti*. Beyrût: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 2001.
- Necâşî, Ebü'l-Hüseyn (Ebü'l-Abbâs) Ahmed b. Alî b. Ahmed b. Abbâs en-. *Ricâlü'n-Necâşî (Kitâbü'r-Ricâl, Fihrisü esmâ'i muşannifi'ş-Şi'a)*. Kum: Müessesetü'n-Neşri'l-İslâmî, 1407.
- Nesâî, Ebü Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-. *es-Sünenü's-Süğrâ li'n-Nesâî*. 9 Cilt. Haleb: Mektebetü'l-Metbûâti'l-İslâmiyye, 2. Basım, 1989.

- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Müri en-. *el-Minhâc fî şerhi Sahîhi Müslim b. el-Haccâc*. 9 Cilt. Beyrût: Daru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2. Basım, 1392.
- Nüveyhiz, Âdil. , *Mu'cemu'l-müfessirîn min sadri'l-İslâm hatta'l-asri'l-hâzir*. 2 Cilt. Beyrût: Müessesetu Nüveyhizi's-Sekâfiyye, 3. Basım, 1983.
- Özdemir, Ahmet. *İbâdiyye'nin Ana Hadis Kitabı el-Câmiu's-Sahîh Müsnedu'r-Rebî' b. Habîb*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2020.
- Râmehürmüzî, Ebû Muhammed İbn Hallâd el-Hasen b. Abdirrahmân b. Hallâd el-. *el-Muhaddisü'l-fâsil beyne'r-râvî ve'l-vâî*. Beyrût: Daru'l-Fikr, 3. Basım, 1404.
- Sa'lebî, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-. *el-Keşfu ve'l-beyân an tefsîri'l-Kur'ân*. Beyrût: Daru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1. Basım, 2002.
- Sâlih, Subhî es-. *Hadis İlimleri Ve Hadis Istılahları*. çev. Yaşar Kandemir. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 13. Basım, 2017.
- Sallâbî, Alî Muhammed Muhammed es-. *ed-Devletü'l-Ümeviyye Avâmilü'l-İzdihâr ve Tedâiyâtü'l-İnhiyâr*. 2 Cilt. Beyrût: Daru'l-Ma'rife, 2. Basım, 2008.
- San'ânî, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' es-. *el-Musannef*. 11 Cilt. Beyrût: el-Mektebü'l-İslâmî, 2. Basım, 1971.
- Sibâî, Mustafâ es-. *es-Sünnetu ve Mekânetühâ fî't-teşrî'i'l-İslâmî*. Beyrût: Dâru İbn Hazm, 2010.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-. *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*. 2 Cilt. Beyrût: Daru İbn Kesîr, 1. Basım, 1987.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-. *Târihu'l-Hulefâ*. Kâhire: Matbaatü'l-Fecâleti'il-Cedîde, 4. Basım, 1966.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-. *Tedribü'r-râvî fî şerhi Takrîbi'n-Nevevî*. Beyrût: Müessesetü'r-Reyyân, 2. Basım, 2009.

- Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-. *el-Müsned*. Beyrût: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1400.
- Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-. *er-Risâle*. Mısır: Mektebetü'l-Halebî, 1. Basım, 1940.
- Şehristânî, Ebü'l-Feth Muhammed b. Abdilkrîm eş-. *el-Milelu ve'n-Nihel*. 2 Cilt. Beyrût: Müessesetü'l-Kütübi's-Sikâfeti, 1. Basım, 1994.
- Şirbînî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb eş-. *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-Minhâc*. 6 Cilt. Beyrût: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1994.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-. *Câmi'u'l-beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*. 24 Cilt. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım, 2000.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et. *Târîhu'r-Rusûli ve'l-Mülûk*. 11 Cilt. Beyrût: Daru't-Türâs, 2. Basım, 1397.
- Tekrîtî, Abdülkerîm b. Hummâdi'd-Debân et-. *eş-Şerhü'l-cedîd alâ cem'u'l-cevâmi'*. Beyrût: Dâru İbn Hazm, 2. Basım, 2018.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*. 25 Cilt. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 3. Basım, 1985.
- Yâkût el-Hamevî, Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût b. Abdillâh el-Hamevî. *Mu'cemü'l-büldân*. 7 Cilt. Beyrût: Daru Sâdır, 2. Basım, 1995.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-. *Mîzânü'l-i'tidâl fi nakdi'r-ricâl*. 4 Cilt. Beyrût: Daru'l-Ma'rife, 1. Basım, 1963.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-. *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*. 52 Cilt. Beyrût: Darü'l-Kitâbi'l-Arabî, 2. Basım, 1993.

Zehebî, Muhammed es-Seyyid Hüseyin ez-. *et-Tefsîr ve'l-müfessirûn*. 3 Cilt. Kâhire: Mektebetu Vehbe, ts.

Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed. *el-Keşşâf an Hakâiki Gavâmidi't-Tenzîl*. 4 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 3. Basım, 1407.

Ziriklî, Ebû Gays Muhammed Hayrüddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Alî b. Fâris ez-. *el-A'lâm*. Beyrût: Daru'l-İlm li'l-Melâyîn, 15. Basım, 2002.

Zürkânî, Abdülbâkî b. Yûsuf b. Ahmed el-Mısırî ez-. *Şerhü'z-Zürkânî alâ Muhtasari Halîl ve meahu el-Fethü'r-Rebbânî fîmâ Zehele anhu'z-Zürkânî*. 8 Cilt. Beyrût: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 2002.

Zürkânî, Muhammed b. Abdülbâkî b. Yûsuf ez-. *Şerhü'z-Zürkânî alâ Muvatta'*. 4 Cilt. Kâhire: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, 1. Basım, 2003.

EK: 1.⁴⁸³ İkrime'nin Talebeleri

NO:	İKRİMENİN TALEBELERİ	ÖLÜM TARİHLERİ(H/M)
1	Ebân b. Sam'a	ö.153
2	İbrahim en-Nehâî	ö.96/714
3	Ertât b. EbîErtât	?
4	İshâk b. Abdullah b. Câbirel-Adenî	?
5	İsmâil b. EbîHâlid	ö.146
6	İsmâil b. Şerûs es- San'ânî	?
7	İsmâil b. Addirrahmân es-Süddî	ö. 127/745
8	Eş'as b. Sevvâr	ö.136
9	Eyyûb es-Sahtiyânî	ö.131/749
10	Bedr b. Osmân	?
11	Beşîr b. Ebî Amr el-Havlânî	?
12	Bekr b. Amr el-Meâfirî	?
13	Tevbe el-Anberî	ö.131

⁴⁸³Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, 20/265-269.

14	Sevr b. Zeyded-Deylî	ö. 135
15	Sevr b. Yezîd el-Himsî	ö. 153/770
16	Ebü'ş-Şa'sâ Câbir b. Zeyd el-Basrî	ö.93/711-12
17	Câbir b. Yezîd el-Cu'fî	ö.128/746
18	Ebû BişrCa'fer b. İyâs	ö.125
19	Ca'fer b. Rebîa	ö. 136
20	Hâris b. Ebî Hasîre	?
21	Habîb b. Ebî Sâbit	ö.119/737
22	Habîb b. ez- Zübeyr	?
23	el-Haccâc b. Ertât	ö. 145/762
24	Hasan b. Sevbân	ö.145
25	Hasanb. Zeyd b. el-Hasan b. Alî b. Ebî Tâlib	ö.168/785
26	Hüseyin b. Abdullah bin Ubeydullâh b. Abbâs	ö.141
27	Hüseyin b. Kays Ebû Ali er-Rahebî	?
28	Hüseyin b. Vâkid el-Mervezî	ö. 157

29	Husayn b. Abdurrahman es-Sülemî	ö. 136
30	Hakem b. Ebân el-Adenî	ö.154
31	Hakem b.Uteybe	ö.115/733
32	Hammâd b. Ebî Süleymân	ö.120/738
33	Humeyd b.Kays el-A‘rec	ö.130/747-48
34	Humeyd et-Tavîl	ö.143/760
35	Hanzale es-Sedûsî	ö. 127
36	Hâlid b. Ebîİmrân	ö. 125
37	Hâlid el-Hazzâ	ö.142
38	Husayf b. Abdurrahman el-Cezerî	ö. 137
39	Dâvûd b. Husayn	ö. 135/752-53
40	Ebü'l-Cehhâf Dâvûd b. Ebî Avf	?
41	Dâvûd b. Ebî Hind	ö.139
42	Zübeyr b. el-Hirrît	?
43	Ziyâd b. Feyyâz el-Huzâî	ö.129

44	Zeyd Ebû Üsâme el-Haccâm	?
45	Zeyd Mevlâ Kays el-Hazzâ	?
46	Saîd b. Abdurrahmân b. Hassân b. Sâbit	?
47	Saîd b. Ubeydullah es-Sekafî	?
48	Saîd b. Mesrûk es-Sevrî	ö.128
49	Ebû Mesleme Saîd b. Yezîd	?
50	Süfyân b. Dînâr et-Temmâr	?
51	Süfyân b. Ziyâd el-Usfürî	?
52	Seleme b. Buht	?
53	Seleme b. Küheyl	ö. 121
54	Seleme b. Vehrâm	?
55	Süleymân el-A‘meş	ö. 148/765
56	Simâk b.Harb	ö.123/741
57	Sellâm b. Ebî Amre el- Horasani	?
58	Seyyâr b.Abdurrahmân es-Sadefi	?

59	Şebîb b. Bişr el-Becelî	?
60	Şerakî el-Basrî	?
61	Ebû Âmir Sâlih b. Rüstem el-Harrâz	?
62	Safvân b. Amr el-Hımsî	ö.155
63	Ebû Şuayb es-Salt b. Dînâr el-Mecnûn	?
64	Âsım b.Behdele	ö.127/743
65	Âsım el-Ahvel	ö.142/759
66	Âmir eş-Şa‘bî	ö. 104/722
67	Abbâd b. Mansûr en-Nâcî	ö. 152
68	Abbâs b. Abdullah b. Ma‘bed b. Abbâs	?
69	Abdullah b. Hasan b. Hasan	ö.145/762
70	EbûHarîz Abdullah b. el-Hüseyn Kâdî Sicistân	?
71	Abdullah b. Tâvûs	ö. 132
72	Abdullah b. Abdurrahmân b. Ebî Hüseyin	?
73	Abdullah b. İsâ b. Abdurrahmân b. Ebî Leylâ	ö. 130

74	Abdullah b. Kesîr el-Kâri el-Mekkî	ö.120/738
75	Abdullah b. Keysân el-Mervezî	?
76	Abdullah b. Lehîa	ö.174/790
77	Abdullah b. Ebî Necîh	ö.131
78	Abdullah b. en-Nu‘mân el-Hüddâni	?
79	Abdurrahmân b. el-İsfehânî	?
80	Abdurrahmân b. Cessâs el-Gafikî el-Mısrî	?
81	Abdurrahmân b.Hassân	?
82	Abdurrahmân b. Süleymân b. el-Ğasîl	?
83	Abdülazîz b. Ebî Revâd	ö.159/775
84	Abdülkerîm b. Mâlik el-Cezerî	ö. 127/744
85	Abdülkerîm Ebû Umeyye el-Basri	ö. 127
86	Abdülmelik b. Ebî Beşîr el-Medâinî	?
87	Abdülmelikb. Cüreyc el-Mekkî	ö.150/767
88	Abdülvâhid b. Safvân b. Ebî Ayyâş Mevlâ Osmân b.	?

	Affân	
89	Osmân b. Hekîm el-Ensârî	ö. 139
90	Osmân b. Sa'd el-Kâtib	?
91	Osmân eş-Şehhâm	?
92	Osmân el-Cezerî	?
93	Îsâmb. Kudâme	?
94	Osmân b. Ğiyâs el-Basrî	?
95	Atâ b. es-Sâib	ö. 136/753
96	Atâ el- Horasanî	ö.135/752
97	Atiye el-Avfî	ö.111/729-30
98	Ukayl b. Hâlid el-Eylî	ö. 144
99	İlbâb Ahmer el-Yeşkürî	ö. 101
100	Alî b. el-Akmer	?
101	Alî b. Bezîme el-Cezerî	ö. 136/753
102	Umâra b. Ebî Hafsa	ö. 132

103	Ömer b. Ebî Zâide	ö.151
104	Ömer b. Atâ b. Verâz	?
105	Ömer b. Ferrûh el- Abdî	?
106	Amr b. Ebî Hekîm el-Kürdî el-Vâsîfî	?
107	Amr b. Dînâr el-Mekkî	ö. 126/744
108	Amr b. Abdullah b. el-Esvâr el-Yemânî	?
109	Amr b. Ebî Amr Mevlâ el-Muttalib	?
110	Amr b. Müslim el-Cenedî	?
111	Amr b. Herim el-Ezdî	ö. 101
112	İmrân b. Hudeyr	ö.147
113	İmrân b. Süleyman el-Müradî el-Kûfî	?
114	Alâ b. Abdurrahman b. Yakûb el-Hurakî	?
115	Alâ b. el-Müseyyeb	?
116	İsâ b. Ubeyd el-Kindî, Ğaylân b. Enes	?
117	Ebü'l-Leys el-Fazl b. Meymûn el-Basrî	?

118	Fudayl b. Ğazvâned-Dabbî	ö.141
119	Fıtr b. Halîfe	ö.153
120	Kâsım b. Ebî Bezze el-Mekkî	ö.145
121	Kabâs b. Razîn el-Lahmî	ö.156
122	Katâde b. Diâme	ö. 117/735
123	Karaza	?
124	Kazea el-Mekkî	?
125	Leys b. EbîSüleym	ö. 138
126	Muhammed b. Sîrîn	ö.110/729
127	Muhammed b. Talha b. Yezîd b. Rükâne	?
128	Muhammed b. Abdullah b. Ebî Meryem	?
129	Muhammed b. Abdurrahmân b. Ubeyd Mevlâ Ali Talha	?
130	Ebü'l-Esved Muhammedb. Abdurrahman b. Nevfel	ö.137
131	Muhammed b. Alî b. Yezîd b. Rukâne	ö. 111
	Muhammed b. Ebî Muhammed Mevlâ Zeyd b. Sâbit	?

132		
133	Muhammed b. Müslim b. Şihâb ez-Zührî	ö.124/742
134	Muhammed b. Ebî Yahyâ el-Eslemî	ö.144
135	Merzûk EbûBükeyr et-Teymî el-Kûfî Müezzinü't-Teym	?
136	Metar b. Meymûn el-Muhâribî	?
137	Metar el-Verrâk	?
138	Muğîre b. Mıksemed-Dabbî	ö. 133
139	Mukâtil b. Heyyân	ö. 149
140	Mekhûl eş-Şâmî	ö.112/730
141	Mansûr b. el-Mu'temir el-Yeşkürî	ö.132/750
142	Mehdî b. Harb b. Ebî Mehdî el-Hecerî el-Abdî	?
143	Musa b.Eyyûb el-Ğâfikî el-Mısrî	ö. 153
144	Musa b. Ukbe	ö.141/758
145	Musa b.Umeyr el-Anberî el-Kûfî	?
146	Musa b. Müslim et-Tahhân el-Marûfbi's-Sağîr	?

147	Musa b.Meysere el-Medenî	ö.131
148	Meysere el-Eşcaî el-Kûfi	?
149	Nizâr b. Heyyân el-Esedî	?
150	EbûAmr en-Nadr b.Abdurrahmân el-Hazzâz	?
151	Nuaym b.Meysere en-Nahvî	ö.174
152	EbûMekîn Nuh b. Rebîa	ö.153
153	Hişâm b. Hassân	ö.146
154	Hemmâm b. Nâfi‘VâliduAbdirrazzâk	?
155	Hilâl b. Habbâb	ö.144
156	Velîd b.el-Ayzâr	?
157	Vehb b. Nâfi‘Ammü Abdirrezzâk	?
158	Yahya b. Saîd el-Ensârî	ö. 143/760
159	Yahyâ b. EbîKesîr el-Yemâmî	ö.129
160	Yezîd b. Hâzim Ehû Cerîr b. Hâzim	ö.147
161	Yezîd b. EbîHabîb el-Mısırî	ö.128/745

162	Yezîd b. Ebî Ziyâd	ö.137
163	Yezîd b. Ebî Saîd en- Nahvî	ö. 131
164	Ya'la b. Hekîm es-Sekafîel-Basrî	?
165	Ya'la b. Müslim el-Mekkî	?
166	Yûnus b. Ubeyd el-Basrî	ö. 139
167	Yûnus b. Yezîd el-Eylî	ö.159
168	Ebûîshâk es-Sebî	ö.127
169	Ebûîshâk eş-Şeybânî	ö.139
170	Ebü'l-Eşheb el-Utaridî	ö.165
171	EbüBekr el- Hüzeli	ö.159
172	EbüHasîn el-Esedî	ö.127
173	EbüRecâ el-Ezdî	?
174	Ebü'z-Zübeyr el- Mekkî	ö.126/743-44
175	Ebü'z-Ze'ra el-Cüşemî	?
176	EbüSa'd el-Bakkâl	ö. 140

177	EbûSâlih Mevlâ Ümmi Hâni'	?
178	Ebü'l-Münîb el-Atekî el-Mervezî	?
179	EbüYezîd el-Medenî	?
180	EbüYezîd el-Yemâmî	?

